

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS DIDAKTIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos magistrantūros studijų programa

Irena Poškienė

**SUTRIKUSIOS KLAUSOS MOKINIŲ VERBALINĖS RAIŠKOS
SKATINIMAS DAILĖS TERAPIJOS
SESIJOSE**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. A.Vaitkevičienė*

2010

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	3
1 skyrius. DAILĖS TERAPIJA KAIP NOVATYVUS METODAS SUTRIKUSIOS KLAUSOS MOKINIAMS UGDYTI	7
1.1. Sutrikusios klausos asmenų psichosocialiniai poreikiai	7
1.1.1 Klausos sutrikimai: priežastys ir klasifikacija	9
1.1.2 Sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos aspektai	12
1.2 Dailės terapijos taikymo galimybės asmenybės ugdymui	16
1.2.1 Dailės terapijos samprata ir taikymo sritys	16
1.2.2 Dailės terapijos aspektai edukaciniame erdvėje	20
1.2.3 Dailės terapijos sesijos esmė	22
2 skyrius. VERBALINĖS RAIŠKOS SKATINIMO TYRIMAS DAILĖS TERAPIJOS SESIJOSE	27
2.1 Tyrimo metodologija	27
2.2. Verbalinės raiškos požymių identifikavimo metodika	33
2.3 Tyrimo dalyviai	34
2.4 Verbalinės raiškos skatinimo dailės terapijos sesijose rezultatai	35
2.4.1 Tiriamųjų rašytinių tekstų analizė	35
2.4.2 Tiriamųjų verbalinės raiškos rašytiniuose tekstuose apibendrinimas	51
2.4.3 Tiriamųjų verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas (1 ir 10 DT sesijoje)	54
Išvados	58
Rekomendacijos	59
Literatūra	60
Summary	65
Priedai	66
1 priedas. Dalyvių charakteristikos	67
2 priedas. 2 – 9 dailės terapijos sesijų aprašymai	68
3 priedas. 7 dailės terapijos sesijos vaizdiniai emocijų sužaditimui	84
4 priedas. Domo verbalinės raiškos lentelė	86
5 priedas. Redos verbalinės raiškos lentelė	91
6 priedas. Neli verbalinės raiškos lentelė	93
7 priedas. Roberto verbalinės raiškos lentelė	98
8 priedas. Audriaus verbalinės raiškos lentelė	102
9 priedas. Požymių identifikavimo tiriamųjų tekstuose pavyzdys	106
10 priedas. Domo rašytinių tekstų content analizė	108
11 priedas. Redos rašytinių tekstų content analizė	111
12 priedas. Neli rašytinių tekstų content analizė	112
13 priedas. Roberto rašytinių tekstų content analizė	116
14 priedas. Audriaus rašytinių tekstų content analizė	118
15 priedas. Domo tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys	120
16 priedas. Redos tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys	124
17 priedas. Neli tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys	125
18 priedas. Roberto tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys	132
19 priedas. Audriaus tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys	135
20 priedas. Tiriamųjų tekstų struktūra pagal kalbos dalis 1 ir 10 DT sesijoje	137
21 priedas. Domo dailinės raiškos darbai	138
22 priedas. Redos dailinės raiškos darbai	143
23 priedas. Neli dailinės raiškos darbai	147
24 priedas. Roberto dailinės raiškos darbai	152
25 priedas. Audriaus dailinės raiškos darbai	157

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė analizė* atskleidė, kad sutrikusios klausos mokiniai susiduria su verbalinės raiškos problemomis dėl turimo skurdaus žodyno ir paveikto gebėjimo priimti, suprasti, išreikšti lingvistinę informaciją. Šias problemas galima spręsti dailės terapijos sesijose, kurių metu, sudarant sąlygas, įgyjama dailinės ir verbalinės raiškos patirtis, lavinami įgūdžiai.

Iškelta *hipotezė*, kad dailės terapijos sesijose yra skatinama klausos sutrikimų turinčių mokinių verbalinė raiška.

Veiklos (veiksmo) metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – ištirti dailės terapijos poveikį skatinant sutrikusios klausos mokinių verbalinę raišką. Panaudojus literatūros analizės rezultatus, organizuotos dailės terapijos sesijos, kuriose buvo stebimos dailinės raiškos inspiravimo ir verbalinės raiškos skatinimo apraiškos.

Tyrimo dalyvavo 5 (2 neprigirdintys ir 3 kurti) klausos sutrikimų turintys 10-14 metų amžiaus mokiniai.

Empirinėje dalyje nagrinėti sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos skatinimo rezultatai bei atliktos content ir fenomenografinės analizės atskleidė svarbiausias tyrimo *išvadas*:

1. Retrospektyvus dailės terapijos sesijų stebėjimas atskleidė, kad grupės dalyvių verbalinė raiška yra skatinama tiesioginiu poveikiu – sudarant sąlygas išsakyti, papasakoti apie savo dailinės raiškos kūrinį, atsakyti į mokytojos ir kitų grupės dalyvių klausimus bei netiesioginiu poveikiu – stebint mokytojos bendravimą, kitų dalyvių pasisakymus, išreiškiant spontaniškai kilusias mintis.
2. Tiriamųjų tekstų fenomenografinė analizė atskleidė tokius, leidžiančius suprasti, kokią informaciją, gautą dailės terapijos sesijų metu, sutrikusios klausos mokiniai panaudoja rašydami tekstą, verbalinės raiškos požymius: asmeninis pasakojimas, mokytojos, mokinių klausimai, mandagumo žodžiai, prisiminimai ir spontaniškos mintys, kilusios po kūrinų aptarimo.
3. Atlikta tekstų content analizė leido nustatyti tokius tiriamųjų verbalinės raiškos pokyčius:
 - visų tiriamųjų tekstai, lyginant rezultatus prieš verbalinės raiškos inspiravimą ir po verbalinės raiškos inspiravimo padidėjo parašytų žodžių kiekiu;
 - kalbos dalių kiekis tekstuose padidėjo, tačiau nežymiai.

Esminiai žodžiai: klausos sutrikimas, raiška, dailės terapija, sesija

Ivadas

Tyrimo praktinis aktualumas. Lietuvoje atkūrus Nepriklausomybę įvyko esminiai pokyčiai neįgaliųjų socialinės integracijos ir ugdymo srityse. Buvo priimti nauji įstatymai - LR Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (1991), JT Vaiko teisių konvencija (1995), LR Švietimo įstatymas (2003), kuriuose pabrėžiamas visų visuomenės narių lygių galimybių principas. O plačiai pasklidus humanistinės pedagogikos idėjoms, pakito ir požiūris į negalia turinčius vaikus kaip į pilnavertę asmenybę bei į jų ugdymą, nes sovietmečiu už neįgalaus vaiko ugdymą atsakė sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos, bet ne švietimo institucijos. Daug pokyčių įvyko ir sutrikusios klausos vaikų ugdyme. Pradėti taikyti nauji ugdymo metodai, imta vadovautis pagrindiniu ugdymo principu – ugdytiniui parinkti tinkamiausią mokymo metodą (Ališauskas, 2003b).

Ypač didelis dėmesys buvo atkreiptas į neįgaliųjų meninį ugdymą, kuris vertinamas kaip vienas iš neįgaliųjų integracijos į visuomenę spartinimo būdų. Pasak Gaižučio (1988), ugdant harmoningą asmenybę, sugebančią savitai išreikšti save, požiūrį į žmogų ir į daiktus, aplinkinį pasaulį, didelę reikšmę turi menas. Meno reikšmę ir meninio ugdymo reikalingumą *kiekvienam žmogui* argumentuoja ir Gudynas (2002) teigdamas, kad „veiksmingai ir harmoningai ugdydamas visą asmenybę jos intelektines, kūrybines, emocines, fizines galias, verbalinės ir neverbalinės raiškos gebėjimus, vertybinių nuostatų sistemą, – menas gali iš esmės padidinti kiekvieno žmogaus dalyvavimo įvairiose veiklos srityse galimybes“ (Gudynas ir kt., 2002, p. 2).

Kad menas tiesiogiai veikia ir žmogaus sveikatą, pastebėta jau seniai. Todėl apie tai, kad atėjo laikas keisti, pirmiausia pačių specialistų požiūrį į meno statusą visoje švietimo sistemoje, dailės ugdymą(si), o tuo pačiu suprasti dailės taikymo terapiniais tikslais reikšmę ir vietą, kalba Dapkutė (2003). Šiandien vis daugiau specialistų, ugdančių specialiųjų poreikių vaikus, įsitikina, kad meninio ugdymo procese nevalia tenkintis tais pačiais bendrosios didaktikos principais ar vien tik „palengvintų“ Bendrųjų programų turiniu (Piličiauskas, 2005). Autorius akcentuoja, kad neįgaliųjų meninėje raiškoje vis dar yra svarbus rezultato siekimas, nekreipiant dėmesio į ugdymo proceso terapinį poveikį. Dar XIX a. Dilthey'us iškėlė mintį, kad dvasios mokslų pagrindas kitoks negu gamtos mokslų – jie remiasi ne jusliniais duomenimis ir ne sąvokinėmis schemomis, o gyva ir konkrečia žmogaus patirtimi (Sverdiolas, 2002). Kad meninis ugdymas – tai „dvasios gydymas“ ir jis neturėtų būti paremtas tikslumu, matematiniais kriterijais teigia ir Nemenskis (1989).

Mokslinis tyrimo aktualumas.

Dailės terapija plačiai taikoma užsienio šalyse. Šioje srityje aktyviai darbuojasi Austrijos, Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos moksliniai institutai, turtinamos ir gilinamos metodikos. Dailės terapijos metodų įvairovę, praktinės veiklos aspektus, dirbant su vaikais nagrinėjo užsienio šalių specialistai (Rubin 1984, 2005; Minde, 1993; Dubowski, 2004). Dailės terapijos praktinio

taikymo metodus neįgaliųjų ugdyme, socialiniame darbe plačiai nagrinėjo rusų mokslininkai (Kopytin, 2001; Lebedeva, 2003; Kiseliova, 2007; Rybakova, 2007).

Lietuvoje dailės terapija susidomėta daugiau kaip prieš dešimtmetį. Dailės terapija, kaip patrauklia gydymo forma, pirmiausia susidomėjo ir apie tai rašė psichologai (Trakumaitė, 1992; Rakauskaitė, 1993; Polukordienė, 1999; Rimšaitė, 2001 ir kt.). Pastaruoju metu vis daugiau kalbama apie dailės terapijos taikymo galimybes edukologijoje, atliekami tyrimai. Dailės terapijos poveikį sprendžiant vaikų socialines problemas tyrinėjo Leliugienė, Klemkaitė (2004), Dapkutė (2003). Esama dailės terapijos poveikio tyrimų su neįgaliaisiais vaikais: žymaus ir vidutinio protinio atsilikimo vaikų savivoką daile tyrė Brazauskaitė (2001), vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių *Aš veiksmingumo* lavinimą edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką tyrė Vaitkevičienė (2006), mokymo/si procesą mediacinėje priemonių sistemoje sutrikusios regos vaikams - Lapėnienė (2005).

Sutrikusios klausos vaikų kalbos raidos ypatumus tyrė užsienio šalių mokslininkai (Marschark, 1997, 2001; Knight, 1999; Swanwick, 1999), mokymo strategijų įtaką žodyno formavimui tyrė Lederberg (2001), Spencer (2001). Šių vaikų komunikacines problemas, kalbos mokymo(si) ir formavimo(si) sunkumus, ugdymo proceso ypatumus analizavo Lietuvos mokslininkai (Morozova, 1996; Ališauskas, 1983, 1995, 2003; Mitkus, 1998 ir kt.).

Mokslinės literatūros šaltinių analizė atskleidė, kad nebuvo tirtas dailės terapijos poveikis klausos sutrikimus turintiems vaikams. Remiantis daugelio autorių (Rudestam, 1998; Lebedeva 2000b, 2003, Dapkutė, 2003; Dalley 2004; Kiseliova, 2007) teiginiais apie dailės terapijos teigiamą poveikį asmenybės raidai, galima kelti prielaidą, jog dailės terapija gali būti naudinga sutrikusios klausos mokiniams. Todėl kyla *probleminiai klausimai*:

1. Ar dailės terapijos sesijos daro įtaką sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai?
2. Kas ir kaip dailės terapijos sesijose labiausiai skatina sutrikusios klausos mokinių verbalinę raišką?

Tyrimo objektas – sutrikusios klausos mokinių verbalinė raiška.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad dailės terapijos sesijose yra skatinama klausos sutrikimų turinčių mokinių verbalinė raiška.

Tyrimo tikslas – ištirti dailės terapijos poveikį sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinės literatūros šaltinius, identifikuoti psichofizines sutrikusios klausos mokinių ypatybes, verbalinės raiškos problemas ir numatyti jų sprendimo galimybes dailės terapijos sesijose.
2. Retrospektyviai stebint dailės terapijos sesijas, atskleisti veiksnius, darančius poveikį sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai.

3. Atlikus fenomenografinę analizę, identifikuoti požymius, liudijančius sutrikusios klausos mokinių verbalinę raišką skatinančius veiksnius.
4. Remiantis content analizės duomenimis, įvertinti sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos pokyčius.

Tyrimo dalyviai. Tyrimui atlikti buvo pasirinkta netikimybinė atsitiktinė ribota imtis. Tyrimas, laikantis etinių reikalavimų, atliktas Šiaulių sutrikusios klausos vaikų ugdymo centre 2009-03-02 – 2009-04-03, kuriame dalyvavo 5 (2 neprigirdintys, 3 kurti) klausos sutrikimų turintys mokiniai.

Tyrimo metodologija ir metodai.

Tyrimo metu atsižvelgta į šias nuostatas:

- humanistinės psichologijos ir pedagogikos nuostatas, kuriose deklaruojamas kiekvieno asmens vertės pripažinimas ir pagarba jam, savo paties galimybių atskleidimas ir realizavimas bei sąlygų saviraiškai sudarymas (Rogers, 1985; Maslow, 2006);
- dailės terapijos nuostatas, kuriose teigiama, kad dailės terapija lemia asmenybės keitimąsi ir augimą, padeda išreikšti save, pasiekti harmoninę pusiausvyrą (Lebedeva, 2003, Kiseliova, 2007).

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas *kokybinis veiklos* (veiksmo) tyrimas. Siekiant patikrinti tyrimo hipotezę pasirinkti **tyrimo metodai**:

1. *Mokslinės literatūros analizės metodu* išryškinamos dailės terapijos sesijų galimybės skatinant verbalinę raišką.
2. *Stebėjimo metodu* fiksuojamas verbalinės raiškos inspiravimo procesas.
3. *Fenomenografijos metodu* identifikuojami verbalinės raiškos požymiai.
4. *Turinio (content) analizės metodu* įvertinami verbalinės raiškos pokyčio rezultatai.

Pagrindinės sąvokos

Klausos sutrikimas – bendras terminas, apibrėžiantis klausos sutrikimą (jis gali būti įvairaus laipsnio – ir lengvas, ir labai sunkus). Šiam terminui priskiriamos kurtumo ir neprigirdėjimo sąvokos (Hallahan, Kauffman, 2003).

Raiška yra jausmų, išgyvenimų, vaizdinių įkūnijimas *čia ir dabar* (arba esamuoju laiku) į materialią (realiai apčiuopiamą, matomą, girdimą) formą (pavyzdžiui, piešiant ant popieriaus, suteikiant vaizdiniam spalvas, formas, „įgarsinant“ piešinio personažus ir pan.) (Vaitkevičienė, 2006).

Dailės terapija – tai tokia terapijos forma, kurioje vizualinių vaizdinių kūrimas (tapymas, piešimas, lipdymas ir kt.) naudojamas kaip išraiškos ir komunikacijos priemonė (Ivanovič, 2007).

Sesija – šiuo terminu priimta vadinti atskirą terapinės sąveikos periodą, t.y. kiekvieną dailės terapeuto susitikimą su vienu asmeniu ar grupe (Lebedeva, 2003).

DT- dailės terapija

Magistro darbo struktūra. Ši magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados ir rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (90 šaltinių), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 9 lentelės, 13 paveikslų. Prieduose pateikiama dalyvių charakteristikos, dailės terapijos sesijų aprašymas, 7- os dailės terapijos sesijos vaizdinių emocijų sužaditimui pavyzdžiai, tiriamųjų verbalinės raiškos lentelės, požymių identifikavimo tiriamųjų tekstuose pavyzdys, tiriamųjų content analizės lentelės, tiriamųjų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys, tiriamųjų tekstų struktūra pagal kalbos dalis 1 ir 10 DT sesijose, tiriamųjų dailės terapijos sesijų metu sukurti dailinės raiškos darbai. Darbo apimtis – 65 puslapiai.

Magistro darbo empiriniai duomenys buvo pristatyti:

- 2009 m. kovo mėn. 27-28 d. Šiaulių universitete vykusiame Lietuvos logopedų asociacijos seminare, pranešimo „Dailės terapijos elementų taikymas kalbai ir pažinimo procesams ugdyti“ (doc. dr. Asta Vaitkevičienė) metu.
- 2009 m. gegužės mėn. 29 d. Šiaulių sutrikusios klausos vaikų ugdymo centro mokytojų metodinės grupės susirinkime skaitytas pranešimas „Dailės terapija kaip novatyvus metodas sutrikusios klausos vaikų ugdyme“, protokolo Nr. MMG-4.
- 2010 m. balandžio mėn. 16 d. Klaipėdos miesto pedagogų švietimo ir kultūros centro organizuotame seminare „Dailės terapijos taikymo neįgaliesiems ypatybės“.

I skyrius. DAILĖS TERAPIJA KAIP NOVATYVUS METODAS SUTRIKUSIOS KLAUSOS MOKINIAMS UGDYTI

1.1. Sutrikusios klausos asmenų psichosocialiniai poreikiai

Humanistinė psichologija, pedagogika išskėlusi asmenybės unikalumo vertybių reikšmę, padarė įtaką visuomenės požiūriui į negalia turinčius vaikus kaip į pilnavertę asmenybę. Suprasta, kad kiekvienas žmogus yra vertybė, jo asmenybė – nepakartojama, unikali. Remiantis humanistinės psichologijos pažiūromis, Butkienė ir Kepalaitė (1996), teigia, kad pozityvi žmogaus prigimtis skleidžiasi savaime, jei bręsdamas jis gali įgyvendinti savo pagrindinius *fiziologinius* (būti aktyvus, saugiai jaustis ir kt.) ir *dvasinius poreikius* – pirmiausia poreikį būti pastebėtam, išgirstam, išklausytam, poreikį būti suprastam ir priimtam tokiu, koks yra (būti gerbiamam). Kai šie poreikiai patenkinami, kyla saviraiškos poreikis – poreikis parodyti, ką jis jaučia, gali, supranta, moka. Suprasta, kad negalia yra ne tik žmogaus fizinių, intelekto ar psichikos pokyčių, o ir stereotipų, socialinių vaizdinių bei socialinės sąveikos rezultatas (Ruškus, 2002). Dobrynino ir Gaidžio (2003) atliktas sociologinis tyrimas „Neįgaliųjų padėties Lietuvoje vertinimas“ atskleidė teigiamą Lietuvos žmonių požiūrį į skirtingos negalios žmones. Šio tyrimo metu buvo nustatyta, kad neįgaliųjų situacija gerai matoma ir stebima Lietuvos gyventojų, o absoliuti dauguma gyventojų nėra linkusi bendraujant diskriminuoti žmonių su judėjimo, regėjimo ar klausos negalia. Tarp pagrindinių problemų, su kuriomis susiduria neįgalieji, Lietuvos gyventojai įvardijo kasdieninio asmeninio gyvenimo, o taip pat ekonomines, gydymo ir socialinės integracijos problemas.

Formuojantis požiūriui į neįgaliuosius, visuomenė turi gauti pakankamai informacijos apie jų gyvenimą, pasiekimus, problemas. Apie tai, kad visuomenę reikia šviesti neįgaliųjų padėties klausimais, didinti informuotumą apie jų gebėjimus, pasiekimus, taip pat skatinti teigiamą suvokimą apie neįgaliuosius ir didesnę visuomenės sąmoningumą jų atžvilgiu, numatyta ir Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos dokumente (2006-12-13), kuris įsigalios, kai jį ratifikuos dvidešimt valstybių, tarp kurių yra ir Lietuva.

Tačiau labai svarbus ne tik visuomenės požiūris į neįgaliuosius, bet ir tai, kad jie turėtų visas galimybes patys priimti sprendimus, gyventi kiek labiau įmanomą savarankišką gyvenimą, dalyvauti savo bendruomenės, miesto įvykiuose (Ruškus, Mažeikis, 2007). Autoriai visuomenę apibūdina kaip kooperuotų grupių ir klasterių sistemą, kuri numato, kad kiekvienas visuomenės narys, nepriklausomai nuo savo psichinių ar fizinių ypatumų, turėtų tas pačias galimybes ir sąlygas priklausyti kolektyviniam gyvenimui ir jame dalyvauti. Visuomenės įtaką jos nariams pabrėžia ir Maslow (2006), teigdamas, kad gera visuomenė yra ta, kuri suteikia didžiausias galimybes tapti save aktualizuojančiais žmonėmis. Visgi negalia primena apie žmogaus

pažeidžiamumą ir baugina aplinkinius, todėl visuomenės nariai dažnai būna nepasirengę priimti jų kaip lygiaverčių narių.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad neįgaliųjų socialiniam dalyvavimui didelę reikšmę turi ne tik visuomenės narių požiūris į juos, bet ir sąlygų, vienodų galimybių sudarymas – t.y. visuomenės atvirumas neįgaliesiems.

Pastaruoju metu vis dažniau kalbama apie žmonių, turinčių klausos sutrikimų, ne tik santykį su visuomene, bet ir apie jų psichikos sveikatos problemas. Daugeliui asmenų dėl klausos defektų palaipsniui išsivysto įvairių funkcinėlių neurotinių sutrikimų. Tokiems žmonėms pamažu atsiranda ir įsitvirtina vidinio pasaulio disharmonija (Svetikienė, 1999). Tai neišvengiamai lemia pokyčius psichikoje: 1) pačios asmenybės; 2) asmenybės bendravimo (komunikacijos sfera); 3) asmenybės santykio su visuomene. Autorė pažymi psichoterapijos reikalingumą ir teigiamą poveikį asmeniui.

Daugelis mokslininkų (Barcham, Stephens, 1980; Tyler ir kt., 1983; Stephens, Hetu, 1991, cit. Mitkus, 2008) klausos susilpnėjimą vertina ne tik kaip medicininę, bet ir socialinę problemą. Nes kuomet sutrinka klausa, ypač - esant kurtumui, atsiranda lydintys veiksniai, kurie daro įtaką klausos sutrikimą turinčio asmens gyvenimo kokybei, elgesiui, profesinei veiklai. Merkt (cit. Mitkus) nurodo šiuos lydimočius veiksniai:

- Klausos sutrikimas ir suvokimas;
- Klausos sutrikimas ir komunikacija;
- Klausos sutrikimas ir socializacija;
- Klausos sutrikimas ir pasaulėžiūra.

Nors kurčiųjų ir girdinčiųjų pasauliai yra lygiaverčiai, bet jie - skirtingi. Todėl natūralu, kad pirmiausia atkreipiamas dėmesys į skirtumus: girdintieji pastebi, kad kurtieji skiriasi nuo girdinčiųjų, ir atvirkščiai. Priklausomai nuo to, kokioje šeimoje vaikas su klausos negalia gimsta, jis patenka į skirtingą psichosocialinę aplinką (Ališauskas, 2003a). Todėl nemaža dalis sutrikusios klausos asmenų nuo pat vaikystės išgyvena stresą dėl identifikacijos sunkumų, nes jie gyvena tarp „dviejų pasaulių“: juos stengiamasi sutapatinti su girdinčiais. Tokiu būdu asmeniui trukdoma būti pačiu savimi. Anot Ališausko (2003b), kai kurie kurtieji jaučiasi taip, lyg nepriklausytų nei girdinčiųjų, nei kurčiųjų pasauliui, todėl jaučiasi visų apleisti ir nepageidaujami.

Daugelis žmonių, turinčių klausos negalią, save laiko kalbinės bendruomenės mažuma. Kurčiųjų visuomenę sudaro kurtieji ir prastai girdintys žmonės, kurie naudoja ženklų kalbą, dalijasi bendromis vertybėmis ir patirtimi. Kurčiųjų elgesys ir veido išraiška, kuri yra jiems savaime suprantama, gali pasirodyti keista girdintiesiems, nes jie labai dažnai negali jos suprasti. Kartais kurčiųjų ženklai ir kūno kalba girdintiesiems turi kitą prasmę ir/arba verčia daryti klaidingą išvadą. Kad girdintiesiems gana sudėtinga suprasti kurčiuosius ir atvirkščiai, teigia

Tilmantaitė bei Urbaitytė (2009). Pasak autorių, tiek girdintieji, tiek kurtieji, nesupratę vieni kitų, ne visada išsiaiškina netikslumus, o tada interpretuoja savaip. Tokiais atvejais žmonės dažnai išsikeičia ir pradeda vengti vieni kitų: kurtieji – girdinčiųjų, o girdintieji – kurčiųjų. Šios autorės nurodo pagrindinę visaverčio bendravimo sąlygą – toleranciją.

Sutrikusios klausos asmenų socialinis ir asmeninis prisitaikymas gyvenime yra susijęs su jų sugebėjimu priimti, suprasti informaciją, gebėjimu bendrauti. Kalba ir neverbalinėmis priemonėmis žmogus tenkina asmeninius ir aplinkinio pasaulio kontrolės bei savarankiškumo ir integracijos į visuomenę poreikius (Garšvienė, Ivoškuvienė, 2003). Mokslininkų teigimu, negalėjimas komunikuoti verbalinėmis ar nevarbalinėmis priemonėmis neigiamai veikia asmenį, jis jaučiasi emociškai suvaržytas, vienišas. Dėl to sutrinka visavertis asmenybės vystymasis, ribojamos saviraiškos ir realizacijos galimybės, taip pat paveikiamas savęs vertinimas.

Apibendrinant skyrių galima daryti išvadą, kad pagrindinės sutrikusios klausos asmenų problemos yra ne fizinės, bet socialinės ir psichologinės. Klausos sutrikimų turintys asmenys patiria sunkumų dalyvaudami visuomenės gyvenime, nes tolerancijos stoka, informacijos trūkumas, ypač nesusikalbėjimas – t.y. kalbinio bendravimo stoka, lemia kurčiųjų ir girdinčiųjų pasaulių atskirtį. Komunikacinės problemos daro įtaką visaverčiam asmenybės vystymuisi, savęs vertinimui, todėl atsiranda vidinio pasaulio disharmonija.

1.1.1 Klausos sutrikimai: priežastys ir klasifikacija

Ypatingai didelę paskirtį žmogaus gyvenime atlieka normali klausos funkcijų veikla. Klausos yra apibūdinama kaip individo sugebėjimas girdėti, o klausos sutrikimai - tai girdimojo jutimo ir suvokimo trūkumai, trukdantys išmokti sakytinės kalbos ir bendrauti ja (Ališauskas, 2003b). Kalbant apie klausos sutrikimus, reikia paminėti ir priežastis, dėl kurių sutrinka klausos. Klausos sutrikimo priežastys gali būti:

- įgimtos – kai klausos sutrikimas nustatomas tik gimus (arba ankstyvame vaiko amžiuje);
- įgytos – kai klausos sutrikimas atsiranda vėliau.

Knight ir Swanwick (1999), Sakalinskas (1999) nurodo pagrindines klausos sutrikimo priežastis:

1. *Genetinis sutrikimas ir paveldėjimas* – nulemti genetinių sutrikimų (Ašerio, Dauno, Vardenburgo ir kt.) ar paveldimi. Atlikti tyrimai¹ byloja tai, kad paveldėjimas sudaro daugiau kaip 20% vaikų kurtumo atvejų (Vernon ir Adrews, 1990).
2. *Infekcija ir virusinės ligos* – gripas, tymai, skarlatina, raudonukė, meningitas, virusinis

¹ Tyrimų autoriai ir duomenys procentine išraiška pateikiami pagal M.Marschark. Šaltinis: Marschark, M. (1997). *Psychological development of deaf children*.

3. hepatitis ir pan., - tai dažniausios kurtumo priežastys. Remiantis 1984 m. atliktais tyrimais (Meadow-Orlans, 1987) 24 % kurtumo atvejų nustatyta dėl motinos raudonukės, 25 % sudaro vaikų susirgimai tymais, kiaulyte, meningitu.
4. *Intoksikacija* – gyvsidabris, švinas, fosforas, benzinas, ototoksiniai antibiotikai, acetisalicilinės rūgšties preparatai, diuretikai.
5. *Trauma* – apie 22 % kurtumo atvejų sudaro gimdymo komplikacijos – tai priešlaikinis gimdymas, nėštumo komplikacijos, Rh nesuderinamumas ((Meadow-Orlans, 1987). Taip pat įvairios kitos traumos: akustinė trauma (fejerverkai, garsi muzika, darbas triukšme), baro trauma, galvos smegenų trauma, elektrotrauma, ausies sužalojimas (būgnelio plyšimas, aštraus daikto ar svetimkūnio patekimas į ausį).
6. *Vidaus organų susirgimai* – širdies kraujagyslių sistemos ligos, kraujo ligos, inkstų ligos, endokrininės ligos, vitaminų stoka, spindulinė liga, stuburo kaklo dalies spondiliozė.
7. *Centrinės nervų sistemos susirgimai* – galvos smegenų išeminė liga, kraujagyslių spazmai, encefalitai, epilepsija, išsėtinė sklerozė, aterosklerozė, neuronavikai.
8. *Klausos organo ligos* besikomplikuojančios kurtumu – ūmus ir lėtinis otitas, otosklerozė, Menjerio liga, senatvinis prikurtimas.
9. Kai kuriais atvejais yra sudėtinga nustatyti klausos sutrikimo priežastį. Jei audiologai nenustato tikslios ligos priežasties, vis tiek ji gali būti susijusi su anksčiau išvardintais faktoriais.

Reikia paminėti tai, kad tiek įgimtos, tiek įgytos kurtumo priežastys daro įtaką asmens vystymuisi – t.y. dažnai kurtumą lydi ir kiti susirgimai. Mitkus (2008), remdamasis užsienio mokslininkų tyrimais, nurodo šiuos lydimočius susirgimus: regėjimo sutrikimai, ribotas intelektas, asteniškumas, cerebrinis paralyžius, dėmesio soka/padidėjęs aktyvumas, lėta veiklos sparta, autizmas, fiziniai ir judėjimo sutrikimai, disleksija, disgrafija, silpna atmintis, ašerio sindromas, įvairios kitos negalios.

Pagal pažeidimo pobūdį Sakalinskas (1999), Vanagienė (1999) klausos sutrikimą skirsto į:

- *Kondukcinį*, kai garsas pro išorinę ar vidinę ausį negali praeiti iki klausos nervo. Tai dažniausiai būna dėl kamščio ausies kanale arba dėl skysčio vidurinėje ausyje, dėl būgnelio pažeidimų arba klausos kauliukų deformacijos.
- *Neurosensorinį*, kai sraigė, arba klausos nervas, neefektyviai perduoda tam tikro dažnio garsus.
- *Mišruji*, kai yra kondukcinio ir neurosensorinio sutrikimo požymių.

Klausos susilpnėjimo laipsnis įvertinamas atliekant audiometrinių tyrimą pagal „geriau girdinčios“ ausies duomenis. Per jį fiksuojami absoliutūs girdimųjų pojūčių slenksčiai decibelais (dB) 500, 1000, 2000 Hz tonams. Lietuvoje šiuo metu naudojama Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) klausos sutrikimo klasifikacija (Ališauskas, 2003, p.311):

1. *Neprigirdėjimas:*

- a) nežymus (26-40 dB);
- b) vidutinis (41—55dB);
- c) žymus (56-70dB);
- d) labai žymus (71-90dB).

2. *Kurtumas:*

- a) praktiškas (daugiau kaip 91dB);
- b) visiškas.

Remiantis šia klasifikacija, sutrikusios klausos asmenys yra skirstomi į kurčiuosius ir neprigirdinčiuosius.

Apžvelgus mokslinę literatūrą, išryškėjo 3 pagrindiniai kriterijai, kuriais apibūdinami klausos sutrikimai, tai – *medicininis, komunikacinis ir psichosocialinis* (1 lentelė):

1 lentelė

Klausos sutrikimo sampratos mokslininkų teiginiuose

Autoriai	Klausos sutrikimo (asmens, turinčio klausos sutrikimą) samprata		Kriterijus
	Kurtumas (kurčiasis)	Neprigirdėjimas (neprigirdintysis)	
V.Sakalinskas (1999)	„Klausos sutrikimas – tai negalėjimas pakankamai garsiai girdėti ir suvokti garsus“.		Medicininis
B.Arlauskienė (1999, p 13)	„Kurtumas yra visiškas klausos praradimas arba toks jos susilpnėjimas, kai neįmanoma savarankiškai išmokti kalbėti“	„Neprigirdėjimas – tai klausos sutrikimas, dėl kurio sunku kalbą suvokti ir savarankiškai išmokti kalbėti“.	Komunikacinis
D.Hallahan ir H.Kauffman (2003, p.312)	„Kurčiaisiais laikomi asmenys, kurie dėl klausos sutrikimo negali sėkmingai apdoroti lingvistinės informacijos, gaunamos klausa“.	„Neprigirdintysis asmuo yra tas, kurio klausos likutis, dažniausiai padedant klausos aparatui, leidžia gana sėkmingai apdoroti lingvistinę informaciją, gaunamą klausa“.	Komunikacinis
G.Mucenieka (2007, p.14)	„Kurčias - tai žmogus, kuris yra visiškai praradęs klausą ir negali suprasti kalbos“.	„Neprigirdintis - tai žmogus, dažniausiai neprigirdintis, bet vis dėlto galintis suprasti kalbą.“	Komunikacinis
A.Mitkus (2008, p.66)	„Kurtumas – tai labai silpna klausa, ar visiškas jos nebuvimas, kai net klausos aparatas nepadeda suprasti sakininės kalbos ir yra veiksnys, ribojantis visas asmenybės gyvenimo sritis“.	„Neprigirdėjimas – susilpnėjusi klausa“.	Medicininis/ komunikacinis/ psichosocialinis

Kaip matyti, dauguma autorių, pateikdami sampratas, orientuojasi į komunikacinį kriterijų, nes nuo klausos būklės priklauso vaiko kalbos raida. Kadangi sutrikus klausai, pirmiausia nukenčia kalba, tai atsiliepia ir vaiko pažintinei raidai, viso to pasekmė - sutrinka pilnavertis vaiko vystymasis. Klausos sutrikimo poveikį pilnavertei vaiko raidai akcentuoja daugelis

mokslininkų (Vygotskis, 1991; Marschark, 1997; Nazarova, 2000; Ališauskas, 2003). Autoriai nurodo, kad sudėtingesnių pažintinių procesų, atminties, mąstymo normali raida įmanoma tik esant pilnavertei kalbai. Jie atskleidžia anomalaus sutrikusios klausos vaiko vystymosi ypatumus teigdami, kad pirminė priežastis – biologinė (fizinis klausos defektas) turi socialinę pasekmę (bendravimo sutrikimai, lemiantys netipiškos psichikos formavimąsi), todėl pagrindiniai šių pasekmių požymiai yra funkcinio pobūdžio (neišsivysčiusi kalba, mąstymo, atminties, suvokimo, dėmesio, vaizduotės ypatumai). Dėl nepakankamo atminties, vaizduotės, žodinės kalbos išsivystymo, sutrikusios klausos mokiniai sunkiai apibendrina, žodžiu ir raštu įprasmina žinias, nes jiems būdingas konkretus, o ne abstraktus mąstymas (Mitkus, 2008).

Siekiant normalizuoti sutrikusios klausos vaiko pilnavertę raidą, reikia ugdyti jo kalbą. Labai svarbus kalbos ugdymo aspektas - nuolatinis bendravimas (nesvarbu kokia - sakytine ar gestų kalba) su artimaisiais žmonėmis (Marschark, 1997; Ališauskas, 2003b), nes, autorių teigimu, ankstyvoji komunikacija (įvairiomis formomis) sudaro prielaidas socialinei, lingvistinei ir pažintinei patirčiai įgyti.

Apibendrinant skyrių galima daryti išvadą, kad klausos sutrikimai atsiranda dėl įvairių priežasčių: ligų, paveldėjimo, infekcinių susirgimų, nelaimingų atsitikimų, o sutrikusi klausos dažnai būna ne vienintelis sutrikimas, lemiantis vaiko vystymosi raidą. Todėl, siekiant normalizuoti sutrikusios klausos vaiko vystymosi raidą, būtina ugdyti jo kalbą.

1.1.2 Sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos aspektai

Komunikacija yra apibūdinama kaip keitimasis informacija tarp dviejų ir daugiau žmonių, siekiant bendro supratimo. Ji apima sakytinę, rašytinę kalbą ar tiesiog žmogaus elgesį. Komunikacija yra skirstoma į verbalinę² ir neverbalinę. Baršauskienė, Janulevičiūtė-Ivaškevičienė (2005) verbalinę komunikaciją apibūdina kaip keitimosi informacija procesą, kurio metu informacija koduojama tam tikra kalbinių ženklų sistema. Taigi, verbalinė komunikacija vyksta tada, kai komunikuojama kalbos simboliais žodžiu ar raštu, išreiškiant mintis, idėjas. Komunikuojant naudojamą kalbą Havel (cit. Rimkutė, 2007) apibūdina ne tik kaip *komunikavimo* priemonę, bet ir žmogaus savasties, jo asmeninės *patirties raiškos* priemonę. Vaitkevičienė (2006, p. 58), pateikia *raiškos* apibrėžimą teigdama, kad „raiška yra jausmų, išgyvenimų, vaizdinių įkūnijimas *čia ir dabar* (arba esamuojų laiku) į materialią (realiai apčiuopiamą, matomą, girdimą) formą (pavyzdžiui, piešiant ant popieriaus, suteikiant vaizdiniams spalvas, formas, „įgarsinant“ piešinio personažus ir pan.)“. Remiantis autorių pateiktomis sampratomis, galima teigti, kad verbalinė raiška – tai jausmų, išgyvenimų, vaizdinių

² Verbalinė (lot. *verbalis* < *verbum* – žodis) - žodinė, pareikšta žodžiu. (1985). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius. Vyriausioji enciklopedijų redakcija

įkūnijimas *čia ir dabar* naudojant įvairias kalbos formas: sakinę ar rašytinę. Vienas iš svarbiausių ugdymo aspektų, siekiant sudaryti palankias sąlygas vaiko, turinčio klausos sutrikimų, psichinei raidai ir mokymosi veiklai, yra komunikacinės sistemos formavimas (Galkienė, 2005). Ugdant sutrikusios klausos vaikus, veikia dvi tarpusavyje glaudžiai susipynusios formavimosi komunikacinės sistemos: gestų kalba ir žodinė kalba. Morozova (1996), Ališauskas(2003) akcentuoja žodinės kalbos ugdymo svarbą, nes „įvairios žodinės kalbos formos – sakinė, rašomoji, daktilinė – yra ir mokymo objektas, ir mokymo priemonė, ir bendravimo priemonė“ (Ališauskas, 1983, p. 41). Žodinės kalbos mokymo svarba išreiškiama ir Vygotskio (1991) idėjose. Autorius argumentuoja vien tik gestų kalbos naudojimą, kaip labai siaurą kalbos ir suvokimo vystymosi formą teigdamas, kad:

- gestų kalba suteikia galimybę bendrauti tik labai siaurame, turinčių tokį pat sutrikimą, asmenų rate;
- gestų kalboje aptinkami primityvaus mąstymo elementai, ši kalba negali tapti sudėtingų ir subtilių reiškinių suvokimo išraiška;
- apskritai kalba atlieka ne tik socialinę bendravimo funkciją, bet mąstymo formavimo funkciją, nes esant klausos sutrikimui nėra išvystytas mąstymas.

Žodinės kalbos mokymo svarbą akcentuoja ir Grosjean (2000). Autorius nurodo kokiems tikslams sutrikusios klausos vaikams reikalinga ši kalba:

1. Kad kuo anksčiau pradėti bendrauti su tėvais ir šeimos nariais.

Girdintis vaikas paprastai išmoka kalbą per kelerius pirmuosius gyvenimo metus, jei jis ją girdi ir suvokia. Kalba yra svarbi priemonė socialiniams ir asmeniniams ryšiams tarp vaiko ir jo tėvų susiformuoti ir tvirtėti. Kas tinka girdinčiam vaikui, taip pat taikytina ir kurčiajam. Jis turi turėti galimybę bendrauti su savo tėvais natūralia kalba, kuo anksčiau ir visapusiškiau. Būtent per kalbą susiformuoja dauguma emocinių ryšių tarp tėvų ir vaiko.

2. Ugdyti pažintinius gebėjimus ankstyvojoje vaikystėje.

Per kalbą vaikas ugdo pažintinius gebėjimus, kurie yra lemiami jo asmenybės vystymuisi. Tai įvairūs samprotavimo, abstrahavimo, įsiminimo ir kt. gebėjimai. Visiškas kalbos nebuvimas, nenatūralios kalbos priėmimas arba sunkiai suprantamos kalbos vartojimas gali turėti labai neigiamų pasekmių vaiko pažintiniam vystymuisi.

3. Pažinti pasaulį.

Žinias apie pasaulį vaikas daugiausia įgyja per kalbą. Jam bendraujant su tėvais, kitais šeimos nariais, vaikais ir suaugusiais, duodama ir keičiamasi informacija apie pasaulį. Būtent šios žinios sudaro pagrindą tiems dalykams, kurių bus mokomasi mokykloje. Be to, pasaulio pažinimas lengvina kalbos supratimą; be šių žinių nėra tikro kalbos supratimo.

4. Visapusiškai bendrauti su aplinkiniu pasauliu.

Kurčias vaikas, kaip ir girdintis, turi galėti visapusiškai bendrauti su žmonėmis, kurie yra

jo gyvenimo dalis (tėvais, broliais ir seserimis, bendraamžiais, mokytojais, kitais suaugusiais). Bendravimas turi vykti pašnekovui ir situacijai tinkama kalba, kad būtų galima optimaliai keistis informacija. Kartais tai bus gestų kalba, kartais – žodinė kalba (viena iš jos formų), o kartais – abi šios kalbos pakaitomis.

5. Pritapti dviejose kultūrose.

Per kalbą kurčias vaikas turi pamažu tapti tiek girdinčiuju, tiek kurčiųjų pasaulio narys. Jis turi pritapti, bent jau dalinai, prie girdinčiųjų pasaulio, kuris beveik visada yra jo tėvų ir šeimos pasaulis (90 proc. kurčių vaikų turi girdinčius tėvus). Taip pat vaikas turi kuo anksčiau pradėti bendrauti su savo kitu – kurčiųjų – pasauliu. Vaikas turi jaukiai jaustis abiejuose šiuose pasauliuose ir gebėti kuo įmanoma labiau juose pritapti.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdant sutrikusios klausos vaikus, lygiavertės yra abi kalbos. „Mokėdamas ir vartodamas gestų kalbą ir žodinę kalbą (rašytinę, ir, jei įmanoma, sakytinę), vaikas įgis visus pažintinius, kalbinius ir socialinius gebėjimus“, teigia Grosjean (2000).

Mokykloje vaikų žodynas praturtėja naujais žodžiais. Vidurinėsios vaikystės (arba mokykliniais metais) laikotarpiu tobulėja vaiko loginis mąstymas, suvokimas, lavėja vaizduotė, dėmesys ir atmintis, kalbiniai gebėjimai, plečiasi žodynas, vaikas vis geriau išmano gramatiką (Žukauskienė, 2007). 10-11 vaiko gyvenimo metais ypač ryškiai plečiasi žodynas. Manoma, kad šiame amžiuje vaikai jaučia savo gebėjimą pasakoti, aprašyti ir noriai tai daro. Daugelis tyrėjų nustatė (Zambacevičienė, 2006), kad pradinių klasių mokiniai linkę pasakoti įvykius, išvardydami daiktus ir jų atliekamus veiksmus. Tyrimai liudija, kad daiktavardžiai sudaro 39% pirmaklasinių žodyno. Veiksmažodžiai mokinių kalboje sudaro 35%, o būdvardžiai sudaro tik apie 5% vartojamų žodžių. Apie 12 gyvenimo metus pastebimas rašomosios kalbos turtėjimas. Rašomojoje kalboje vaikai pradeda vartoti daugiau veiksmažodžių ir įvardžių, bando atkurti skaitytų tekstų stilių, tačiau joje mažiau emociingumo ir vaizdumo negu šnekamojoje kalboje (Zambacevičienė, 2006).

Kalbant apie sutrikusios klausos vaikus, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad jų kalbos lygis labai skiriasi nuo girdinčiųjų. Gage, Berliner (1994) teigia, kad sutrikusios klausos mokiniai, jei lyginti juos su bendraamžiais ir matuojamaisiais protiniais sugebėjimais, mokykloje paprastai atsilieka keliomis klasėmis. Nazarova (2000) nurodo šiuos sutrikusios klausos vaikų kalbos ypatumus: skurdus žodynas, netikslus žodžio supratimas ir neteisingas jo vartojimas, gramatikos, fonetikos trūkumai, taip pat ribotas skaitomo teksto suvokimas.

Šiame kontekste išryškėja tai, kad sutrikusios klausos mokinių žodinės kalbos skatinimas ir plėtojimas yra vienas iš svarbiausių uždavinių ugdant šiuos vaikus. „Dėl žodinės kalbos įtakos kurtieji gestų kalboje ima vartoti prielinksnius, jungtukus, daktiline forma parodo priešdėlius, galūnes ir t.t.“ (Ališauskas, 1983, p. 15). Vieną iš svarbiausių aspektų plėtojant žodinę kalbą,

Gage, Berliner (1994), Galkienė (2005) nurodo kalbos vartojimo (bendravimo), skaitymo įgūdžių formavimą. „Siekiant sudaryti bendravimo įgūdžius būtina ugdyti sakinę ir rašytinę kalbą; tikslinti vartojamas sąvokas bei turtinti žodyną; lavinti sakinę kalbą; lavinti specialiuosius gebėjimus: sutelkti dėmesį į kalbantį žmogų, analizuoti kontekstą, naudotis vaizdiniais, kurie leidžia identifikuoti garsinę informaciją; mokyti aktyviai klausytis ir girdėti, kuomet vaikas naudoja klausos aparatą, kompensuojantį sutrikusios klausos funkciją“ (Galkienė, 2005, p. 135). Lederberg, Spencer (2001) nuomone, žodyno formavimasis ir plėtojimasis priklauso nuo pažintinių įgūdžių: asociacijų, atminties, klasifikacijos ir socialinio pažinimo. Todėl autorės akcentuoja mokymo procesų bei strategijų, palengvinančių ir padedančių išmokti naujus žodžius, reikšmę.

Kalbant apie sutrikusios klausos mokinių kalbos ugdymą, reikėtų paminėti ir mokymo metodus, kuriais mokomi šie vaikai. Ugdymo metodai parenkami pagal vaiko klausos būklę, jo sakinės kalbos lygį, kalbinio bendravimo specifiką, bendruosius vaiko gebėjimus, tėvų pageidavimus ir kt. Visa tai įvertinus, sutrikusios klausos vaikai gali būti ugdomi šiais mokymo metodais: žodinės kalbos, dvikalbio (bilingvinio) ir totaliosios komunikacijos.

Nepriгідinčiųjų ugdyme pirmenybė teikiama žodinės kalbos metodui, kuomet bendravimas su ugdytiniu ir mokymas vyksta sakinė, rašytinė, kartais daktiline kalba. Daktilinė kalba – bendravimas vartojant pirštų ženklus. Pirštų (daktilinis) ženklas yra tam tikra pirštų padėtis, judesys, tapatus raidei (Ališauskas, 2003b).

Kurtiesiems vaikams ugdyti prioritetas yra bilingvinis metodas – kai ugdytinis bendrauja ir mokosi dviem kalbomis: gestų ir žodine kalba. Jos yra lygiavertės ir naudojamos tuo pačiu metu. Gestų kalba yra pradinė ir pagrindinė kurčiųjų bendravimo ir ugdymo priemonė. Gestas – tai tam tikra rankos (arba abiejų rankų) forma (konfigūracija) ir judesys, simbolizuojantis daiktus, veiksmus, reiškinius. Gestų kalbos pagrindu mokoma sakinės, daktilinės ir rašytinės kalbos (Ališauskas, 2003b).

Totaliosios komunikacijos metodas reiškia, kad vartotini visi būdai, padedantys bendrauti su vaiku. Vartojamos visos kalbos formos (sakinė, rašytinė, daktilinė), treniruojami klausos likučiai ir ugdomi skaitymo iš lūpų įgūdžiai, vartojama kalkinė gestų kalba.

Sėkmingas sutrikusios klausos mokinių komunikacinės sistemos formavimas ir kalbos vystymas, skatinimas ir plėtojimas įmanomas tik specialiai organizuotoje kalbinėje aplinkoje, kada atsiranda natūralus kalbinio bendravimo poreikis, kalbos vartojimas pažintinėje veikloje. Taip pat svarbus ir patyrimo aspektas, kuris gaunamas praktinės veiklos metu (Nazarova, 2000). Todėl aplinka turi skatinti kuo įvairesnę ir turtingesnę patirtį. Sąlygų poveikį patirties įgijimui pabrėžia Dewey (cit. Duoblienė, 2007), jis tinkamiausias sąlygas suvokia kaip tokias, kuriose vaikas gali kuo daugiau patirti, save išreikšti ir išmokti. Aplinka vaikui turi būti įdomi, o sąlygos palankios, kad nebūtų užgniaužtas jo noras pažinti, kurti, veikti.

Apibendrinant skyrių, galima išskirti svarbiausią sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos skatinimo ir plėtojimo veiksnį – tai sąlygų, skatinančių bendrauti, patirčiai įgyti ir ją išreikšti, sudarymas, kuomet naudojamos ir derinamos dvi komunikacinės sistemos: gestų kalba ir verbalinė kalba.

1.2 DAILĖS TERAPIJOS TAIKYMO GALIMYBĖS ASMENYBĖS UGDYMU

1.2.1 Dailės terapijos samprata ir taikymo sritys

Menas palaiko gyvenimo pilnatvę. „Viena, jis yra malonumas, kita vertus – juslinė išraiška. Arba dar kitaip pasakius, du žmogaus energetinės ekspansijos lygmenys: viename mes pajuntame malonumą, teikiamą mūsų pačių nepakartojamų sugebėjimų, antrame – socialinę jungtį tarp žmonių“ (Gaižutis, 1998, p. 30). Autorius, cituodamas Dewey mintis taip pat teigia, kad menas žmogui teikia ne tik džiaugsmo ir malonumo, bet ir daro jo veiklą, kūrybą tobulą ir baigtą. Menas žmogų sieja su aplinka, bendruomene ir patenkina jo savisaugos instinktą. Tobula gyvenimo veikla padidina socialinę harmoniją ir daro žmogų laimingą (Gaižutis, 1998). Kad menas gali iš esmės padidinti *kiekvieno* žmogaus dalyvavimo įvairiose veiklos srityse galimybes, pabrėžia ir kiti mokslininkai (Gudynas ir kt., 2002; Piličiauskas, 2002, 2005).

Pasklidusios humanistinės pedagogikos idėjos atvėrė ne tik naują požiūrį į asmenybę, bet ir į jos ugdymo galimybes. Atkreiptas didelis dėmesys į meno paskirtį, jo galimybes ugdant neįgaliuosius. Pirmiausia, meninė veikla suteikia galimybių saviraiškai, nes, anot Dapkutės (2003), daugeliui ypatingųjų poreikių vaikų aktuali saviraiškos problema. „Saviraiška – tai žmogaus prigimtyje glūdinčių poreikių ir galimybių išplėtojimas“ (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006, p. 48). Antra, meninė veikla daro poveikį visapusiškam asmenybės vystymuisi. Meninis lavinimas skatina kalbos vystymąsi, socialinę raidą, gerina gebėjimą gerai skaityti, didina intelektualinę/protinę pažangą ir apskritai puoselėja pozityvų požiūrį į mokyklą, teigia Wienbergeris (cit. Dapkutė, 2003). Kad meninė veikla padeda pažinti pasaulį kalba ir kiti mokslininkai (Dubowski, 2004; Brazauskaitė, 2004; Kiseliuva, 2007). Trečia, meninė veikla suteikia pozityvių emocijų, joje lengviau pajusti sėkmę. „Jokios kitos – terapinės priemonės negali suteikti neįgaliajam tokios dvasinės harmonijos ir didžiavimosi jausmo, kaip meninė raiška“ (Piličiauskas, 2002, p. 69).

Dailės terapija – nuostabi galimybė meninei saviraiškai ir savirealizacijai apskritai skleisti (Dapkutė, 2003). Piešimas, tapymas ar kita dailės raiška gali padėti labiau pasikliauti savimi, geriau save vertinti, sudaro galimybę keistis. Piešiant taip pat plėtojasi pasaulio pažinimas, savivoka, kalbiniai įgūdžiai (Brazauskaitė, 2004). Piešimo įtaką kalbai pabrėžia ir Lapėnienė (2005), teigdama, kad vaizdas inspiruoja žodinę kalbą, o vaizdinės transformacijos būdai atveria plačias kalbos plėtotės galimybes.

Pasak Dewey (cit. Duoblienė, 2007), piešdamas vaikas realizuoja poreikį socialinės komunikacijos ir tyrimo, kurie sėkmingai integruojami į jo pažįstamą pasaulį. Kuo jis daugiau sužino, tuo sėkmingesnė jo tolesnė komunikacinė (verbalinė ir/ar meninė) raiška. Mokslininkas akcentuoja ir tai, kad joks pažinimas ar išmokymas negalioja, jei nėra asmeninės patirties. O patirtis taip pat nėra baigtinis dalykas. Tai yra kintanti būseną. Kitimas yra siejamas su refleksija. Todėl reikia sudaryti kuo įvairesnes sąlygas patirčiai ir išmokyti savo darbo rezultatus apmąstyti.

Apibendrinant galima teigti, kad dailės terapija, apjungdama dailinę ir verbalinę raišką, skatina pasaulio pažinimą, patyrimą, o tai lemia asmenybės keitimąsi ir tobulėjimą.

Dailės terapija yra palyginti naujas dalykas. Pastaruoju metu šiuo psichoterapijos metodu kyla vis didesnis susidomėjimas tiek įvairių specialistų, tiek potencialių klientų tarpe. Tačiau nemazai visuomenės daliai dailės terapijos tikslai ir idėjos yra nesuprantami ir nežinomi.

Dailės terapijos terminą sudaro dviejų žodžių visetas. Psichologijos žodyne (Dictionary of psychology) terapija yra apibūdinama kaip procesas, kuris padeda suvokti save ir atsigausti nuo psichologinių sunkumų, o dailės terapija aiškinama kaip savęs pažinimo ir emocinio gydymo metodas, kuriame dailė yra panaudojama kaip terpė jausmų išraiškai. Dailė taip pat yra procesas, į kurį žmogus įsitraukia aktyviai ir fiziškai. „Ši veikla yra savaiminė ir savarankiška, nes žmogus joje paskęsta. Taip paskendus galima patirti iškvopą – tapymas gali įveikti gynybos užtvartas bei kliūtis ir leisti išreikšti jausmus“ (Dalley, 2004, p.14). Todėl su menine veikla susiję procesai būtinai turi gydomųjų savybių, kurios ir paaiškina jų naudą dailės terapijoje, teigia Kramer (cit. Dalley, 2004). Apie dailės, kaip efektyvinančios gydymo procesą, svarbą kalba ir Rudestam (1998), teigdamas, kad šis metodas leidžia eksperimentuoti, tyrinėti ir išreikšti savo jausmus.

Dailės terapija – tai dviejų disciplinų: dailės ir psichologijos³ sąveika. Kadangi psichologijos sritys yra psichofiziologija, raidos psichologija, kognityvinė psichologija, asmenybės psichologija, socialinė psichologija ir kt., todėl tokie aspektai, kaip vaizduojamoji dailė, kūrybinis procesas, žmogaus vystymasis, elgesys, individualumas ir psichinė sveikata apibrėžia dailės terapiją ir sujungia šias, iš pirmo žvilgsnio skirtingas, sritis.

Apibendrinant dailės terapiją galima apibūdinti kaip gydymo metodą, kuriame naudojama dailė.

Tačiau dailės terapijos nereikėtų susieti vien tik su gydymu griežtai medicinos prasme. Žodis „terapija“ (*therapeia*) yra kilęs iš graikų kalbos ir reiškia slaugymą, rūpinimąsi, gydymą. Lebedeva (2003), žodžio „gydyimas“ sampratą pateikia dviem aspektais:

- gydyimas – tai išsilaisvinimas iš kažko tai;
- gydyimas – tai socialinis psichologinis sveikatinimas.

Todėl dailės terapijos apibrėžimą autorė pateikia ne kaip gydymo metodą, o kaip

³ Psichologija yra mokslas apie elgesį (visa, ką daro organizmas) ir psichikos procesus (subjektyvų patyrimą, apie kurį sprendžiame iš elgesio) David G.Myers (2008).

rūpinimosi žmogumi būdą. Jos teigimu, dailės terapija yra rūpinimasis asmenybės emocijomis ir psichologine sveikata meninės veiklos priemonėmis, todėl, plačiaja prasme, dailės terapiją reikia suprasti kaip humanišką procesą, kuris paskatina asmenybės socializaciją, padeda išsaugoti savąjį unikalumą, asmeninę ir kultūrinę identifikaciją.

Dailės terapijoje ypatingas dėmesys yra skiriamas kūrybiniam procesui, nes kūryba ir vaizduotė yra varomosios žmogaus egzistencijos jėgos (Jungas, cit. Kučinskienė, 2006). Kūryba, tai procesas, suteikiantis teigiamų emocijų, kurios sudaro palankų foną vystyti fantazijai, kūrybiškumui. Pasak Dapkutės (2003), kūrybinio proceso dailės terapijoje esmė yra ta, kad jo metu išlaisvinamas kūrybinis potencialas. Kūrybinės potencijos glūdi kiekvieno žmogaus skirtingame sąmonės lygyje ir „ištraukti“ jas į sąmonės lygmenį galima tik remiantis asmenybės individualumu. Kūrybinių potencijų išlaisvinimo galimybę dailės terapijos pagalba pabrėžia ir Kiseliuva (2007) teigdama, kad, būtent, kuriant asmenybę intuityviai mato galimybes įprastus dalykus keisti į naujus. O kūrybinis procesas yra tas veiksnys, kuris lemia asmenybės keitimąsi ir augimą, padeda pasiekti harmoninę pusiausvyrą. Apie tai kalbama ir Amerikiečių meno terapijos asociacijos dokumente (AATA, 2009), kuriame dailės terapija apibūdinama kaip kūrybinis meno procesas, kuriuo siekiama tobulinti ir stiprinti fizinę, psichinę ir emocinę individo būklę.

Kūrybinio proceso esmę atskleidžia Minde (2003) teigdama, kad kūrybiniame procese visuomet įvyksta susitikimas: kūrėjas mato naujus horizontus, jam atsiranda naujos idėjos, kurias jis nori įkūnyti. Kūrybinio proceso metu individas tarsi ištirpsta savo kūryboje, tampa jo dalele, bet kartu ir viską stebi iš šalies. Todėl, būtent šis procesas suteikia galimybę sąveikai tarp išorinio ir vidinio pasaulio, suteikia galimybę jaustis dalele kažko tai ir vienu metu visa tai stebėti iš išorės, taip patiriant išsilaisvinimą iš kamuojančių neramumų. Kūryba tampa susitikimo vieta ar tiltu tarp individo ir dailės terapeuto, kur jie gali susitikti pereinamoje erdvėje – bendroje teritorijoje (Minde, 2003). Akcentuodama kūrybinį procesą bei ryšį tarp terapeuto ir individo Vaitkevičienė (2008) pateikia dailės terapijos apibrėžimą, teigdama, kad „dailės terapija yra meno terapijos metodas, kai pagrindiniais terapiniais instrumentais naudojamos dailinės raiškos priemonės ir ryšys, užsimezges tarp kliento ir terapeuto“ (Vaitkevičienė, 2008, psl.124). Kalbėdama apie kūrybinį procesą Grakauskaitė-Karkockienė (2006) pažymi, kad aplinka turi didelę įtaką kūrybiniam gebėjimams atsiskleisti. Anot autorės, kūrybinė aplinka turi toleruoti veiksmų laisvę išreiškiant originalumą, t.y. turi būti skatinamos kūrybos apraiškos (žodinė, meninė, išraiškos).

Dailės terapijoje siekiama vidinės individo būsenos harmonizavimo, t.y. jo gebėjimo pasiekti optimalią pusiausvyros būseną atstatymas (Kiseliuva, 2007). Todėl atitinkamai kokio: gydomojo, nukreipiamojo, ar harmonizuojančiojo poveikio siekiama, dailės terapija gali būti naudojama įvairiose srityse. Kopytin (2001), Lebedeva (2003) išskiria tris dailės terapijos kryptis

– medicininę, socialinę, pedagoginę. O Rybakova (2007, psl. 9) išskiria medicininę, psichologinę, socialinę ir pedagoginę kryptis:

1. *Medicinos srityje* dailės terapija naudojama kaip kūrybinė saviraiška, kuri padeda išreikšti paslėptus, kartais nepripažįstamus, traumuojančius psichiką išgyvenimus, padeda išsilaisvinti iš jų.
2. *Psichologijos srityje* dailės terapija lemia asmenybės būsenos pokytį (sumažina įtampą, stiprina savo vertės pajautimą, vystosi kūrybinė vaizduotė).
3. *Socialinėje srityje* dailės terapija padeda tiek sveikai, tiek turinčiai vystimosi sutrikimų asmenybei socialiai adaptuotis, keisti elgesį ir plėtoti įvairias komunikacijos formas.
4. *Edukologijos srityje* dailės terapija yra orientuota į sveiką asmenybės potencialą. Čia dailės terapija gali būti naudojama ugdymui, mokymui, vaiko meninės kultūros pagrindų formavimui.

Kadangi dailės terapija gali būti naudojama įvairiose srityse, tai tikslinga būtų pakalbėti ir apie asmenis, kuriems ji gali būti taikoma. Lukošaitytė (2005) nurodo platų klientų ratą, kuriems dailės terapija padėtų spręsti įvairias fiziologines, psichologines/psichines, socialines problemas. Remiantis autorės pateiktais duomenimis, galima sudaryti tokią lentelę:

2 lentelė

Dailės terapijos taikymo sritys ir klientų grupės

DT taikymo sritys	Klientų grupės
Gydymo programos ir rehabilitacija	<ul style="list-style-type: none"> • Sunki protinė, fizinė ar psichikos negalia • Psichosomatiniai sutrikimai • Kompleksiniai sutrikimai • Ilgamečiai pacientai • Priklausomybės ligos • Afektiniai sutrikimai • Nerimo sutrikimai • Valgymo sutrikimai • Asmenybės sutrikimai • Senatvinės psichikos ligos
Edukacinės programos	<ul style="list-style-type: none"> • Sutrikusios raidos vaikai • Vaikai su psichikos sutrikimais • Specialiųjų poreikių vaikai • Vaikai su regėjimo ar klausos negalia • Normalios raidos vaikai
Socialinė sfera	<ul style="list-style-type: none"> • Vaikai ir paaugliai su elgesio sutrikimais • Vaikai iš asocialių šeimų • Moterys patyrę fizinę ar seksualinę prievartą • Kaliniai • Benamiai • Grįžusieji iš karinių veiksmų zonos ir jų artimieji

Taigi, apibendrinant skyrių, galima daryti išvadą, kad dailės terapija yra žmogaus vidinės būklės gydymas, gerinimas. Dailės terapijoje svarbus yra kūrybinis procesas, kurio metu

skatinamas, kūrybiškumas, vaizduotė, sudaromos sąlygos ne tik saviraiškai, komunikacijai, bet ir pozityvioms emocijoms, o visa tai asmeniui padeda pasiekti dvasinę harmoniją ir didžiavimosi savimi jausmą. Vystantis dailės terapijai, plečiasi ne tik jos taikymo sritys, bet ir plėtėja asmenų grupių ratas. Todėl šiandien apie dailės terapiją reikia kalbėti kaip apie universalų metodą, lemiantį asmenybės augimą, tobulėjimą ir reikalingą plečiant dalyvavimo, adaptavimosi visuomenėje veiksnį.

1.2.2 Dailės terapijos aspektai edukacinėje erdvėje

Didžiosios Britanijos dailės terapeutų asociacijos (BAAT, 2010) dokumente teigiama, kad dailės terapijos pagrindinis tikslas - įgalinti asmens keitimąsi ir jo, kaip asmenybės augimą, naudojant menines priemones, saugioje ir palaikančioje aplinkoje. Šio tikslo – asmenybės augimo, siekiama ne tik dailės terapijoje, bet ir edukologijoje. Rogers (1985) teigia, kad edukologus domina toks išmokimas, kuris yra funkcionalus, kuris skatina pokyčius, apima asmenį ir jo veiksmus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad terapijos procese vykstantis reikšmingas mokymasis lemiamas ne išmokimo motyvacijos, bet sąlygų, kurios daro jį įmanomą (Rogers, 1985). Todėl dailės terapeuto/mokytojo uždavinys turi būti skatinančios atmosferos, kurioje šis mokymasis galėtų vykti, klasėje sukūrimas.

Apie kitą mokymo aspektą kalba Rubin (1984). Autorė paaiškina dailinio mokymo elemento prasmę teigdama, kad jis yra įtrauktas į dailės terapiją tam, kad kuriant darbą (produktą), reikia pažinti dailės technikas, jų įvairovę. Bet mokymas yra antrinis, einantis po pirminio tikslo – terapijos. Kitaip tariant, dailės terapeutas/mokytojas moko technikų ne dėl įgūdžių, o tam, kad padėtų žmogui pasiekti išraiškos tikslą, pavyzdžiui – daugiau išreikšti jausmus, pakelti į aukštesnį lygį savivertę (Rubin, 1984).

Dailės terapijoje sąveikauja trys subjektai: dailės terapeutas/mokytojas, dalyvis/mokinys ir vaizduojamojo meno produktas. Visi jie sąveikauja verbaliniame simbolių ir asociacijų lygyje, o taip pat betarpiškai komunikuoja neverbaline, vizualine komunikacija, remiantis meno produktu. Verbalinė raiška (kalba) pasireiškia kūrybinio proceso metu arba kalbantis, atsakant į klausimus apie procesą ar sukurtą produktą. Taip pat aktyvus klausymasis, aktyvus stebėjimas, reiškiasi įgūdžiu, kuris kaskart vis gerėja (Rubin, 2005). Apie šią dailės terapijos edukacinę funkciją kalba ir Leliūgienė (2003) teigdama, kad dailės terapija gali būti naudojama siekiant ugdyti naujus mokinio įgūdžius, kurių jis anksčiau neturėjo. „Bet kokio įgūdžio mokymasis padeda koordinuoti, susitelkti, pažinti ir suprasti savo artimiausią aplinką ir galiausiai leidžia patirti laimėjimo, pasitenkinimo, vidinio tobulėjimo jausmus“ (Dalley, 2004, p.19).

Svarbus yra patyrimo ir empatijos aspektas, kuriuo remiasi įgūdžių formavimasis. Anot Duoblienės (2006), ugdymas yra procesas, kurio metu ateitis priderinama prie praities, arba kai

kuriant ateitį praeitis panaudojama kaip išteklius. Dailės terapeutui taip pat svarbu sukurti tam tikro tipo santykį, kad kitas asmuo atrastų savyje gebėjimą panaudoti šį santykį augimui – t.y. pokyčiai atsiranda dėl santykyje įgyjamos patirties, o pokyčiai lemia asmenybės augimą (Rogers, 1985). Autorius taip pat išskiria šių santykių sąlygas: 1) *realybė* - tik nuoširdžiai atskleidžiant kitam slypinčią savyje tikrovę, galima jam padėti sėkmingai pažinti jame slypinčią tikrovę; 2) *priėmimas* – tai šilta pagarba kitam asmeniui, vertam besąlyginės pagarbos, vertingam – nesvarbu, kokia jo būseną, elgesys ar jausmai (Rogers, 1985). Dailės terapeutas/pedagogas vengia girti ar kritikuoti darbą, tačiau skatina, drąsina nevertindamas darbo atlikimo kokybės. Šis specialistas, suprasdamas žmogaus amžiaus tarpsnių ypatybes, gali pasiūlyti tam tikras aktualias temas, kurios skatintų mokinius keisti nuomonėmis, išreikšti jausmus (Waller, 2004). Kadangi dailinės veiklos metu ką nors kurdamas vaikas sužino ir mokosi, tai paaiškina pedagogikos ir dailės terapijos sąsajas.

Taigi, ieškant naujų idėjų, dailės terapijos proceso pritaikymas ugdymui gali būti vilčių teikianti galimybė, nes, pats terminas „dailės terapija“ turi įvairius apibūdinimus. Pirma, tai dinamiška sąveikos sistema tarp dalyvio (vaiko, mokinio), jo kūrybiškos vaizduojamosios veiklos ir pedagogo (dailės terapeuto) terapinėje erdvėje, kurioje pasireiškia įvairūs ryšiai su socialiniais, psichologiniais ir pedagoginiais reiškiniais. Antra, dailės terapija gali būti suprantama kaip terapinio poveikio asmenybei procedūra („psichologinis sveikatinimas“). Trečia, nors dailės terapija reliatyviai savarankiška ir skiriasi nuo realios pedagogikos tikrovės (mokymo procesai), tačiau turinti galimybę integruotis ir transformuotis. Ketvirta – kaip inovacinė pedagoginė technologija, kuri apima teorinių ir praktinių idėjų kompleksą – t.y. naujas technologijas (Lebedeva, 2000b, 2003). Remiantis šiais paaiškinimais, dailės terapiją edukologijos srityje galima traktuoti kaip sisteminę inovaciją.

Inovacija („lot. *Innovatio* – naujai sukurta“, vikipedija.lt, 2009)– naujai atrastas, įvestas dalykas, reiškinys. Plačiąja prasme inovacijos gali būti idėjos, išradimai bei jų įgyvendinimas praktikoje.

Jurkuvienė (2001) pateikdama „inovacijos“ termino paaiškinimą kaip netinkamą vartoti (nevertotinas žodis – anglicizmas), siūlo vartoti sąvoką „novacija“ bei pateikia jos sampratą. Remiantis autorės paaiškinimu, šiame darbe yra vartojamas „novacijos“ terminas. Mokslininkė pažvelgia į novacijos sampratą kitu aspektu, paaiškindama „naujumą“ būtinybės supratimą ir iškelia mintį dėl novacijų įvardinimo klausdama, ar galima vadinti novacinėmis tas idėjas, kurios kažkada pasaulyje buvo naujos, o dabar yra įgyvendintos ir tapusios įprastomis, bet Lietuvoje nebuvo spęstos ir yra naujos. Atsakydama ji teigia, kad novacijose nebūtinai turi būti tik absoliučiai naujos idėjos. Anot Smale (cit. Jurkuvienė, 2001), nauja idėja gali būti: 1) senų idėjų sintezė, 2) idėjų adaptacija, 3) unikalaus požiūrio ir metodo plėtojimas, 4) tam tikri iššūkiai egzistuojančiai tvarkai.

Remiantis šiomis mintimis, galima teigti, kad šiandien dailės terapija gali būti tas novatyvus metodas, padedantis spręsti svarbius pedagogikos uždavinius (Lebedeva (2000a), kurie pateikiami sudarytoje lentelėje:

3 lentelė

Pedagogikos uždavinių sprendimas dailės terapijos sesijose

Uždaviniai	Esmė
Auklėjamieji	Poveikis pasireiškia tuo, kad užsiėmimų metu vaikai mokosi korektiško bendravimo, užuojautos, rūpestingų tarpusavio santykių su bendraamžiais ir suaugusiaisiais. Tai lemia dorovingos asmenybės vystymąsi, formuoja orientaciją moralinių normų sistemoje, elgesio etikos įsisavinimą. Vyksta gilesnis savęs pažinimas, savo vidinio pasaulio (minčių, jausmų, norų). Klostosi atviri, patikimi, nuoširdūs santykiai su pedagogu.
Koreguojantys	Pakankamai sėkmingai koreguojamas vaizdinys „Aš“, kuris anksčiau galėjo būti deformuotas, pagerėja savęs vertinimas, išnyksta neadekvačios elgesio formos, susitvarko tarpusavio santykių su kitais žmonėmis būdai.
Psichoterapiniai	„Gydomasis“ efektas pasiekiamas dėka to, kad kūrybiniame veiklos procese sukuriamą emocinės šilumos atmosfera, nuoširdumo, empatiško bendravimo, kito žmogaus asmenybės vertybės pripažinimo, rūpestis juo, jo jausmais, išgyvenimais. Iškyla psichologinio komforto pojūčiai, saugumo, džiaugsmo, sėkmės. To pasekoje atsiranda mobilizuojamasis emocijų potencialas.
Diagnostiniai	Dailės terapija leidžia gauti duomenis apie vaiko vystymąsi ir individualius ypatumus. Tai korektiškas būdas stebėti jį savarankiškoje veikloje, geriau sužinoti jo interesus, vertybes, pamatyti vidinį pasaulį, nepakartojamą asmenybės savotiškumą, o taip pat išryškinti problemas, priklausančias specialiai korekcijai. Užsiėmimų procese lengvai išryškėja tarpusavio santykių charakteris ir reali padėtis kiekvieno kolektyvo nario, o taip pat šeimyninės padėties ypatumai. Dailės terapija iškelia vidines, galias asmenybės problemas. Valdydama visapusiškas diagnostines galimybes, ji gali būti priskirta projekciniam testams.
Ugdomieji (lavinamieji)	Skirtingų meninės išraiškos formų naudojimo dėka klostosi sąlygos, dėl kurių kiekvienas vaikas patiria sėkmę vienoje ar kitoje veikloje, savarankiškai susitvarko su sunkia situacija. Vaikai mokosi emocijų išgyvenimų verbalizacijos (verbalinės raiškos), atvirumo bendraujant, spontaniškumo. Visumoje įvyksta žmogaus asmenybės augimas, įgyjama naujų veiklos formų patirtis, vystosi kūrybiniai gebėjimai, jausmų ir elgesio savireguliacija.

Apibendrinant skyrių galima išskirti šiuos dailės terapijos aspektus, reikšmingus edukologijai:

1. Dailės terapijos metu sukuriama teigiami tarpusavio santykiai, saugios ir asmenį palaikančios sąlygos, skatinančios jį suprasti save ir kitus, aplinkinį pasaulį.
2. Dailės terapijos metu skatinama dailinės ir verbalinės raiškos patirtis, lavinami įgūdžiai – visa tai turi įtakos mokymuisi ir asmenybės tobulėjimui.

1.2.3 Dailės terapijos sesijos esmė

Struktūrinis individualios ar grupinės dailės terapijos formos darbo vienetas yra sesija. Šiuo terminu priimta vadinti atskirą terapinės sąveikos periodą, t.y. kiekvieną dailės terapeuto susitikimą su vienu asmeniu ar grupe (Lebedeva, 2003). Tačiau norint atskleisti dailės terapijos sesijos esmę, reikia paminėti tai, kad šiuo metu nėra vieno bendrai naudojamo termino, apibūdinančio dailės terapijos darbo procesą. Užsienio šalių autorių mokslinėje literatūroje šis

procesas dažniausiai vadinamas „sesija“, o verstinėje literatūroje tiek lietuvių, tiek rusų, randamas ir „užsiėmimo“ terminas. Lietuvos, Rusijos šalių autoriai šį procesą vadina net trimis terminais – tai „užsiėmimas“, „sesija“, „seansas“.

Tarptautinių žodžių žodyne (1985) seansas yra apibūdinamas kaip laiko tarpas, reikalingas kokiam nors nepertraukiamam veiksmui arba darbui: hipnozės, kino, pozavimo. Reber (2001) pateikia seanso apibūdinimą teigdamas, kad seansu galima vadinti mokomosios grupės ar klasės susirinkimą, kurio tikslas kažką tai aptarti. Tačiau, ten pat nurodoma, kad visgi praktikoje šis terminas labiau paplitęs psichoanalizės srityje ir siejamas su hipnoze. Taigi, šis teiginys paaiškina žodžio vartojimą ir paaiškina, kodėl „seanso“ terminą dažniau naudoja medicinos srityje dirbantys ir savo darbe taikantys dailės terapiją specialistai – psichoterapeutai, psichologai.

Psichologijos žodyne (Psychology of dictionary) sesija yra vadinamas laiko tarpas, kurio metu vyksta susitikimas. Tarptautinių žodžių žodyne (1985) sesija taip pat yra apibūdinama kaip tam tikras laikotarpis ar periodiškai vykstantis mokslo įstaigų, draugijų, teismo ar atstovaujimų organų susirinkimas.

Užsiėmimo terminas yra naudojamas edukologijoje. Jovaiša (1993) pateikia šio termino paaiškinimą teigdamas, kad užsiėmimu yra vadinamas procesas, kai vykdomos konkrečios mokymo ir auklėjimo užduotys arba bet kurios pedagoginės veiklos praktinė forma.

Lebedeva (2003), kalbėdama apie dailės terapijos procesą, jį vadina užsiėmimu, tačiau pabrėžia, kad dailės terapijos užsiėmimas labai skiriasi nuo mokyklinės piešimo pamokos. Todėl autorė dailės terapijos procesą vadina sesija/užsiėmimu naudodama šias sąvokas kartu ir jas pateikia kaip lygiavertes, tarsi norėdama parodyti šių abiejų terminų vartojimo tinkamumą.

Remiantis pateiktais apibrėžimais, galima išskirti šių sąvokų naudojimą šiose srityse:

- medicinoje – seansas (terminas sutapatintas su gydymu);
- edukologijoje – užsiėmimas (užsiėmimas yra vienkartinis, o tai nebūdinga dailės terapijai);
- bendrinė sąvoka, tinkanti įvairiems susitikimams apibūdinti – sesija.

Taigi, kaip matyti, visos sąvokos reiškia tam tikrą laiko tarpą, kurio metu vyksta susitikimai, kurių metu vykdoma tam tikra veikla. Tai ir paaiškina įvairių autorių naudojamus skirtingus terminus.

Apibendrinant galima teigti, kad priklausomai nuo to, kurioje srityje ir kokiems tikslams dailės terapija yra taikoma, atitinkamai gali kisti ir šio proceso pavadinimas. Kadangi seansas yra sutapatintas su gydomąja veikla, o užsiėmimas yra vienkartinis ir jame visada siekiama mokomųjų ar/ir auklėjamųjų tikslų, todėl šio darbo autorė labiau linkusi vartoti sesijos sąvoką. Tai galima paaiškinti tuo, kad dailės terapijai būdingas periodiškumas. Šis terminas tarsi patvirtina teiginį, kad dailės terapijos specialistas nedaro klinikinio vertinimo ir nesiekia

mokomųjų tikslų.

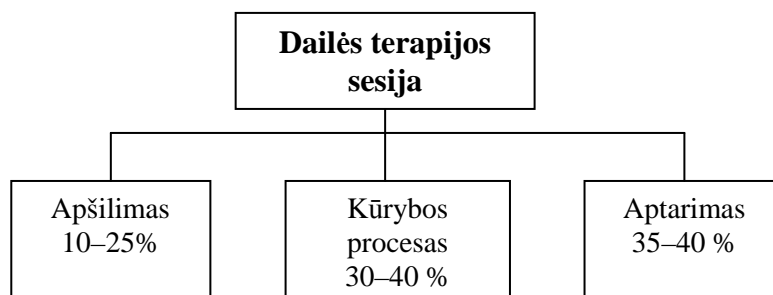
Organizuojant dailės terapijos sesijas, svarbu laikytis tam tikrų principų. Žemaitienė, Mikalauškaitė, Markevičiūtė (2006) nurodo šiuos dailės terapijos sesijų principus:

- *Pastovumas.* Dailės terapijos sesijoms būdingas pastovus darbo laikas, pastovios patalpos, sesijas turi vesti vienas ir tas pats dailės terapeutas.
- *Elgesio taisyklės.* Terapijos pradžioje kartu su dalyviais aptariamos arba dailės terapeuto nuožiūra numatomos elgesio taisyklės. Pagrindinė taisyklė – visiškos kritikos negalimumas kūrybos proceso metu ar atlikto kūrinio atžvilgiu bei tolerancija vienas kitam.
- *Susikaupimas arba tyla.* Dalyviai prašomi netrukdyti vienas kitam, atsipalaiduoti arba susikaupti atliekant užduotį.
- *Terapijos trukmė.* Sesijos trukmė priklauso nuo tikslinės grupės, su kuria dirbama. Dirbant su vaikais, tai priklauso nuo jų amžiaus. Trukmė gali būti nuo 1 val. iki 2 val.
- *Terapeuto vaidmuo.* Tikslingai numatyti sesijos veiklą, reaguojant į grupės dinamiką. Padėti dalyviams suprasti kūrybos procese atsiradusius simbolius, vaizdinius, spalvas, formas, užtikrinti saugią ir konfidencialią terapinę aplinką.
- *Sesijos struktūra.* Sesija susideda iš dviejų svarbiausių blokų: užduoties atlikimo ir užduoties aptarimo ar interpretavimo.

Lebedeva (2003) taip pat išskiria šias dvi svarbiausias dailės terapijos sesijos struktūros dalis:

1. *Nežodinę, kūrybinę, nestruktūrintą.* Šioje dalyje vyksta saviraiška - meninė kūryba.
2. *Žodinę, apcepcinę ir formaliai labiau struktūrintą.* Šioje dalyje vyksta žodinis aptarimas, interpretuojami pavaizduoti objektai ir kylančios asociacijos.

Kučinskienė (2006), cituodama Kopytiną bei Lebedevą, išskiria 3 sesijos etapus, užimančius tam tikrą visos sesijos laiko intervalą (1 pav.):

1 pav. Dailės terapijos sesijos laiko pasiskirstymas

Pastaba. Gavus autorės leidimą, perspausdinta iš R. Kučinskienė (2006). Dailės terapija.Seminarų užrašai.Vilnius: Kronta.

Pasak Lebedevos (2003), etapai gali keistis priklausomai nuo sesijos tikslo, temos, dalyvių darbo tempo. Todėl ši autorė bei Rybakova (2007), pateikia platesnę sesijos struktūrą, susidedančią iš 6 etapų:

1. *Nusiteikimas (apšilimas)*. Šio etapo tikslas yra paruošti dalyvius spontaniškai meninei veiklai. Tam gali būti naudojami žaidimai, judesio, šokio pratimai, nesudėtingi vaizdavimo metodai. Tai „karakulių“, „užmerktų akių“ ir kt. technikų naudojimas.
2. *Vizualinių, audialinių, kinestetinių pojūčių aktualizacija*. Šiame etape galima naudoti muzikos ir šokio terapijos elementus kartu su vaizduojamąja kūryba. Taigi, šio etapo esmė – surasti žmogui savyje nusiteikimą ir emocinę būseną padedant muzikai, judesiui, spontaniškam šokiui.
3. *Individualus vaizduojamasis darbas (temos išplėtojimas)*. Šiame etape vyksta individuali kūryba ir tyrinėjimas savo jausmų, problemų, išgyvenimų. Visų rūšių pasąmonės procesai – baimės, sapnai, vidiniai konfliktai, ankstyvi vaikystės prisiminimai pasireiškia spontaniška kūryba vaizduojamajame kūrinyje.
4. *Verbalizacijos etapo (verbalinės ir neverbalinės komunikacijos suaktyvinimas) uždavinys* – sudaryti sąlygas komunikacijai t.y. verbalizacija padeda pagerinti savijautą, kažkiek tai išsilaisvinti iš vidinių išgyvenimų.
5. *Kolektyvinis darbas (teatralizavimas, ritualinis dramatinizavimas)*. Šiame etape vyksta kolektyvinis darbas mažose grupėse. Dalyviai sugalvoja siužetą ir jį suvaidina, tokiu būdu įgaunamas supratimo ir savo emocinių būsenų kontrolės patyrimas.
6. *Baigiamajame etape (Refleksinė analizė)* vyksta refleksinė darbo analizė saugioje aplinkoje. Šiame etape sukuriama šilumos, empatijos, rūpinimosi atmosfera, kuri padeda kiekvienam dalyvaujančiam išgyventi sėkmės situaciją vienoje ar kitoje veikloje.

Apibendrintai galime teigti, kad dailės terapijos sesija yra laiko tarpas, kurio metu vyksta veikla pagal tam tikrus principus ir turi savo struktūrą.

Dailės terapijos darbo formos. Dailės terapijos sesijos pagal darbo formą skirstomos į individualią ir grupinę. Rudestam (1998), Liebmann (2004) akcentuoja grupinės dailės terapijos darbo formos pranašumus, nes, pasak autorių, nors ir akivaizdu, kad grupėje kiekviena individualybė gauna mažiau dėmesio negu individualios terapijos metu, tačiau žmogus yra sociali asmenybė, kuriam reikalingas kontaktas su kitais žmonėmis. Rudestam (1989) išskiria šiuos grupinės dailės terapijos formos pranašumus:

- grupė daro įtaką asmenybės požiūriui ir elgesiui, o įgyta patirtis specialiai sukurtoje erdvėje paprastai perkeliama į išorinį pasaulį.
- Grupėje yra galimybė gauti grįžtamąjį ryšį ir kitų narių palaikymą, tų, kurie turi panašias problemas ir patirtį, dėl to galintys suteikti realią pagalbą. Tokiu būdu grupėje kiekviena asmenybė jaučiasi priimanti kitus ir priimama kitų, pasitikinti jais ir kelianti pasitikėjimą,

besirūpinanti ir apsupta rūpesčio, suteikianti pagalbą ir pati gaunanti ją.

- Grupėje galima būti ne tik įvykių dalyviu, bet ir žiūrovu. Stebint iš šalies grupės tarpusavio santykių eigą, galima sutapatinti save su aktyviais dalyviais ir šių stebėjimų rezultatus panaudoti įvertinant savo emocijas ir elgesį.
- Grupė padeda asmeniniam augimui. Asmenybė grupėje neišvengiamai atsiduria padėtyje, verčiančioje analizuoti save, o savianalizė palaikoma grupės narių, iššaukia palaikančią reakciją, lemiančią asmenybės savivertės augimą.

Liebmann (2004) pažymi grupinės dailės terapijos darbo formą kaip tinkamą mokymuisi aplinką. Autorė argumentuoja, kad daugiausia socialinių dalykų bei įgūdžių išmokstama grupėse. Taip pat grupėse tokių pat poreikių turintys žmonės gali vieni kitus palaikyti ir padėti spręsti problemas; grupės gali paskatinti atskleisti ir plėtoti neišryškėjusius gebėjimus bei išgales.

Apibendrinant skyrių galima daryti išvadą, kad grupinė darbo forma yra tinkamiausia vesti dailės terapijos sesijas siekiant edukacinių tikslų, nes grupė yra mokymo tikslams paranki ir palanki aplinka. Tokiu būdu bendra kūryba, bendra veikla, kaip ir kiekvienas bendras darbas parodo, kaip sugebama atsižvelgti vienas į kitą, pasidalyti savo sunkumais, sudaroma galimybė efektyviam bendravimui ir bendradarbiavimui, o visa tai padeda pasimokyti vienas iš kito ir įgyti patirtį.

Mokslinės literatūros šaltinių analizė atskleidė, kad dar nebuvo tirtas dailės terapijos poveikis klausos sutrikimų turintiems vaikams. Daugelio mokslininkų (Rudestam, 1998; Lebedeva 2000b, 2003; Dapkutė, 2003; Kiseliova, 2007 ir kt.) nustatytas dailės terapijos teigiamas poveikis asmenybės raidai bei dailės terapijos sesijų, kuriose sudaromos sąlygos dailinės ir verbalinės raiškos patirties įgijimui, galimybės rodo, kad dailės terapija gali būti naudinga sutrikusios klausos mokiniams sprendžiant jų verbalinės raiškos problemas.

2 skyrius. VERBALINĖS RAIŠKOS SKATINIMO TYRIMAS DAILĖS TERAPIJOS SESIJOSE

2.1 Tyrimo metodologija

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas kokybinis veiklos (veiksmo) tyrimas. Žydžiūnaitė (2001, p. 168) pateikia šio tyrimo apibūdinimą teigdama, kad „veiklos tyrimas – tai tyrimas, kuriuo siekiama išspręsti atitinkamą problemą, sukurti procesą ar programą konkrečioje aplinkoje ir neketinama tyrimo rezultatų taikyti kitose aplinkose“. Žydžiūnaitė (2006) taip pat pažymi, jog šiuo tyrimu siekiama apibūdinti ir atskleisti fenomenus natūraliomis sąlygomis - mokykloje, biure, ligoninėje, verslo organizacijoje, banke ir pan. Kardelis (2007), cituodamas Cohen ir kt., (2000), išskiria du šio tyrimo vyksmo etapus: „*diagnostinį*, kuriame analizuojamos problemos ir keliamos hipotezės, ir *terapeutinį* (sprendimų), kuriame hipotezės testuojamos sąmoninga intervencija ir eksperimentu *in situ*, t.y. darbo vietoje (lot. in situ-savo vietoje)“ (Kardelis, 2007, p.306).

Tyrimui atlikti sudaryta operacionalizacijos schema (2 paveikslas, p. 28), pagal kurią buvo konstruojami 3 tyrimo etapai:

I-etapas – problemos identifikavimas.

II-etapas – problemos sprendimo planas, jo parengimas ir realizavimas.

III-etapas – rezultatų analizė ir interpretacija.

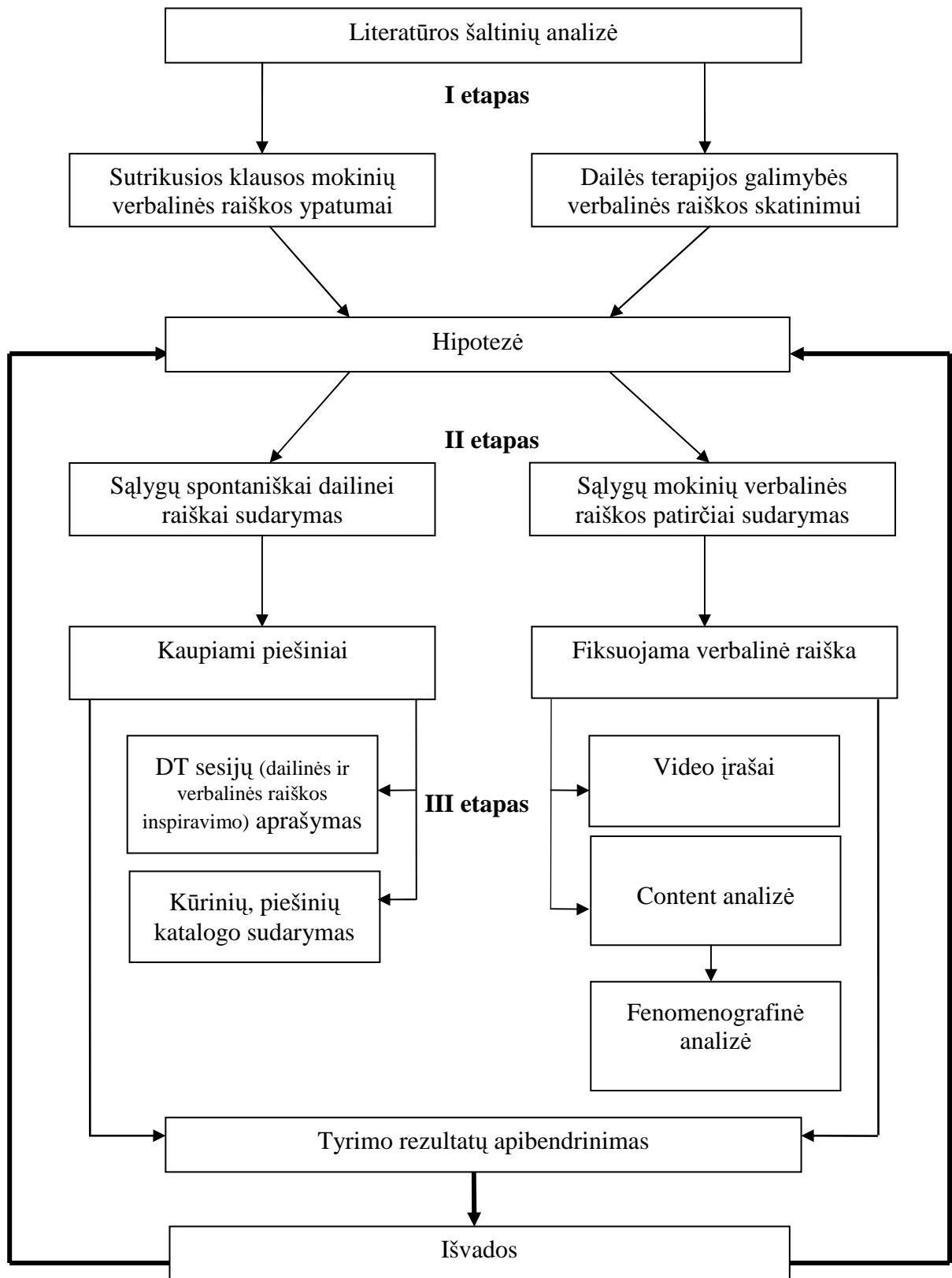
Pirmajame etape, atliekant literatūros šaltinių analizę, buvo nustatyti du pagrindiniai blokai: susipažinta su sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos ypatumais ir dailės terapijos galimybėmis verbalinės raiškos skatinimui. Remiantis šiais blokais buvo identifikuota problema ir iškelta tyrimo hipotezė.

Šiame veiklos tyrime nepriklausomuoju kintamuoju pasirinktos dailės terapijos sesijos, o priklausomu kintamuoju – verbalinė raiška. Veiklos tyrimas atliekamas norint atskleisti veiksnius, darančius poveikį dailės terapijos sesijų metu sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai.

Pirmas etapas. Problemos nustatymas. Sutrikusios klausos vaikai susiduria su verbalinės raiškos problemomis dėl turimo skurdaus žodyno, gebėjimo išreikšti lingvistinę informaciją. Todėl mokiniai patiria sunkumų išreiškiant savas mintis tiek žodžiu, tiek raštu. Sėkmingam sutrikusios klausos mokinių komunikacinės sistemos formavimui ir kalbos vystymui, skatinimui, plėtojimui daro įtaką specialiai organizuota kalbinė aplinka, kurioje atsiranda natūralus kalbinio bendravimo poreikis ir kuri skatina kuo įvairesnę bei turtingesnę patirtį. Dailės terapijos sesijų metu galima sukurti įdomią aplinką ir palankias sąlygas, skatinančias mokinių norą pažinti, kurti, veikti, save išreikšti.

Kadangi dailės terapija dar tik pradedama plačiau taikyti, o šie mokiniai su ja dar nebuvo

susidūrę, tai šį metodą galima įvardinti kaip novatyvų būdą, suteikiantį galimybę vaikams atsiskleisti, išlaisvinti jų ne tik vaizdinį kūrybinį potencialą, bet ir verbalinį potencialą, nes dailės terapijos sesijų metu sudaromos sąlygos dailinei ir verbalinei raiškai.

2 pav. Tyrimo metodologijos operacionalizacijos schema

Antrajame etape buvo parengtas problemos sprendimo planas: suplanuota 10 dailės terapijos sesijų. Kiekviena dailės terapijos sesija buvo vedama remiantis Kučinskienės (psl. 23, 1 pav.) pateiktais sesijos etapais:

1. Apšilimas (emocijų, vaizdinių sužadimas)– 10 min.
2. Dailinė raiška (vaizdinių vaizdavimas)– 40 min.
3. Verbalinė raiška (kūrinių aptarimas gestų, sakytine, daktiline kalba) – 30 min.

Po aptarimo 10 min. buvo skiriama rašytinio teksto parašymui.

Laikantis dailės terapijos sesijos principų, 1 sesijoje buvo aptartos elgesio taisyklės, kurios mokiniams kiekvieną sesiją buvo primenamos:

- Dirbti tyliai ir netrukdyti vienas kitam.
- Nekritikuoti ir nesijuokti vienas iš kito darbų.
- Ramiai klausytis ir stebėti, nepertraukinėti ir leisti išsakyti kiekvienam savo mintis.

Siekiant auklėjamųjų tikslų, kuriuos nurodo Lebedeva (3 lentelė, 21 psl.), kiekvienoje sesijoje buvo stengiamasi sukurti šiltą, jaukią atmosferą. Visos sesijos buvo pradedamos pasisveikinat su dalyviais, paklausiant apie jų nuotaiką. Aptarimo metu kiekvienas dalyvis pasakodavo apie savo dailinės raiškos kūrinių tuomet, kai pats to norėdavo ir tiek, kiek norėdavo. Kiekvienam dalyviui, papasakojus apie savo sukurtą dailinės raiškos darbą, vadovė padėkodavo ir pagirdavo. Sesijos buvo užbaigiamos paklausiant dalyvių apie jų savijautą, nuotaiką bei padėkojant už gerą darbą, gerus santykius vienas su kitu, atsisveikinant.

1 ir 10 sesijos buvo skirtos mokinių verbalinės raiškos lygio įvertinimui (šių sesijų temos buvo vienodos). Atsižvelgiant į tai, tikslingai buvo parinkta vienoda tema „Mano šeima“. Ši tema autorei (vadovei) pasirodė tinkama, nes mokiniams neturėtų būti sunku parašyti apie savo šeimą.

Tiek 1, tiek 10 sesijose apšilimo metu buvo paprašyta prisiminti savo šeimos narius, kaip jie atrodo, ką jie veikia ir juos pavaizduoti. Buvo pasiūlyta patiems pasirinkti raiškos priemones ir pavaizduoti šeimą taip, kaip kiekvienam norisi. Buvo akcentuota, kad galima piešti viską, kas susiję su dalyvių šeima. Žmones, jų kiekį, aplinką galima vaizduoti kaip tik pačiam dalyviui atrodo tinkama.

Kadangi sesijos buvo skirtos verbalinės raiškos įvertinimui, tai aptarimo nebuvo. Po dailinės raiškos vadovė paprašė mokinių parašyti apie savo šeimą. Siekiant palengvinti mokiniams pateiktą užduotį tiek 1, tiek 10 sesijoje, buvo pateikti orientaciniai klausimai į kuriuos galima atsakyti rašant apie savo šeimą:

- Kokie nupieštų žmonių vardai?
- Kaip atrodo nupiešti žmonės?
- Kokia jų nuotaika?
- Kiek pavaizduotiems žmonėms metų?

- Ką šeimos nariai veikia?

Pateikus klausimus, buvo pabrėžta, kad galima rašyti viską, ką tiriamasis norėtų parašyti apie savo šeimą – t.y. jokių apribojimų nėra, galima rašyti tiek, kiek pačiam norisi.

Taip buvo nustatytas pirminis (prieš DT sesijas, kuriose buvo inspiruojama verbalinė mokinių raiška) ir galutinis (po DT sesijų, kuriose buvo inspiruojama verbalinė raiška) kiekvieno dalyvio gebėjimas parašyti tekstą, teksto ilgumas, teksto sandaros lygis, kad būtų galima palyginti rezultatus ir juos įvertinti.

2 –9 dailės terapijos sesijose buvo sudarytos sąlygos mokinių dailinės ir verbalinės raiškos inspiravimui. Vadovės pasirinkti metodai: pokalbis, asmeninės patirties pasakojimas, rašytinis tekstas, vaidinimas, vaizdinės iliustracijos buvo skirti ne tik dailinės raiškos, bet ir verbalinės raiškos inspiravimui. T.y. remiantis šiais metodais, dalyviai:

- sužinojo apie ką galima kalbėti (pokalbis)
- pamatė nuoseklaus pasakojimo modelį (mokytojos rašytinis tekstas, asmeninės patirties pasakojimas);
- mokėsi naujų žodžių (aiškinantis būdo savybes apibūdinančius naujus žodžius, stebint vaizdines iliustracijas buvo prisimenamos ir pakartotos, kai kuriems dalyviams, naujos sąvokos: „aguonų laukas“, „kalnai“, „akmenukai“ ir kt.).

Verbalinės raiškos inspiravimas vyko kūrinų aptarimo metu skatinant mokinius:

- savarankiškai papasakoti, remiantis savo sukurtu dailinės raiškos kūriniumi;
- atsakyti į mokytojos pateiktus klausimus;
- atsakant į kitų dalyvių klausimus.

Detalus šių dailės terapijos sesijų aprašymas pateikiamas 2 priede.

Dailės terapijos sesijos vyko du kartus per savaitę. Vienos sesijos trukmė – 1,5 valandos (90 min.). Sesijoms buvo ruošiamasi remiantis specialia literatūra, kurioje pateikiamos metodinės rekomendacijos apie sesijų temas, darbo organizavimo tvarką bei praktiniai patarimai. 1, 2, 7, 8, 9 sesijų temos buvo pasirinktos remiantis Vaitkevičienės (2008) metodinėmis rekomendacijomis, o 3, 5, 6 sesijų temos buvo sugalvotos pačios autorės. Materialiniai ištekliai – patalpa sesijų vedimui, kompiuterinės priemonės buvo suteiktos įstaigos, kurioje tiriamieji mokosi. Dailinės raiškos priemonės buvo autorės ir pačių dalyvių. Po kiekvienos sesijos mokiniai parašydavo rašytinį pasakojimą pagal savo sukurtą meno produktą. Dailės terapijos sesijų grafikas pateikiamas 4 lentelėje:

4 lentelė

Dailės terapijos sesijų grafikas

Nr.	Data	Tema	Dalyvių skaičius
1.	2009-03-02	„Mano šeima“	5
2.	2009-03-04	„Autoportretas“	5

3.	2009-03-18	„Gyvūnas, kuris man patinka“	5
4.	2009-03-20	„Pieva“	5
5.	2009-03-23	„Kuriu pasakojimą.“	4
6.	2009-03-25	„Kuriu pasakojimą“	4
7.	2009-03-27	„Vieta, kurioje aš noriu būti“	4
8.	2009-03-30	„Mano kelionė“	5
9.	2009-04-01	„Aš ir mano draugai“	5
10.	2009-04-03	„Mano šeima“	5

Trečiajame etape tyrimo duomenų įvertinimui buvo pasirinkti turinio (content) analizės ir fenomenografijos metodai. Turinio analizė – tekstų, piešinių, dokumentų turinio tyrimas (Merkys, 1995). Šis metodas skirtas režiuruoti reikšmingus kiekybinius duomenis iš kokybinių duomenų, kurie susiję su bendravimo aspektu (Žukauskienė, 2008). Naudojant šį metodą buvo ieškoma mokinių rašytinių tekstų turinyje tipinių struktūrinių vienetų, kuriuos būtų galima sugrupuoti bei atlikti kokybinę ir kiekybinę analizę. „Dažniausiai vartojami analizės vienetai yra žodžiai, terminai, personažai, žinutės“ (Martišius, 1999, p.154). Šiame tyrime, atliekant turinio analizę, tipiniai struktūriniai vienetai buvo nustatyti ir žinomi iš anksto – tai kalbos dalys tiriamųjų rašytiniame tekste, jų kiekis, įvairovė. Tačiau, po atliktos tiriamųjų tekstų turinio analizės buvo neįmanoma nustatyti, kas labiausiai skatina ir koks mokytojos (vadovės) indėlis skatinant tiriamųjų verbalinę raišką raišką. Siekiant atrasti kitus struktūrinius vienetus (kategorijas), kurie darė poveikį mokinių verbalinei raiškai, pasirinktas kokybinis fenomenografinis metodas. „Fenomenografinė analizė yra atradimų procesas, kadangi kategorijų arba reikšmių tinklas gaunamas analizės metu ir tyrėjas jų nežino“ (Žydžiūnaitė, Jonušaitė, 2006, p. 77). Stebėjimo metodas buvo pasirinktas tam, kad stebint DT sesijų video įrašus būtų galima tiksliai užrašyti tiriamųjų pasakojimus, mokytojos, mokinių klausimus. Šiame darbe „stebėjimas suprantamas ne tik kaip tyrimo metodas, arba strategija, bet ir kaip duomenų rinkimo būdas“ (Martišius, 1999, p.63). Stebėjimo duomenys pateikiami 4–8 prieduose.

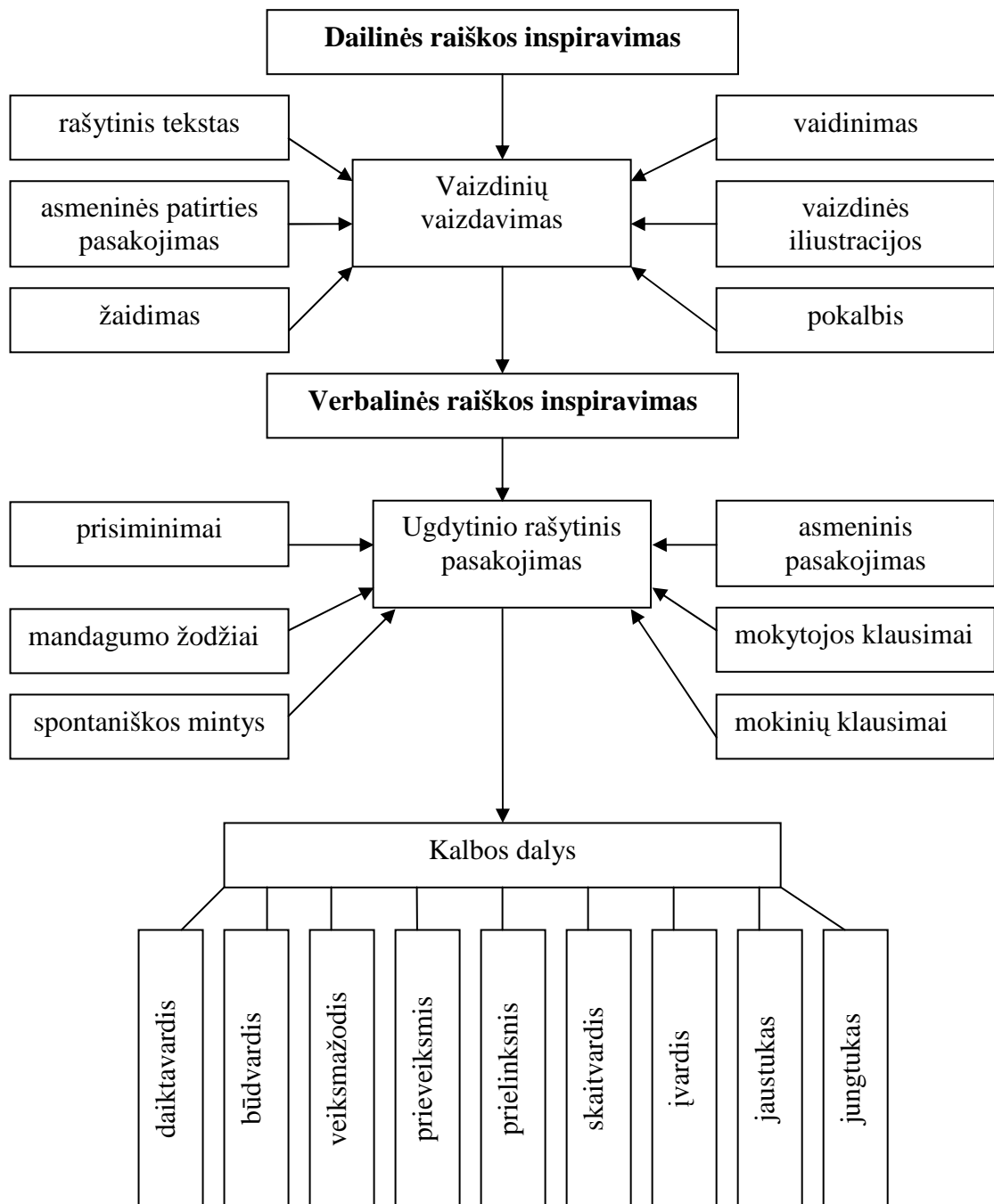
Remiantis stebėjimo duomenimis, atlikta pirminė mokinių rašytinių tekstų analizė, kurios metu buvo nustatytos teksto analizės kategorijos. Šios kategorijos – tai tiriamųjų rašytinių tekstų sakiniai, žodžiai, atspindintys asmeninį mokinio pasakojimą, mokytojos, mokinių klausimus. Taip buvo identifikuoti 3 pagrindiniai požymiai:

- asmeninio pasakojimo – tai pirminės mintys, išsakytos gestų ar žodine kalba, kilusios žiūrint į savo sukurtą meno produktą (žodžiai, pasakyti pasakojant);
- mokytojos klausimų – tai sakiniai ar žodžiai, atspindintys atsakymus į mokytojos klausimus;
- mokinių klausimų – tai sakiniai ar žodžiai, atspindintys atsakymus į mokinių klausimus.

Antrinės tekstų analizės metu, interpretuojant savo (tyrėjo) patyrimą ir supratimą, tekstuose rasti sakiniai, žodžiai, priskirti kitoms kategorijoms, kurios pavadintos šiais požymiais:

- prisiminimų – tai sakiniai, žodžiai atspindintys kito dalyvio, kalbėjusio aptarimo metu kalbą;
- mandagumo žodžių – žodžiai, reiškiantys atsisveikinimą, pagyrimą, padėką;
- spontaniškos mintys – tai sakiniai, žodžiai, reiškiantys naujas mintis, kurios nebuvo išsakytos aptarimo metu (tiriamasis, rašydamas tekstą, sugalvojo pats).

Kadangi verbalinė raiška buvo inspiruojama remiantis dailine raiška, tai II ir III tyrimo etapai neišvengiamai yra susiję. Taip buvo sudarytas verbalinės raiškos tyrimo modelis, kuris pateikiamas 3 paveiksle:

3 pav. Verbalinės raiškos tyrimo modelis

2.2 Verbalinės raiškos požymių identifikavimo metodika

Analizuojant mokinių rašytinius tekstus, skirtingomis spalvomis buvo pabraukiami sakiniai, žodžiai atitinkantys tam tikrą nustatytą požymį.

Asmeninis pasakojimas. Šiam požymiui priskiriami žodžiai, sakiniai, atitinkantys pasakojimo prasmę, identiški žodžiai. Pav.; rašytiniame tekste rasti žodžiai „*Aš kepure*“ atspindi tiriamojo pasakojimo metu pasakotą turinį: „Yra berniukas, eina. Turi kepurę, kelnes“. Kaip matyti, tai, ką dalyvis pasakojo yra parašyta tekste.

Mokytojos ir mokinių klausimų požymiai. Tekste randami žodžiai ar sakiniai, atspindintys mokytojos, mokinių klausimus ir atsakymus į juos, pav.; tiriamojo rašytiniame tekste rastas sakiny „*Mano vardas Ramunė*“ atspindi mokytojos klausimą ir tiriamojo atsakymą į jį „koks mergaitės vardas? – „Ramunė“.

Prisiminimų požymis. Rašytiniuose tekstuose rasti žodžiai, sakiniai, atspindintys tai, ką kalbėjo kitas dalyvis, pasakodamas apie savo sukurtą dailės raiškos kūrinį, pav.; dalyvio(X) rašytiniame tekste rastas sakiniukas, kuris visiškai neturi nieko bendro su aptarimo metu vykusiū pokalbiu ir nupieštu piešiniu. Tačiau, kitas dalyvis(XX), pasakojo apie savo piešinyje nupieštus ledus. Todėl dalyvio(X) rašytiniame tekste sakiniukas „*Mergaitė noriu pavyko ledai*“ identifikuojamas kaip prisiminimų požymis.

Mandagumo žodžių požymis. Jis identifikuojamas radus rašytiniuose tekstuose tokius žodelius: ate, labanakt, labai gražiai*, labai puiku, puiku, šaunuolė (-is), ačiū; prašom.

Spontaniškų minčių požymis. Požymis identifikuojamas remiantis šiais kriterijais:

- spontaniškai kilusios mintys žiūrint į savo sukurtą dailės raiškos kūrinį – išvardyti, aprašyti tie objektai, apie kuriuos nebuvo kalbėta;
- išmokto, mokytojos ar mokinių klausimo paskatinto žodžio naudojimas sudarant sakinius, kuriuose išreiškiamos naujos mintys, pav.; tiriamasis sesijos metu sužinojo naują žodį „palmė“. Šis žodis rašytiniame tekste naudojamas net keliuose sakiniuose, bet sakiniuose išreikštos mintys naujos, kurios nebuvo aptartos „*Palmė spalvotas žalia ir oranžinė*“. Tokiu atveju, žodis „palmė“ priskiriamas mokytojos klausimų požymiui, nes ji dalyviui jį pasakė (parodė daktiliumi), o kiti sakinio žodžiai priskiriami spontaniškų minčių požymiui, nes tiriamasis, panaudodamas naujai išminktą žodį parašė naujai kilusias mintis.

Požymių identifikavimo pavyzdys pateikiamas 9 priede.

* pagyrimą „labai gražiai“ sesijų metu dažnai sakė mokytoja

2.3 Tyrimo dalyviai

Kad tyrime neiškiltų etinių problemų, buvo kreiptasi į tiriamųjų tėvus (globėjus) ir gauti jų sutikimai dėl vaikų dalyvavimo, jų veiklos fiksavimo nuotraukomis, vaizdo įrašais, užkoduotų duomenų pristatymo.

Tyrimas buvo vykdomas Šiaulių sutrikusios klausos vaikų ugdymo centre.

Tyrimo populiacija - netikimybinė atsitiktinė ribota imtis. Tai 5 vienoje klasėje besimokantys ir klausos sutrikimų turintys mokiniai: 2 mergaitės ir 3 berniukai. Tiriamųjų amžius įvairus – nuo 10 iki 14 metų. Klausos sutrikimai taip pat individualūs – 3 kurti (iš jų 1 turi kompleksinį sutrikimą) ir 2 neprigirdintys (dalyvių charakteristikos pateikiamos 1 priede).

Reikia paminėti, kad šioje klasėje mokiniai mokosi kartu nuo pat pirmos klasės. Klasės mokinių amžiaus skirtumą lėmė tai, kad 2 mokiniai atėjo į pirmą klasę kartoti kurso dėl savo individualių savybių, lėmusių mokymosi sunkumus. Nuo to laiko visi mokiniai mokosi kartu. Kadangi sutrikusios klausos mokinių (tiek neprigirdinčiųjų, tiek kurčiųjų) kalbos mokymas, žodyno turtinimas aktualus visą jų mokymosi mokykloje laiką, tai lėmė įvairaus tiriamųjų amžiaus pasirinkimą.

Sudarant dailės terapijos grupes, galioja beveik visi tradiciniai terapinių grupių sudarymo principai: *grupės įvairovės* (svarbu, kad būtų mergaičių ir berniukų, amžiaus skirtumas), *savanoriškumo principas* (suteikiama pasirinkimo laisvė dėl dalyvavimo), *griežtos tvarkos*, kurioje išlieka chaoso – nuo griauinančio iki kūrybiško – galimybės. Tvarkos palaikymo garantas – dailės terapeutas (Leliugienė, Klemkaitė, 2004). Lebedeva (2003) rekomenduoja dailės terapijos grupės dydį nuo 3 iki 15 asmenų, o Leliugienė (2002), nurodydama dailės terapijos grupės dydį dirbant su vaikais, turinčiais socialinių problemų, pateikia maksimalų vaikų skaičių – 7. Optimaliausiu skaičiumi autorė nurodo 5 vaikus.

Remiantis LR Vyriausybės nutarimu Nr. 746 (2004), reglamentuojančiu sutrikusios klausos mokinių klasės dydį ir dailės terapijos grupių sudarymo principais, pasirinkta klasė savo sudėtimi atitiko rekomenduojamą dydį ir įvairovę. Taip pat ši susiformavusi ir veikianti klasė kaip grupė užtikrino didesnę grupės sutelktumą ir gilesnę dalyvių tarpasmeninį bendravimą. Kadangi tyrimo rezultatai taikomi tik tiriamųjų grupės narių atžvilgiu, o ne visai tiriamai populiacijai, tai nulėmė imties tūrio pasirinkimą.

2.4 VERBALINĖS RAIŠKOS SKATINIMO DAILĖS TERAPIJOS SESIJOSE REZULTATAI

2.4.1 Tiriamųjų rašytinių tekstų analizė

Visų tiriamųjų rašytiniai tekstai, mokytojos, mokinių klausimai ir atsakymai į juos pateikiami originalo kalba siekiant išsaugoti autentiškumą. Tačiau mokinių asmeniniuose pasakojimuose, atsakymuose į klausimus neišvengta žodžių galūnių pakeitimo, linksnų suderinimo, kadangi tai yra versta iš gestų kalbos.

Domo verbalinės raiškos fenomenografinė analizė

Domo verbalinės raiškos inspiravimo stebėjimo duomenys: asmeniniai pasakojimai, mokytojos, mokinių klausimai, atsakymai bei rašytiniai tekstai pateikiami 4 priede. Content analizė pateikiama 10 priede, o content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys pateikiami 15 priede.

2 DT sesijos pasakojimas buvo glaustas: „*Čia Domas. Domas yra linksmas. Aš turiu brolių, vienodą brolių.*“ Rašytiniame tekste atsispindi jo pasakojimo turinys: parašydamas save jis įvardina „*mano vardas Domas*“, „*Domas yra linksmas*“, žodelis „*susimastęs*“ tekste atsirado įtakotas mokytojos paskatinimų apibūdinti save būdo bruožais, kurių jis sau prisiskyrė, išsiaiškinęs šio žodžio prasmę ir įsiminęs. „*Mano (aš) susimastęs*“. Atsispindi dar vienas atsakymas į mokytojos klausimą „*ką tu veiki? Į jį buvo atsakyta aptarime ir parašyta rašytiniame tekste „Domas eina į mišką*“. Taigi, tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų požymiai.

3 DT sesija. Tiriamojo pasakojimas pagal piešinį gestais buvo glaustas trumpas. Jis papasakojo, kad „*paukštis gyvena lizde, lizde bus maži paukščiukai, paukštis ieško ir nori tūpti ant šakos*“. Rašytiniame tekste atsispindi jo paties pasakojime pavartotas sakinyss „*Paukštis gyvena lizde*“. Tačiau, daugiau tekste randama atsakymų į klausimus, kuriuos aptarimo metu pateikė mokytoja, mokiniai. Į mokytojos klausimą apie paukštį „*koks jis yra?*“, tiriamasis atsakė, kad yra linksmas – tekste parašė „*paukštis linksma*“. Mokytojos paklaustas koks dar paukštis yra (nurodant galimus atsakymus „*plonas, storas*“), tiriamasis paukštį palygino su savimi ir atsakė, kad jo pilvas toks pat kaip jo paties, tą jis parašė ir savo tekste „*paukštis normalus pilvas*“. Taip pat yra sakinukas, atspindintis sesijos metu ant lentos užrašytą klausimą „*ką jis veikia?*“ - „*ką veikia? Nieko*“ – tikėtina, kad šį sakinuką Domas parašė atsiminęs lentoje užrašą. O „*paukštis skrenda į mišką*“ – tai jau spontaniška mintis. Tekste atsispindi šie mokinių klausimai: koks jo vardas? - „*paukštis vardas Grina*“ (sesijos metu Domas atsakė „*Karija*“), o tekste yra parašytas sugalvotas kitas vardas. „*Kodėl (ka) paukštis turi ant galvos?* - „*paukštis graži plunksna*“.

Plunksnos apibūdinimą „*graži*“ priskiriame prie spontaniškų minčių požymio, nes šiuo žodeliu tiriamasis parašė savo sugalvotą apibūdinimą. Taigi, kaip matyti, tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos ir mokinių klausimų, prisiminimų ir spontaniškų minčių požymiai.

4 DT sesijoje tiriamasis pagal piešinį pasakojo taip: „*Boružė žiūri gėles, gražu. Drugeliai, kvepia, žydi gėlės, diena. Pavasaris, boružė linksma, drugelis linksmas, visi labai linksmi*“. Rašytiniame pasakojime atsispindi asmeninis pasakojimas: „*boružė žiūri gėlę. Žydi gėlės. Drugelis kvepia kvepia kvepia gėlės*“ ir kt. Emocijos galėjo būti paskatintos sesijos pradžioje pasirinktu sužadinimo, nuteikimo dailinei raiškai metodu – kūno plastika. Rašytiniame tekste yra ir paminėti žodeliai „*saulė*“, „*džiaugsmas*“ – apie tai klausė mokiniai. Apibūdinimą apie saulę „*labai linksma*“ ir sakinius „*drugelis gėlės malonus. Boružė gėlės malonus*“ galima traktuoti kaip spontaniškas mintis, nes tiriamasis tai sugalvojo rašydamas. Taigi, kaip matyti, nors tiriamojo rašytiniame tekste labiausiai atsispindi pasakojimas, tačiau yra keletas žodžių, kurie atspindi mokinių klausimą, spontaniškas mintis.

5 DT sesijos rašytinis tekstas išplėtotas remiantis savo pasakojimu ir aptarimo metu pateiktais klausimais. Tiriamasis papasakojo tokį tekstą: „*Laba diena. Mergaitė žiūri, paukštis dainuoja. Tėtė gyvena ten, lapai maži, pavasaris.*“. Rašytiniame tekste yra asmeninio pasakojimo elementų – „*Indrutė žiūri paukštį*“, „*paukštis dainuoja*“. Atsispindi mokytojos klausimai „Koks yra oras? Šilta, šalta?“ – „*truputi šiltas*“, „papasakok apie ežerą“ – *varlės yra* – tekste paminėta varlė, tačiau tiriamasis dar sugalvojo ją apibūdinti „*varlė linksmas*“ – tai traktuojama kaip spontaniška mintis, nes kalbant varlė nebuvo apibūdinta. Taip pat yra parašytas žodis „*meldai*“, kurį tiriamajam aptarimo metu pasakė mokytoja ir kurį jis išmoko. Savo tekste Domas net parašė piešinyje nupieštą kiekį „*keturi*“. Spontaniškos mintys – „*žolė auga, labai malonus, paukštis džiaugsmas ir kt.*“. Tekste parašyti sakiniai „*Ežeras vadina dubysa*“, „*Lizda yra kiaušiniai*“, minimas mergaitės vardas „*Indrutė*“ atspindi mokinių klausimus. Sakinukas „*Mergaitė noriu pavyko ledai*“ atspindi Neli piešinio elementą – ledus, apie kuriuos buvo plačiai pakalbėta aptarimo metu. Gali būti, kad tiriamasis taip išreiškė savo norą, kuris kilo aptariant kito dalyvio piešinį – pavalgyti ledų, tik savo norą parašė mergaitės vardu. Taigi, šiame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos, mokinių klausimų, prisiminimų ir spontaniškų minčių požymiai.

6 DT sesijos rašytiniame tekste atsispindi paties tiriamojo pasakojimas „*Gėlės žydi, saulė, šilta. Pavasaris. Čia gėlė, o čia grybas- baravykas rudas. Jį nupjovė, jis numirė, liūdna.*“. Šios sesijos metu atsiskleidė tai, kad Domas, remdamasis ankstesnėse sesijose įgyta patirtimi išplėtojo savo pasakojimą, kalbėdamas apie orą, apie kurį ir papasakojo ir parašė „*Yra pavasaris. Orai yra šiltas normalus*“. Rašytiniame tekste yra minimi gėlių pavadinimai „*žibutė*“, kurį paskatino sugalvoti mokiniai, „*tulpė*“, kurį paskatino sugalvoti mokytoja, o remiantis šiais vardais sugalvota veikėjų veikla, ko tiriamasis nepasakojo- „*Tulpė stovi ant žemės*“, „*Baravykas ir žibutė*“.

eina į mokyklą. Tulpė, baravykas ir žibutė draugai.“ Ir kt.. Taigi, galima konstatuoti, kad tekste identifikuoti 4 požymiai: asmeninio pasakojimo, mokytojos, mokinių klausimų, spontaniškų minčių.

7 DT sesija. Šios sesijos rašytiniame tekste atsispindi paties tiriamojo pasakojimas. Tiriamasis papasakojo: „*Mergaitė draugauja su berniuku. Jie myli. Domantas, Indrutė ta* (rodo piešinyje). Čia tiriamasis su užsidegimu pradeda aiškinti, kad Indrutė yra ta mergaitė, kurią jis buvo nupiešęs 5 DT sesijoje, ta, kuri buvo prie ežero, paukštis dainavo, o vėliau atėjo čia. Šiame piešinyje ji sutinka berniuką Domą. „*Yra lauke pavasaris. Indrutė nori pirkti balioną, jis kainuoja 2 litus. Aname piešinyje medžio lapai buvo maži, dabar paaugo*“. Svarbu tai, kad užvirusi aptarimo metu diskusija apie mergaitės plaukus, berniuko ir mergaitės draugystę atsispindi šiame tekste – „*Indrutė plaukus spalvotas geltona. Indrutė myli Domą.*“ (byloja apie meilę). Tekste atsispindi ir atsakymai į mokytojos klausimus „koks oras?“ – „*orai yra šiltas*“. Atsispindi mokinių klausimas „kiek kainuoja balionai?“ – tekste parašyta „*balionas kainuoja tris litus*“. Taigi, tiriamojo tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos ir mokinių klausimų bei spontaniškų minčių, nes augalams yra suteikti vardai – „*Medis vardas dagnis. Krūmai vardas rūdelė*“. Taip pat nurodytos nupieštų objektų spalvos – „*Balionas visiems spalvų geltoną. Krūmas spalvotas tamsiai žalia*“. Taip pat gausu ir kitų spontaniškų minčių – *pasakojimas patinka, yra dangaus, šypsenas saulė*“ ir kt.

8 DT sesijos aptarimo metu tiriamasis papasakojo gana trumpą tekstą: „*Moterys šoka* (tiriamasis moterimis pavadino paukščius). *Čia labai šilta. Čia trys paukščiai, jie šoka. Visa šeima. Jie turi namą, aukštą namą. Turi viešbutį*“. Aptarimo metu tiriamasis sužinojo naujus žodžius „*palmė*“, „*kokosas*“. Šiuos žodžius paskatino išsiaiškinti draugų pateikti klausimai: „Kaip vadinasi tas medis?“, tuomet mokytoja pasakė pavadinimą „*palmė*“ ir klausimas „ar yra bananų?“, tiriamasis paaiškino, kad ten auga ne bananai, o rudi ir apvalūs (gestais parodė rudas, apvalus), tuomet mokytoja pasakė riešuto pavadinimą „*kokosas*“. Išmokti nauji žodžiai atsispindi rašytiniame tekste, tačiau naudodamas naujus žodžius Domas dar sugalvojo parašyti apie spalvas „*palmė spalvotas žalia ir oranžinė*“, kas į tas palmes žiūri – „*paukščiai žiūri palmės*“. Gausu į mokinių klausimus pateiktų atsakymų: „ką paukščiai valgo?“ – „*Paukščiai buvo valgyti bananas*“, „Ar liūtas turi draugų?, O zebra yra?“ – „*Paukščiai draugai, žirafa, zebra*“. Spontaniškos mintys - *beždžionė, katė, šuo, antis, asilas, arklys*. Jūros, smėlio spalvų aprašymą galima sieti su spontaniškomis mintimis. Iš asmeninio pasakojimo atsispindi parašymas apie orą - „*Orai yra labai šiltas*“, taip pat „*Paukščiai šoka*“. Šios sesijos rašytiniame tekste rastas ir mandagumo žodelis „*Ate...*“

9 DT sesijoje tiriamasis papasakojo „*Šitas pardavėjas, mama eina pirkti ledų. Mama sako „labas“ draugui. Kitas berniukas nori pirkti ledų. Važiuoja lėktuvas*“. Iš asmeninio pasakojimo paminėta apie ledų pirkimą „*Jonas pirkti ledai*“. Tekste gausu atsakymų į mokytojos klausimus:

„koks berniuko vardas? Kur tu? – tekste nurodyti vardai „Domas“, „Jonas“; „Kokie gėlyčių pavadinimai?“ – „gvazdikas, žibutė, našlaitė“; į klausimą „kur skrenda?“ – „Domas važiuoja į vilnių“. „Ledai ragauja obuolys, apelsinas, bananas, citrina, uogos, aguona, saldainis, vynuogės, tortas, šokoladas, braškė, uogienė, jogurtas ir arbūzas“, ir atsiradusių kitų gėlių pavadinimus „rožė, tulpė, našlaitė“ galima identifikuoti kaip spontaniškų minčių požymį. Mandagumo žodis - „Ačiū“. Taigi, tekste identifikuoti visi požymiai, išskyrus mokinių klausimų ir prisiminimų.

Identifikavus požymių atsispindėjimą Domo rašytiniuose tekstuose, tikslinga aptarti ir žodžių kiekio pasiskirstymą pagal juos. Pateiktoje 5 lentelėje matyti, kad dažniausiai (beveik visose sesijose), rašytiniuose tekstuose buvo randama žodžių, atspindinčių 4 požymius – asmeninio pasakojimo, mokytojos, mokinių klausimų ir spontaniškų minčių. Didelis žodžių kiekis, identifikuotų kaip spontaniškos mintys, leidžia daryti išvadą, kad Domas, po verbalinės raiškos inspiravimo, norėjo išreikšti naujai kilusias mintis kiekis. Svarbu yra ir tai, kad žodžių, atspindinčių spontaniškas mintis, vis daugėjo. O tai lėmė ir tekstų ilgėjimą, nes lentelėje matosi, kad kuo didesnis žodžių kiekis, liudijantis spontaniškas mintis, tuo ilgesni tekstai. Mažesnę Domui įtaką turėjo jo asmeninis pasakojimas bei mokytojos ir mokinių klausimai. Tai rodo, kad Domas prisiminė ką pats pasakojo, ko klausė mokytoja, mokiniai ir gautą informaciją panaudojo rašydamas tekstą. Taigi apibendrinant, galima teigti, kad daugiausia žodžių buvo parašyta remiantis spontaniškai kilusiomis mintimis, kas atskleidžia Domo kūrybiškumo, mąstymo ypatumus, gebėjimą pasinaudoti, pritaikyti gautą informaciją ir ją išplėtoti.

5 lentelė

Domo verbalinė raiška rašytiniuose tekstuose

DT sesijos	Žodžių kiekis						Viso
	Pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys	
2	6	6					12
3	3	5	4		3	6	21
4	28		2			12	42
5	8	9	10		4	23	54
6	10	3	4			12	29
7	16	3	8			36	63
8	8	8	11	1		27	55
9	3	15		1		30	49
Viso	82	49	39	2	7	146	

Redos verbalinės raiškos fenomenografinė analizė

Redos verbalinės raiškos inspiravimo stebėjimo duomenys: asmeniniai pasakojimai, mokytojos, mokinių klausimai, atsakymai bei rašytiniai tekstai pateikiami 5 priede. Content analizė pateikiama 11 priede, o content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys pateikiami 16 priede.

2 DT sesijoje Reda pasakojo paskutinė iš visų dalyvių. Mergaitė, remdamasi savo piešiniu, glaustai papasakojo pasakojimą: pasakė savo vardą ir apibūdino savo išvaizdą. Nors aptarime buvo užduoti klausimai apie amžių, būdo savybes, tačiau tekste visa tai, nebuvo parašyta. Tekstas sudarytas iš 3 žodžių. Ir jame atsispindi tai, ką ji pati papasakojo „*Aš Reda žiūri*“. Taigi, tekstas parašytas remiantis tik savo pasakojimu ir labai trumpas. Tai atskleidė Redos turimą siaurą rašytinės kalbos žodyną

3 DT sesijoje tiriamaoji vėl pasakojo paskutinė iš visų vaikų. Mergaitė labai gražiai ir nuosekliai gestais papasakojo apie savo piešinėlį, išsiskirdama iš kitų dalyvių savo pasakojimo ilgumu. Svarbu tai, kad Reda daugiausia iš visų papasakojo savarankiškai (lyginant su kitais vaikais). Ji nuosekliai papasakojo apie visus piešinyje nupieštus objektus: „*Namelyje du paukšteliai. Jie abu myli vienas kitą. Šviečia saulė, šilta. Mėlynos spalvos yra mama paukštelis, žalias vyras žiūri į kitą paukštelį. Jie abu draugauja, linksmi. Namelis gražus*“. Iš tiriamosios rašytinio teksto matosi, kad jis parašytas remiantis savo pačios pasakojimu ir nebuvo paveiktas nei mokytojos, nei mokinių klausimų. Tačiau nors tiriamaoji papasakojo gražų, išplėstą pasakojimą gestais, rašytiniame tekste daugelio elementų paminėta nėra. Rašytiniame tekste iš viso pasakojimo buvo suformuluotas vienas sakinukas, kuriame mergaitė papūgėles pavadino mama ir tėčiu - „*Mama love tėtė linksma saulė*“. Kadangi mergaitė neprisiminė žodžio „myli“ lietuviškai, tai šį žodį parašė angliškai (tikriausiai žodį kažkur yra mačiusi ir gerai įsidėmėjusi, bet lietuvišką reikšmę žino.) Spontaniškos mintys, tai saulės apibūdinimas „*linksma*“, savo veiklos - piešimo įvardijimas „*Aš labai gražiai piešti*“. „*Labai gražiai*“ priskiriama prie mandagumo žodžių, nes, kaip jau buvo minėta metodologijos aprašyme, šiuos žodžius mokytoja vartojo labai dažnai sesijų metu. Taigi, rašytinis tekstas buvo rasti asmeninio pasakojimo, spontaniškų minčių ir mandagumo žodelių požymiai.

4 DT sesijoje tiriamaoji pasakojo taip: „*Boružė žiūri, nori valgyti. Nori eiti lapu ir atsitūpti. Nori valgyti žolę. Ji linksma.*“ Rašytiniame tekste visa tai taip pat yra, tačiau viskas parašyta vienu sakiniu „*Boružė eina laupu*“. Į mokytojos, mokinių klausimus ji atsakė labai glaustai, bet rašytiniame tekste klausimų požymių neaptinkama. Sakinuku „*ji labai! grožia!*“ mergaitė išreiškė savo pasigėrėjimą boruže ją apibūdinama, todėl šiuos žodžius galima traktuoti kaip spontaniškas mintis. Taigi, Redos rašytiniame tekste yra asmeninio pasakojimo ir spontaniškų minčių požymių.

8 DT sesijoje Reda papasakojo „*Aš skinu gėlę. Mama žiūri pro langą. Brolis žaidžia. Šviečia saulė. Yra spalvota vaivorykštė.*“ Rašytiniame tekste atsispindi visa tai, ką ji pasakojo: išvardinti veikėjai ir jų veikla: „*mama langas jo žaidia. Aš o Reda gėlė.*“ Nors aptarimo metu ji atsakė į įvairius mokytojos, mokinių klausimus, tačiau visa tai tekste neatsispindi. Parašytą žodelį „*nama*“ galima identifikuoti kaip spontaniškai kilusią mintį, nes apie namą pasakodama ji neminėjo, bet, žiūrėdama į piešinuką, ji sugalvojo paminėti jį. Šios sesijos rašytiniame

tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo ir spontaniškų minčių požymiai.

9 DT sesijoje tiriamaoji papasakojo: „*Aš kepu mėsą. Tėtis gauda žuvis. Mes visi lauke. Yra daug paukščių. Šviečia saulė. Yra berniukas ir mama*“. Rašytiniame tekste vėl gi yra parašyta mažiau nei buvo kalbėta. Tekste, sudarytame iš 8 žodžių ir vieno skaitmens „*Aš Reda kepui, tėtis žiūri. Mama eina. 4 labai*“ labai konkrečiai išvardinti veikėjai ir ką jie veikia. Nors mokiniai ir mokytoja buvo uždavę nemažai klausimų, tačiau jie tekste neatsispindi. Rašytinį tekstą galima būtų vertinti kaip savo pasakojimo dalį, nes yra paminėti kai kurie elementai apie kuriuos tiriamaoji pasakojo: mama, ji pati, tėtis. Veikla, kurią atlieka mama ir tėtis parašyta kitokia, nei apie kurią buvo kalbama, todėl tai identifikuojama kaip spontaniškos mintys. Šiam požymiui priskiriama ir „4 labai“, nes neaišku, ką Reda tais žodeliais norėjo pasakyti – ar pagirti, ar nurodyti šeimos narių skaičių ir juos taip apibūdinti. Šios sesijos rašytiniame tekste vėl identifikuoti 2 požymiai - asmeninio pasakojimo ir spontaniškų minčių.

Pateiktoje Redos verbalinės raiškos duomenų 6 lentelėje matosi, kad daugiau dviejų požymių (išskyrus 3 DT sesiją) jos rašytiniuose tekstuose identifikuota nebuvo. Didesnis asmeninio pasakojimo žodžių kiekis rodo, kad mergaitė sesijose aptarimo metu gauta informacija: mokytojos, mokinių klausimais nepasinaudojo. Tiriamaoji parašė savo pasakojimą, papildydama jį spontaniškomis mintimis. Tikriausiai, mažą požymių kiekį, atitinkamai ir rašytinio teksto ilgumą lėmė Redos skurdus rašytinės kalbos žodynas. Nes, kaip teko pastebėti DT sesijų metu, mergaitė gestais nori ir geba papasakoti gana sklandžiai, atsako į pateiktus klausimus, bet parašyti tekstą jai sudėtinga. Remiantis šiuo pastebėjimu, galima teigti, kad mergaitės gestų kalba yra turtingesnė už rašytinę kalbą, todėl mergaitė daugiau gali papasakoti gestais nei išreikšti mintis žodžiais rašytiniame tekste.

6 lentelė

Redos verbalinė raiška rašytiniuose tekstuose

DT sesijos	Žodžių kiekis						Viso
	Pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys	
2	3						3
3	4			2		3	9
4	3					3	6
8	8					1	9
9	5					4	9
Viso	23			2		11	

Neli verbalinės raiškos fenomenografinė analizė

Neli verbalinės raiškos inspiravimo stebėjimo duomenys: asmeniniai pasakojimai, mokytojos, mokinių klausimai, atsakymai bei rašytiniai tekstai pateikiami 6 priede. Content analizė pateikiama 12 priede, o content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys pateikiami 19 priede.

2 DT sesijoje mergaitės pasakojimas buvo sudarytas iš 2 sakinių: „*Mergaitė turi vieną balioną. Mergaitė stovi*“. Rašytiniame tekste tai atsispindi, tačiau jis paveiktas mokytojos klausimų buvo išplėtotas. Sakinukas „*Mano vardas Ramunė*“ atspindi mokytojos klausimą „Koks mergaitės vardas?“. Mokytojos klausimas „Kokios spalvos balionas?“ taip pat atsispindi tekste „*Aš nupirko balionas vienas spalva raudona.*“ Tekste pavartotas žodis „*vienas*“ priskiriamas spontaniškų minčių požymiui, nes neaišku ką dalyvė Neli norėjo tuo pasakyti, ar kad vienas balionas, ar kad jis yra vienos spalvos. Taigi, Neli tekstas buvo parašytas remiantis savo pasakojimu, mokytojos klausimais ir spontaniškomis mintimis.

3 DT sesijoje Neli parašė labai ilgą rašytinį tekstą, lyginant jį su praėjusia sesija, nes dalyvė savarankiškai papasakojo tik 2 sakinius apibūdindama orą: „*Labai šilta, gera. Tirpsta, pavasaris*“. Rašytiniame tekste minimas paukštelio vardas, kurį aptarime paskatino sugalvoti mokytoja „O mano vardas Džina“ („Džinos“ vardas atsirado rašytiniame tekste, bet pasakojimo metu nebuvo pasakytas). Kadangi aptarime Domas buvo skatinamas papasakoti apie savo paukštelio išvaizdą, tai Neli rašytiniame tekste sakini „*Man labai plona, o man nepatinka stora*“, galima traktuoti kaip prisiminimus. Prie prisiminimų galima būtų priskirti ir sakinuką apie mažą paukštelį, (Domas pasakojo apie mažyčius paukštelius) „*Aš norėčiau bus paukštelis vaikelis*“. Rašytiniame tekste atsiskleidžia daug Neli spontaniškų minčių: „*Mano labai graži veidas ir patinka*“, „*Džina nenoriu valgo visų neskanu*“, „*Aš ne eiti į žolę žemę*“. Taigi, galima konstatuoti, kad identifikuoti mokytojos klausimų, prisiminimų ir spontaniškų minčių požymiai.

4 DT sesijoje Neli savarankiškai sugebėjo papasakoti gerokai daugiau, tačiau rašytinis tekstas vėl pranoko pasakojamąjį tekstą. Asmeninį pasakojimą atspindi šie sakiniai „*Turi paukšteliai yra mama ir vaikai keturi.*“, „*Paukštelis mama eina į medį tupi lizdas*“. Užsiminta ir apie drugelį „*Drugelis turi vienas*“. Atsispindi atsakymas į mokytojos klausimą apie paukštelius. Kuomet Neli buvo paklausta ar paukšteliai pavargę, ji atsakė, kad jie stiprūs, valgo daug.. Apie valgį kalbama ir rašytiniame tekste „*o paskui eiti valgo kirmelė paukšteliai keturi noriu valgo man labai alkanas*“. Tekste yra atsakymas į mokinių klausimą „Ar tėtė dirba lizdą?“. – „*O tėtis eina dirba lizdą*“, taip pat mokinių klausimą apie žolę atspindi sakiny „*Mes turi žolę*“. Tekste yra ir prisiminimų požymių, nes kiti dalyviai pasakojo apie boružėles: „*Mes neturi boružėlė*“ „Neli spontaniškos mintys, tai – „*O paukšteliai labai patinka lauke oras vėjas. O neturi drugelis vaikai <>paukšteliai keturi noriu būti gyvena lizdas gera puiku!!!*“. Pastarajame sakinyje atsispindi emocijų išraiška, nes išreiškiamas džiaugsmas, kad gyventi lizde gera. Taigi, Neli rašytiniame tekste buvo identifikuoti visi požymiai.

5 DT sesija. Kaip ir praeitose sesijose, Neli savarankiškai papasakojo labai glaustai: „*Mergaitė ėjo pirkti ledų. Turi du litus. Valgė ledus, visą veidą išsipurvino*“. Tačiau rašytinis tekstas gerokai skiriasi nuo savarankiško pasakojimo. Jame yra asmeninio pasakojimo požymių „*Neli noriu eiti pirko ledus*“, „*Ledus kainavo du litai*“, „*<>paskui mano veidas burvinas*

lūpos“. Randama atsakymų į mokytojos klausimus, pasakatinia sugalvoti mergaitei vardą, ji parašo ir naudoja jį savo tekste „*Mergaitė vardas Neli*“, atsispindi ir mokytojos klausimas apie ledų skonį „*Neli labai linksma labai skanu panašus kai ledus braškė, daug valgo ledas..>*“. „*O mano mama eina namo, skaito knyra su merga*“ – tai mokytojos klausimo apie mamą ir jos veiklą atspindys. Šiame rašytiniame tekste labai stipriai atsiskleidžia Neli spontaniškos mintys, tai sakiniukai apie pardavinėjantį ledus vyrą „*O vyras sako galima duoda ledus*“, „*O vyras pamatė ir juokas*“. Rašytiniame tekste mergaitė papasakojo apie savo šeimos narius „*O tėtė dirba stalas ir suolas, kėdė, spinta, ir viskas. O mano brolis eina mokykla*“, apie seserį, kuri ėjo į parduotuvę ir išvardijo ką ji ten pirkė ir už kiek. Reikia pažymėti, kad šį tekstą maždaug 50% sudaro spontaniškos mintys. Taip pat tekste atsirado ir mandagumo žodžių žodelių: „*ačiū, prašom*“. Tai rodo, kad gali būti bendravimo modelio sesijų metu atspindys, nes vadovė visuomet pasisveikindavo, padėkodavo vaikams. Taigi, tekste buvo rasti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų, spontaniškų minčių, mandagumo žodžių požymiai.

6 DT sesijoje mergaitė pradžioje savarankiškai papasakojo kelis sakinius, tačiau pradėjus klausinėti, ji sugalvodavo labai įdomius atsakymus. Kaip jau teko pastebėti ankstesnėse sesijose, taip ir šioje, rašytinis tekstas buvo labai išplėtotas, lyginant su tuo, ką mergaitė pasakojo savarankiškai. Savo pasakojimą ji pradėjo apie Afriką, tai yra parašyta: „*Mes buvau į Afriką*“. Kadangi aptarimo metu mokytoja klausė apie orą Afrikoje, Lietuvoje, tai atsispindi tekste „*Mes buvau į Afriką labai šilta karšta o paskui aš nenoriu Afrika*“, „*Ko, aš noriu eina Lietuva jau labai šilta*“. Atsispindi ir klausimai apie mamą, apie tai, kaip paukštelis skubėjo į Lietuvą. Reikia pastebėti, kad tekste yra netgi parašytas mamos ir paukštelio dialogas: „*Ataik ataik mama. Ko, aš noriu eina Lietuva jau labai šilta. Mama sako nu gerai gali eiti Lietuva, ačiū mama, labai labanakt*“. Pokalbio metu Neli pasakojo apie pelėdą, nors klausimas buvo apie paukštelį. Tačiau ji palygino gerą paukštelį su bloga pelėda ir ją aprašė savo rašytiniame tekste: „*Aš einu einu o pamatė kas ten miška ar tai pelėda, aš nenoriu pelėda blogas, pelėda ateina*“. Mokytojos paskatinta daugiau papasakoti, ji užsiminė apie tėtį, apie jį taip pat parašyta „*oi oi nebuvo pasakyti tėtė labanakt, nesvarbu tėtė dirba*“. Reikia atkreipti dėmesį, kad tekste gausu Neli spontaniškų minčių, nes ji parašė ne tik, kad pelėda bloga, tačiau ir, kad ji nori suvalgyti paukštelį. Savo tekstą ji užbaigė tokia istorijos pabaiga „*O pelėda jau viskas mirė. Linksma gerą*“. Nors mokiniai buvo uždavę klausimų, tačiau tekste jų požymių nėra. Tekste yra žodeliai „*ačiū*“, „*labanakt*“, tačiau pastarasis galėjo būti parašytas dėl aptarimo metu su Domu kalbant ir klausiant kitų ar jų veikėjai eis vakare miegoti. Taigi, apibendrinant galima išskirti šiuos segmentus, kurie identifikuoti tekste: asmeninis pasakojimas, mokytojos klausimai, prisiminimai, spontaniškos mintys, mandagumo žodžiai.

7 DT sesijoje Neli papasakojo daugiau nei praeitose sesijose. Ji pasakė savo vardą, jį parašė ir rašytiniame tekste – „*Mergaitė vardas neli*“. Tai rodo, kad mergaitė panaudojo

ankstesnėse sesijose įgytą patirtį, nes papasakojo ką veikė, kur buvo išėjusi, ką pamatė, ką veikė kiti šeimos nariai: „Aš, mano vardas Neli. Aš buvo išėjusi į mišką skinti gėlių. Išėjau viena. Mama, tėtė namuose. Mergaitė pamatė drugelius“. Rašytiniame tekste yra mokytojos klausimų požymių: „Kiek mergaitei metų?“ – „o metų 10“. Paklausus ar mergaitei gera toje vietoje gyventi, Neli pradėjo pasakoti apie vyrą, kuris yra blogas. Visa tai yra parašyta ir rašytiniame tekste, tik labai stipriai praplėsta. Vėl parašytas dialogas „Neli sako ne negalima ne aš labai bijau pasakyti mama, bėga greitai, mama ten yra vyras blogai, mama sako kodėl, Neli sako aš nežinau. Taip ten blogą, mama sako gerai tuoj pasakiti tėtė, tėtė sako gerai eiti, ieško kur vyras ieško ieško“. Šiame dialoge mergaitė labai išplėtojo pasakojimą, sugebėjo aprašyti kaip viskas buvo. Galima daryti prielaidą, kad mergaitei piešinys sukėlė prisiminimus apie nutikusią istoriją – t.y. Neli parašė apie savo baime, kad ji bijo pikto vyro. Yra asmeninio pasakojimo požymių „Neli išėjo miškas ieško, gėlė“, spontaniškas mintis atspindi nurodytas kiekis „yra daug daug gėlės“. Yra mokinių klausimų požymių „Ką mergaitė veikia? Ką ji žiūri?“ – Domas pasakė, kad brolis žaidžia futbolą. Apie futbolą taip pat yra parašyta „brolis žaidžia futbolai“. Mandagumo žodžių pžymis – „puiku“. Taigi, šios sesijos tekstas buvo parašytas remiantis asmeniniu pasakojimu, mokytojos klausimais, mokinių klausimais, mandagumo žodžiais, bet labiausiai tekstas buvo išplėtotas remiantis savo spontaniškomis mintimis.

8 DT sesijoje Neli rašytinis pasakojimas buvo labai išplėtotas, nors ji pati papasakojo ne tiek daug, kiek parašė. Mergaitės rašytiniame tekste asmeninio pasakojimo elementai atsispindi sakiniuose apie gandrą ir varlę, tik jie labai praplėsti. Atsispindi mokytojos klausimas apie mergaitės vardą – „Mergaitė vardas Evelina“. Taip pat mokytoja klausė „ar mergaitė myli varlytę, ar jai gaila varlytės, ar ji draugauja“ – rašytiniame tekste yra parašyta „Evelina sako negalima valgo varlės. Evelina sako tas mano draugė varlė“. Nors būta dar daugiau įvairių mokytojos klausimų, tačiau tekste labiausiai dominuoja asmeninio pasakojimo ir spontaniškų minčių elementai. Neli į savo rašytinį tekstą įtraukė veikėją –mamą, atsiradusios veikėjos dėka buvo sugalvotas dialogas, kuriame gausu mandagumo žodžių žodelių „ačiū“, „prašom“, taip pat kiti žodelis „labanaktis“, pagyrimas – „šaunuolė“ Spontaniškų minčių aspektas matomas iš to, kad tiriamoji sugalvojo ledų kainą „Evelina eina į parduotuvę pirko ledus kainuoja du litai, aprašė gandrą „pamatė gandrą kokio labai graži veidas“, „Gandras sako aš nieko nerandu varlės, varlė pro lapą žiūri“. Taigi, apžvelgiant tekstą, matosi, kad Neli plėtoja savo tekstą nuosekliai dėstydamą mintis: parašo mergaitės vardą, paskui parašo dialogą su mama. Nuosekliai prieina prie to, iš kur pas ją atsiranda ledai, kaip ji sutinka gandrą ir vėl parašo dialogą su juo. Iš viso to labai aiškiai matosi kaip išlaisvėjo Neli verbalinė raiška, kaip ji rašydama tekstą nori daug papasakoti. Šios sesijos rašytiniame tekste buvo identifikuoti asmeninis pasakojimas, mokytojos klausimai, spontaniškos mintys ir mandagumo žodžiai.

9 DT sesijoje Neli papasakojo gana nemažai, lyginant su 2,3 DT sesijomis. Jos asmeniniopasakojimo požymiai atsispindi rašytiniame tekste „Mano vardas Neli, o kitas

Mergaitė vardas Skaistė“; „o pamatė ežeras gulbės dvi įdomu“; „Neli sako neįdomu žaidžia atsiboto“. Identifikuoti šie atsakymai į mokytojos ir mokinių klausimus „Kiek vaikučių turi šuniukai? Ar vaikučiai geri? (į šį klausimą buvo atsakyta pasakant šuniukų vardus), Šuniukai maži?– „Kiek 9 daug, berniukas 5 o Mergaitė 4 visi daug o yra šunis, mama vardas Džina ir tėtė vardas Tikas mano šunis“. Tekste visa tai minima ir kalbant apie kačiukus – tai Neli spontaniškų minčių požymis. Taip pat spontaniškas mintis atspindi tai, kad tekste minima mergaičių mama. Mandagumo žodžių požymį atspindi žodelis „*puiku*“. Šis tekstas, kaip ir 8 DT sesijos, labai išplėtotas, taip pat jame parašyti du dialogai: mergaičių ir mamos bei abiejų mergaičių tarpusavyje.

Pateiktoje 7 lentelėje matyti, kad visuose rašytiniuose tekstuose buvo randama žodžių, atspindinčių 4 požymius – asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų, mandagumo žodžių ir spontaniškų minčių, o didžiausias žodžių kiekis buvo parašytas remiantis spontaniškomis mintimis, kilusiomis po aptarimo. Mažesnę, bet ne menkesnę, Neli įtaką turėjo jos asmeninis pasakojimas bei mokytojos klausimai. Tai rodo, kad Neli, prisimindama ką pati pasakojo, ko klausė mokytoja, gauta informacija pasinaudojo ir ją praplėtė rašydama tekstą. Mandagumo žodeliai, rasti net šešiuose rašytiniuose tekstuose, byloja apie mergaitės mandagumo išraišką, kuri jai yra svarbi. Mažiausią įtaką Neli tekstams turėjo prisiminimai. Palyginus mokytojos klausimų ir mokinių žodžių kiekį galime teigti, kad tiriamajai buvo svarbesni mokytojos klausimai nei kitų grupės dalyvių. Apibendrinant galima daryti išvadą, kad didėjantis žodžių kiekis, atspindintis spontaniškas mintis, turėjo įtakos tekstų dydžiui ir byloja apie mergaitės kūrybiškumą, verbalinės raiškos išlaisvėjimą, poreikį išreikšti kilusias savas mintis.

7 lentelė

Verbalinės raiškos inspiravimo požymiai Neli rašytiniuose tekstuose

DT sesijos	Žodžių kiekis						Viso
	Pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys	
2	2	8				1	11
3		3			12	51	66
4	14	9	9	1	3	45	81
5	17	21		2		65	105
6	6	17		4		91	118
7	8	3	6	1		77	95
8	27	23		8		60	118
9	31	21	7	1		98	158
Viso	105	105	22	17	15	436	

Roberto verbalinės raiškos fenomenografinė analizė

Roberto verbalinės raiškos inspiravimo stebėjimo duomenys: asmeniniai pasakojimai, mokytojos, mokinių klausimai, atsakymai bei rašytiniai tekstai pateikiami 7 priede. Content

analizė pateikiama 13 priede, o content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys pateikiami 18 priede.

Kadangi tiriamojo tekstai sudaryti iš padrikų žodžių, todėl žodžiai „labai“, „graži“ traktuojami kaip spontaniškos mintys, nes pravestų dailės terapijos sesijų neužteko tiksliai šių žodžių prasmės identifikavimui (ar tai reiškia pagyrimą, ar apibūdinimą).

2 DT sesijoje berniukas savarankiškai papasakojo tik vienu sakiniu „*Berniukas stovi*“. Tiriamojo rašytiniame tekste atsispindi atsakymai į aptarimo metu pateiktus mokytojos klausimus „kokiais žodžiais gali save apibūdinti?“ – „*graži labai malonus linksma*“; „kokios spalvos rūbai? – „*mėlyna*“; ką tu veiki? – einu, žiūriu – tekste „*žiūri, eina*“. Nors aptarimo metu buvo užduota įvairių klausimų apie berniuko vardą, amžių, nuotaiką, veiklą, tačiau visa tai tekste neatsispindi. Iš asmeninio pasakojimo yra pavartotas žodis „*stovi*“. Išryškėjo tai, kad Roberto rašytinis tekstas yra sudarytas iš padrikų žodžių. Kadangi berniuko rašytinis yra ilgesnis nei jis pats pasakojo, todėl galima teigti, kad jam turėjo įtakos aptarimo metu pateikti mokytojos klausimai. Šiame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo ir mokytojos klausimų požymiai.

3 DT sesijoje ugdytinio pasakojimas vėl buvo labai trumpas. Jis tik paminėjo, kad nupiešė karvę ir jos vaikus. Karvę jis paminėjo ir rašytiniame tekste. Taip pat rašytiniame tekste gausu kitų mokytojos klausimų požymių „kokia tavo karvė? Linksma? – „*linksma*“. Atsakydamas į klausimą „kodėl linksma? – gyvena, turi namus – tekste parašyta „*gyvena*“, įvardinti namai „*tvortas*“ Paminėtas arklys, apie kurį Robertas trumpai užsiminė atsakydamas į mokytojos klausimą apie karvę. Reikia paminėti tai, kad berniukas parašė žodelius „*graži, labai, karvė maža*“ – tai galima traktuoti kaip spontaniškas mintis, nes berniukas apibūdino karvę. Taigi, kaip matyti, šios sesijos rašytiniame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių požymiai.

4 DT sesijoje dalyvis Robertas papasakojo „*Gėlės, lapai, pavasaris, saulė, dangus mėlynas*“. Panašios apimties yra ir rašytinis tekstas, kuriame atsispindi asmeniniame pasakojime vartoti žodžiai „*gėlės saulė, lapus debesys*“. Yra atsakymas ir į mokytojos klausimą „kokios gėlės?“ – „*gėlės, labai linksma, graži*“. Yra parašyta saulė, kurią jis paminėjo pasakodamas, bet ją apibūdino „*maloni*“, paminėti „*debesys*“ – tai spontaniškų minčių požymis, nes tiriamasis pasakodamas to neminėjo. Taigi, tiriamojo tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir asmeninio pasakojimo požymiai.

5 DT sesijoje dalyvis Robertas pasakodamas išvardijo tai, kas nupiešta: „*Namas, langas, durys, yra dūmai*“. Po aptarimo rašytinis tekstas parašytas ilgesnis, jame aptikti šie požymiai: asmeninio pasakojimo „*durys jis dūmai langai*“. Mokytojos klausimai apie gyvenamą namą, kambarius – „*gyventas kelmė*“, apie šeimos narių būdą – „*linksmas geras*“. Nors mokytojos paprašytas Robertas pasakė nupiešto žmogaus vardą, tačiau savo tekste jis parašė tik „*žmogus*“. Kadangi aptarimo metu visų dalyvių buvo prašoma pasakyti, koks yra oras, tai rašydamas tekste

„*vėjas stiprus*“, tiriamasis galėjo prisiminti, kas buvo kalbama aptarimo metu. Tekste galima rasti ir žodžių, kuriuos Robertas sugalvojo parašyti „*Šiauliai*“, langus apibūdino „*langai dideli mažus*“, parašė apie žolę „*žolė labai malonus*“ – to berniukas neminėjo pasakodamas. Šiame tekste identifikuoti 4 požymiai, išskyrus mokinių klausimų ir mandagumo žodžių požymius.

6 DT sesijoje tiriamajam labai sunkiai sekėsi pasakoti. Savarankiškai jis išvardijo ką nulipdė, ir tai ne visus. Kai kuriuos daiktus mokytojai reikėjo įvardinti. Tekste yra išvardinta tai, kas buvo nulipdyta: „*grybas sraigė galva sviedonys mėnulis*“. Aptarimo metu mokytoja daktiliumi parodė žodžius „sraigė“, „vabalai“, „molis“ – šie žodžiai tekste taip pat yra. Tai rodo, kad ugdytinis išmoko naujus žodžius ir juos parašė. Berniukas netgi sugalvojo parašyti kažkio daikto dydį „*mažas*“. Kadangi aptarimo metu mokytoja kalbėjo apie „blogus“ grybus, tai tekste žodį „*blogas*“ galima sieti su prisiminimu. „*Eina medis žiūri*“ – gali būti, kad tai atspindi aptarimo metu mokytojos pasakojimo fragmentą (mokytoja dalyviams papasakojo savo pasakojimo variantą remiantis Roberto nulipdytais daiktais) ir reiškia prisiminimą. Teksto dalis „*linksma malonus bėga baltas daugiau, labai, graži*“ reiškia spontaniškas mintis. Taigi, šiame rašytiniame tekste identifikuoti mokytojos klausimai, asmeninis pasakojimas, prisiminimas, ir spontaniškos mintys.

7 DT sesijoje ugdytinis papasakojo: „*Ruduo, medis, žydi penkios gėlės. Mėlyni bebesėliai, vaza*“. Rašytiniame tekste yra asmeninio pasakojimo požymiai „*gėlės 5 vaza*“, „*gelita medis*“ „*debesys*“. Mokytojai paklausus „tau patinka gėlytės, myli jas?“ – Robertas atsakė, kad jos yra mama, tėtė. Tai atsispindi ir rašytiniame tekste „*myliu tėtė mama*“. Prie spontaniškų minčių galima priskirti gėlių, medžio apibūdinimą „*gelita medis linksmas graži labai gerai*“, frazę „*gyvena eina ilgai 6 m*“ galima interpretuoti, kad tai yra prisiminimai iš ankstesnių sesijų aptarimų, o gal apie apie tai paskatino parašyti apie metus kalbėję sesijos metu kiti dalyviai. Kadangi aiškaus požymio nėra, todėl tai identifikuojama kaip spontaniškų minčių požymis. Taigi, tekste identifikuoti asmeninio psakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių požymiai.

8 DT sesijoje Robertas papasakojo tekstą: „*Lėktuvas skrenda. Sukasi, trys žiūri, toli gyvenu*“. Rašytiniame tekste identifikuotas asmeninio pasakojimo žodžiai „*lėktuvas*“, „*žiūri*“. Žodžius „*mano kelionė*“ tikriausiai tiriamasis įsidėmėjo kai jie buvo parašyti ant lentos, nes kiekvienos sesijos pavadinimai buvo užrašyti, todėl tai irgi priskirtina prie mokytojos klausimų požymio. Taip pat mokytojos klausimų požymis „kas dar skrenda su tavim?“ – „*robertas giedrius neringa*“; „ar patinka skristi? Malonu?“- tekste yra parašyta „*malonus*“; „*kokia lėktuvo spalva?*“ – „*pilkas*“. Gali būti, kad šis klausimas galėjo paskatinti berniuką parašyti ir kitas spalvas, kuriomis nuspalvintas lėktuvas „*mėnyla raudona geltona*“. Šie žodžiai, kaip ir kiti „*langai debesis<...> daugiau, graži, linksma auga*“ byloja apie spontaniškų minčių aspektą, nes tiriamasis juos sugalvojo parašyti, praplėsti savo tekstą pats. Parašytus žodžius „*mano kelionė*“

galima priskirti prie prisiminimų požymio, nes visą sesijos laiką šie žodžiai buvo parašyti ant lentos ir nuvalyti prieš mokiniams pradėdant rašyti tekstus. Todėl tikėtina, kad Robertas juos atsiminė ir parašė. Taigi, šios sesijos rašytiniame tekste identifikuoti 4 požymiai - asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų, prisiminimų ir spontaniškų minčių.

9 DT sesijoje Robertas papasakojo išvardindamas ne tik tai, ką nupiešė, bet ir praplėtė savo pasakojimą apibūdindamas orą: „*vaikai, mokykla, į lauką nori, oras geras. Čia ežeras*“. Rašytiniame tekste atsispindi asmeninio pasakojimo elementai „*vaikas, mokykla, supasi, ežeras*“. Yra mokytojos klausimų požymių „*kokie draugų vardai?*“ – rašytiniame tekste paminėti vardai, kuriuos tiriamasis minėjo atsakydamas į šį klausimą „*nelitutė, Robertas*“, kitus draugų vardus parašė kitokius, nei minėjo „*giedrius, neringa, jonas*“. Taip pat atsispindi atsakymas į mokytojos klausimą „*Čia vaikams linksma?*“ – „*linksma*“. Rašytiniame tekste spontaniškų minčių požymį rodo tai, kad buvo parašytas žmonių skaičius „*šeše bivo*“ (šeši buvo), paminėta vieta „*už namo*“, yra apibūdinimas „*graži labai*“, tačiau neaišku ką tiriamasis apibūdino ar mergaitę, ar mokyklą. Kadangi daugumoje tekstų šie žodžiai kartojasi ir nenustačius tikslios jų reikšmės, šiuos žodžius traktuojame kaip spontaniškas mintis, nes pasakodamas tiriamasis nevartojo šių apibūdinimų. Taigi, šios sesijos rašytiniame tekste identifikuoti 3 požymiai - asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių.

Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad visų sesijų rašytiniuose tekstuose buvo randama žodžių, atspindinčių 3 požymius – asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių. Suskaičiavus visų tekstų žodžių kiekį pagal požymius, galima daryti išvadą, kad Roberto rašytiniuose tekstuose dominavo spontaniškų minčių žodžiai. Labai reikšmingi buvo ir mokytojos klausimai. Atsimindamas jos klausimus, Robertas parašydavo daugiau žodžių, susijusių su jais, nei tai, ką pats pasakojo. Vadinasi, mokytojos klausimai jam padėjo plėsti tekstus, parašant juose tai, kas buvo kalbama su mokytoja. Didėjantis žodžių kiekis, atspindintis spontaniškas mintis, rodo, kad po aptarimo, žiūrint į savo piešinį, tiriamajam kilo naujų minčių, kurias jis parašė ir tai lėmė tekstų didėjimą.

8 lentelė

Roberto verbalinė raiška rašytiniuose tekstuose

DT sesijos	Žodžių kiekis						Viso
	Pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys	
2	1	7					8
3	1	5				3	9
4	3	3				2	8
5	5	6			2	10	23
6	2	5			4	9	20
7	6	3				12	21
8	2	5			2	10	19
9	4	3				14	22
Viso	24	37			8	60	

Audriaus verbalinės raiškos fenomenografinė analizė

Audriaus verbalinės raiškos inspiravimo stebėjimo duomenys: asmeniniai pasakojimai, mokytojos, mokinių klausimai, atsakymai bei rašytiniai tekstai pateikiami 8 priede. Content analizė pateikiama 14 priede, o content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys pateikiami 19 priede.

2 DT sesijoje Audrius papasakojo, kad „*Yra berniukas, eina. Turi kepurę, kelnes*“. Rašytinis tekstas taip pat labai trumpas, sudarytas iš vieno sakinio. Nors aptarimo metu berniukui buvo pateikti įvairūs klausimai apie jo amžių, išvaizdą, pateikti būdo savybes išreiškiantys žodžiai, tačiau visa tai tekste neatsispindi. Tekste yra parašyta tai, ką jis pats pasakojo „*Aš kepure*“. Žodžių „*brolis turi*“ parašymą galima būtų traktuoti kaip prisiminimą, nes dalyvis Domas pasakodamas pasakė, kad turi brolių. Taigi, Audriaus rašytinis tekstas buvo parašytas remiantis savo pasakojimu ir prisiminimu.

3 DT sesijoje Audriaus rašytinis tekstas buvo toks: „*Katė yra įvairių spalvų, turi nosį, uodegą*.“ Šios sesijos rašytinis tekstas parašytas remiantis mokytojos klausimais, nes tai, ką tiriamasis pasakojo, rašytiniame tekste nėra, paminėtas tik žodis „katė“. Katės parašyti apibūdinimai „*linksma, graži, geras*“ buvo paveikti mokytojos klausimų „*kokia katytė? Linksma? Dar kokia?*“. Žodžiai „*stora, plona*“ galėjo būti parašyti atsimenant mokytojos klausimą Domui „*koks dar yra storas? Plonas?*“. Žodžiais „*labai, gerai*“ berniukas, tikėtina, kad išreiškė savo emocijas, todėl šiuos žodžius, taip pat žodį „*dide*“ galima būtų priskirti prie spontaniškų minčių požymio. Taigi, kaip matyti, Audriaus rašytiniame tekste yra identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų, prisiminimų ir spontaniškų minčių požymiai.

4 DT sesijos rašytiniame tekste yra asmeninio pasakojimo požymių „*katė, gele žydi*“, yra atsakymų atsakymų į mokytojos klausimus „*ką ji valgo?*“ – „*valgo, nori, pele, labai*“, „*ar ji turi draugų?*“ – „*katė turi draugę gele*“. Spontaniškomis mintimis būtų galima pavadinti tai, kad berniukas sugalvojo parašyti, kad katė mėgsta „*pieną*“, sugalvojo parašyti ir katės būseną – „*džiaugiasi*“. Prie spontaniškų minčių galima priskirti ir žodelius „*labai gerai*“, nes neišku ką tiriamasis jais norėjo pasakyti. Šios sesijos rašytiniame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių požymiai.

5 DT sesijoje Audrius papasakojo tokį tekstą: „*Ruduo. Auga žolė, medis. Namai, žiūri, mašina važiuoja*“. Rašytiniame tekste yra žodžiai, kuriuos berniukas paminėjo pasakodamas – „*medis*“, „*žiūris*“ (žiūri), „*namai*“, „*mašina*“. Tekste gausu atsakymų į mokytojos klausimus – tai pokalbis apie tėtį, kaip jis dirba, kad pavargsta – „*tėtė dirba <> pavargęs*“, paminėta saulė apie kurią mokytoja paklausė. Atsispindi ir mokinių klausimas apie orą „*koks oras?*“ – „*šiltas*“. Žodžius „*spalvotas*“, „*leles*“, „*smagus*“ galima priskirti prie spontaniškų minčių požymio, nes berniukas sugalvojo savarankiškai juos parašyti. Taigi, šiame tekste yra asmeninio pasakojimo,

mokytojos, mokinių klausimų ir spontanškų minčių požymiai.

6 DT Audrius savo pasakojime išvardijo ką nulipdė „*Gyveno trys lėkštės: mama, tėtis, aš*“. Rašytiniame tekste yra asmeninio pasakojimo „*lėkštė yra Mama Tėtė berniukas*“ – save jis pavadina berniuku. Tekste yra ir medžiagos su kuria Audrius dirbo pavadinimas „*molis*“ (medžiagos pavadinimą pasakė mokytoja sesijos pradžioje). Žodis „*verda*“ - atspindi mokytojos klausimą „Ką virsi valgyti?“. Tekste rastas ir mandagumo žodis „*ačiū*“, o parašytą žodį „*draugai*“ bei „*labai*“, kuriuo yra išreikštos emocijos, galima sieti su spontaniškomis mintimis. Taigi, šios sesijos tiriamojo Audriaus rašytiniame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos, mandagumo žodžių ir spontanškų minčių požymiai.

7 DT sesijoje tiriamasis savarankiškai papasakojo labai mažai „*medis, tamsios žolės auga*“. Didžioji teksto dalis parašyta remiantis aptarimo metu mokytojos klausimais: „Kas tie medžiai? Mama, Tėtis?“, „*Aš, Audrius, mama, Tėtė*“, „Ar jie draugauja?“ – „*draugė*“, aptarimo metu mokytoja parodė daktiliumi žodį „*kalnai*“ – šis žodis rašytiniame tekste taip pat yra. Kalbant apie orą buvo paminėta „*saulė*“. Asmeninio pasakojimo požymiai – „*medis, žolės, auga*“. Yra ir mandagumo žodžių „*labai gražiai*“. Taigi, šios sesijos rašytiniame tekste identifikuoti asmeninio pasakojimo, mokytojos klausimų ir mandagumo žodžių požymiai.

8 DT sesijoje Audrius papasakojo „*Namas, medis auga. Saulė šypsosi, linksma. Paukščiai čia*“. Rašytinis tekstas buvo parašytas ilgesnis ir platesnis, nei tiriamasis pasakojo pats. Rašytiniame tekste parašyti žodžiai, kuriuos tiriamasis vartojo pasakodamas „*medis, saulė, namo, paukščiai*“. Atsispindi ir mokytojos klausimai: „kur tu eini?“ – buvo atsakyta, kad prie ežero, tekste tai yra parašyta „*einu, ežeris*“ ; „kiek čia tau metų?“ – šeši, tekste taip pat yra parašyta „*metu 6, berniukas*“. Klausimai apie draugus atsispindi „*mergaitė ir berniukas, draugas*“. Į mokinių klausimą „kodėl tu mažytis?“, Audrius atsakė, kad žolės yra didelės. Apie žoles taip pat yra paminėta tekste. Mandagumo žodžių požymis - „*Puikiu labai*“. Prie spontaniškų minčių požymio galima priskirti žodelius „*labai, žiūri, gražus, mylis*“. Taigi, rašytiniame tekste identifikuoti visi, išskyrus prisiminimų, požymiai.

9 DT sesijoje Audrius papasakojo „*Saulė, medis didelius, medis mažas, berniukas*“. Rašytiniame tekste taip pat paminėti žodžiai „*Saulė, medis, berniukas*“. Yra mokytojos klausimų požymių: „Ar medžiai berniuko draugai?“ – „*darugai*“ (*draugai*), „Berniukas žaidžia su medžiais, ką žaidžia?“ – „*žaidima, lipa, medis*“. Yra paminėti mama ir tėtis apie kuriuos klausinėjo dalyviai. Kaip spontaniškų minčių požymių galima traktuoti tai, kad Audrius sugalvojo parašyti medžių kiekį „*media du*“ (*medžiai du*), „*berniukas gražus*“. Yra ir mandagumo žodžių požymis – pagyrimas „*labai gražiai*“. Taigi, šiame tiriamojo rašytiniame tekste identifikuoti visi požymiai, išskyrus prisiminimų požymį.

9 lentelėje matyti šie Audriaus verbalinės raiškos ypatumai: didžiausią berniuko tekstų dalį sudaro žodžiai, atspindintys mokytojos klausimus, truputį mažesnę – asmeninio pasakojimo. Tai reiškia, kad tiriamajam didžiausią įtaką darė mokytoja, o rašydamas tekstą, berniukas atsiminė

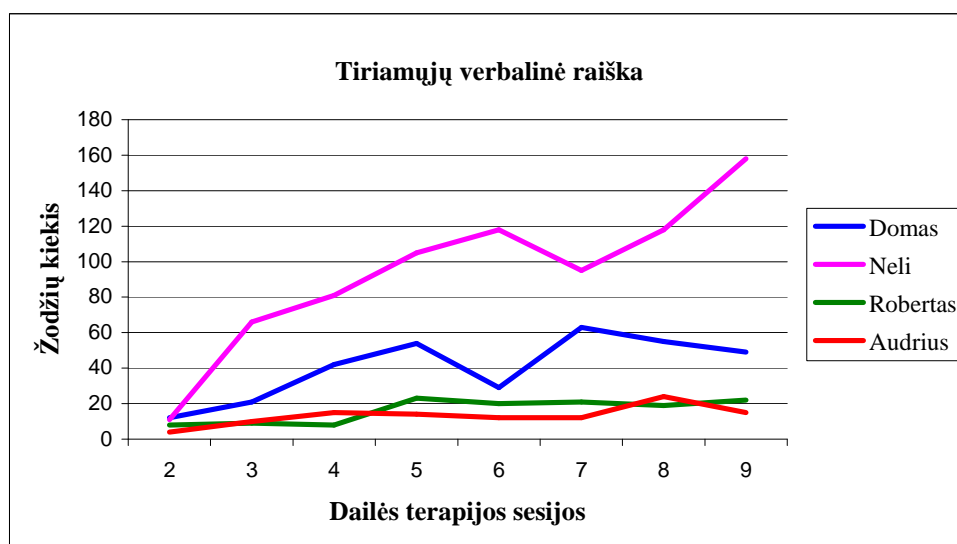
kas buvo kalbėta su mokytoja. Spontaniškas mintis atspindintis žodžių kiekis byloja tai, kad Audrius, rašydamas tekstus, remiasi gauta informacija, ją atkartoja, tačiau nelinkęs kurti, sugalvoti ir parašyti daugiau nei buvo aptarimo metu. Gali būti, kad tai susiję su jo turimu žodynu. Reikšminga yra tai, kad mandagumo žodeliai taip pat papildė rašytinių tekstų turinį. Kadangi tiriamajam svarbūs buvo mokytojos klausimai, vadinasi taip pat buvo svarbus ir jos elgesys bei sakomi žodžiai asmeniškai jam, kitiems mokiniams. Lentelėje taip pat matyti, kad mokinių klausimai beveik neturėjo įtakos tiriamajam, todėl jų tekstuose buvo labai mažai.

9 lentelė

Audriaus verbalinė raiška rašytiniuose tekstuose

DT sesijos	Žodžių kiekis						Viso
	Pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys	
2	2				2		4
3	1	3			2	4	10
4	3	8				4	15
5	5	4	1		2	4	14
6	4	2		1	1	3	12
7	3	6		2			12
8	5	9	1	4		5	24
9	4	3	2	2		4	15
Viso	27	35	4	9	7	24	

Atlikus tiriamųjų tekstų analizę, tikslinga aptarti ir verbalinės raiškos kaitą 2-9 dailės terapijos sesijose. 4 paveikslėlyje pavaizduota 4 tiriamųjų, išskyrus tiriamąją Redą (kadangi ji dalyvavo ne visose sesijose) verbalinės raiškos kaita. Paveiksle matyti, kad visų tiriamųjų tekstai po kiekvienos sesijos ilgėjo. Dviejų tiriamųjų – Neli ir Domo tekstai labai žymiai didėjo:

4 pav. Tiriamųjų verbalinės raiškos kaita 2-9 dailės terapijos sesijose

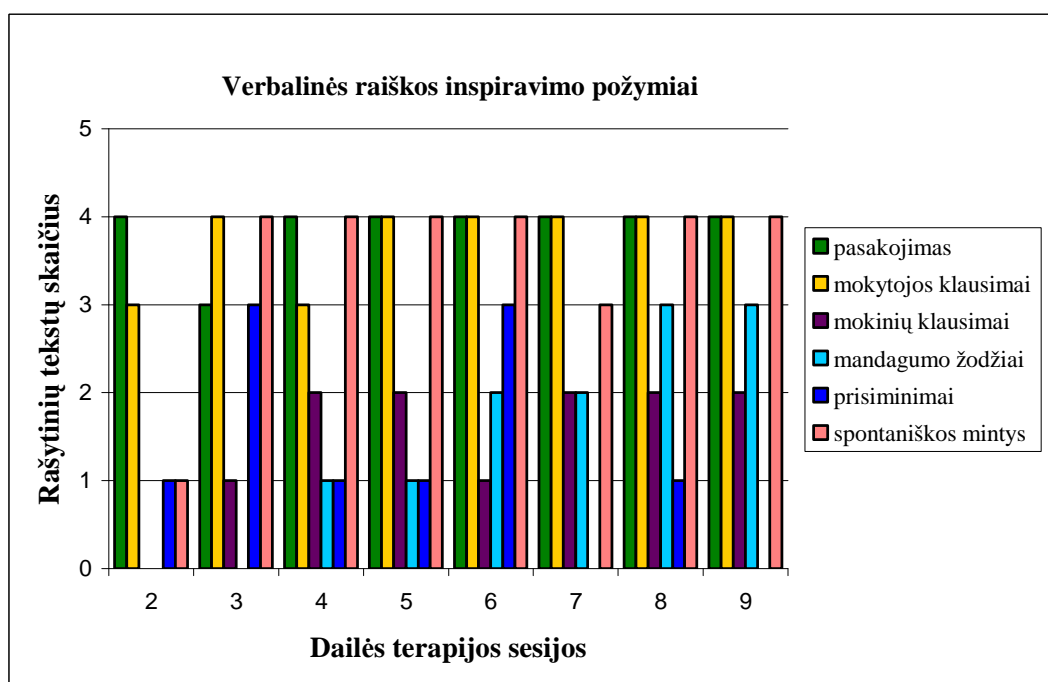
Neli tekstai nuolat didėjo, išskyrus 7 DT sesiją, o Domo verbalinė raiška tai didėjo, tai mažėjo. Tikriausiai Domo tekstų dydis buvo priklausomas ir nuo sesijų temos, ir nuo jo įsijautimo, noro

išreikšti mintis. Roberto ir Audriaus tekstuose žodžių kiekis, didėjęs pradinėse sesijose, vėliau išliko beveik tolygus.

Apibendrinant galima teigti, kad dailės terapijos sesijose, inspiruojant dailinę ir verbalinę raišką, išlaisvinamos dalyvių kūrybinės galios, kurios daro įtaką minčių raiškai.

2.4.2 Tiriamųjų verbalinės raiškos rašytiniuose tekstuose apibendrinimas

Siekiant apibendrinti dailės terapijos sesijų įtaką sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai visos grupės atžvilgiu, tikslinga aptarti gautus rezultatus 2-9 dailės terapijos sesijose. Siekiant tikslesnio įvertinimo, rezultatai apibendrinti remiantis 4 tiriamųjų, kurie dalyvavo visose dailės terapijos sesijose, rašytiniais tekstais.

5 pav. Verbalinės raiškos požymių atspindėjimas tiriamųjų rašytiniuose tekstuose

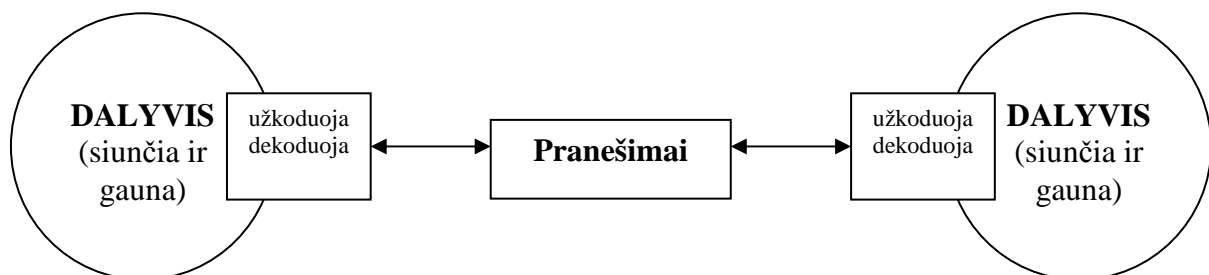
Iš 5 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad pradėjus verbalinės raiškos inspiravimą, 2-oje DT sesijoje tiriamųjų rašytiniuose tekstuose buvo identifikuoti 4 požymiai, iš kurių ryškiausi – asmeninio pasakojimo ir mokytojos klausimų. 1 rašytiniame tekste rastas prisiminimų požymis ir 1 rašytiniame tekste rastas spontaniškų minčių požymis byloja, kad tik vienas mokinys atsiminė, kas buvo kalbama aptarimo metu su kitais mokiniais ir gautą informaciją panaudojo rašytiniame tekste, ir tik vienas mokinys sugalvojo parašyti savo mintis. Tai rodo, kad mokiniai labiausiai įsiminė savo pasakojimą ir mokytojos klausimus. Reikšmingas yra spontaniškų minčių požymis, identifikuotas 3DT sesijos visų tiriamųjų rašytiniuose tekstuose, bylojantis apie tiriamųjų kūrybiškumo atsiskleidimą – tekstuose mokiniai pradėjo rašyti ne tik tai, kas buvo kalbama

aptarimo metu, bet ir naujai kilusias savas mintis. Paveiksle taip pat matyti, kad tiriamųjų tekstuose dominuojantys požymiai buvo 3 – pasakojimo, mokytojos klausimų ir spontaniškų minčių. Mokinių klausimų požymis, rastas 3 DT sesijoje, labai vienodai reikėsi beveik visose dailės terapijos sesijose ir išliko nepakitęs: reikšmingas pusei tiriamųjų. Tai rodo, kad mokinių klausimai buvo reikšmingi, įsimintini tik keliems dalyviams, kurie gautą informaciją panaudojo rašydami savo tekstus. Tai, kas buvo kalbama su kitais mokiniais (prisiminimų požymis) randamas visų DT sesijų rašytiniuose tekstuose, tačiau labai skirtingai: tai vieno, tai trijų tiriamųjų tekstuose. Taigi, galima daryti išvadą, kad tai, kas kalbama su kitais dalyviais, nebuvo svarbu visiems tiriamiesiems. Tap pat matyti mandagumo žodžių požymio kilimas, kuris atsirado 4 DT sesijos viename rašytiniame tekste, o po 9 DT sesijos buvo identifikuotas 3 rašytiniuose tekstuose. Tai rodo, kad vadovės (mokytojos) bendravimo modelis: pagarba, mandagumas, pagyrimas padarė ugdytiniais išpūdį ir šią patirtį jie ne tik perėmė, bet ir pradėjo rašyti tekstuose. Paveiksle išryškėjo ir požymių dinamika: kai kurie požymiai buvo reikšmingi ir stabilūs – aptinkami kiekvienos sesijos ir visų tiriamųjų rašytiniuose tekstuose (asmeninis pasakojimas, mokytojos, spontaniškų minčių požymiai). Mandagumo žodžių požymis didėjo: 4 DT sesijoje identifikuotas 1 tiriamojo tekste, o 9 DT sesijoje – 3 tiriamųjų. Mokinių klausimų ir prisiminimų požymiai buvo aptikti kiekvienoje sesijoje 1-3 tiriamųjų tekstuose.

Taigi, apibendrinant gautus rezultatus galima daryti išvadą, kad sutrikusios klausos mokinių verbalinei raiškai daro įtaką tokie tiesioginiai ir netiesioginiai veiksniai:

- tiesioginiai: 1) skatinimas papasakoti apie savo dailinės raiškos kūrinį; 2) skatinimas atsakyti į mokytojos ir kitų dalyvių pateiktus klausimus;
- netiesioginiai: 1) vadovės bendravimo modelis; 2) prisiminimas apie tai, ką kalbėjo kiti grupės dalyviai; 2) aptarimo metu sužadinta spontaniškų minčių raiška.

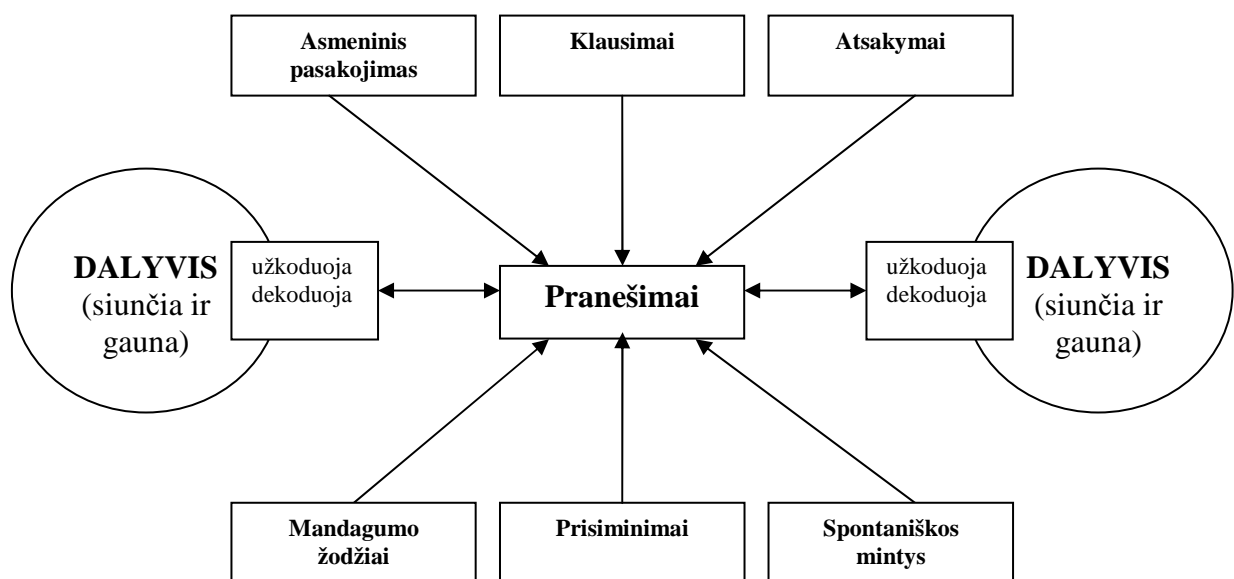
Panagrinėjus gautus rezultatus, tikslinga aptarti komunikacinį procesą. 6 paveiksle pateikiamas Adler, Towne (1990) komunikacinio proceso modelis. Mokslininkai komunikaciją apibūdina kaip besitęsiantį transakcinį⁴ procesą, įtraukiantį dalyvius, kurie veikia skirtingoje, bet persipinančioje aplinkoje ir kuria tarpusavio santykius lygiagrečiai siųsdami ir gaudami žinias.

6 pav. Transakcinis komunikacijos modelis (pagal Adler, Towne, 1990)

⁴ Transakcija – užklauso ir atsako pranešimų tarp signalizavimo punktų mainai, laiduojantys informacijos perdavimą (Valiukėnas, Sabaliauskaitė, Gabijūnienė, 2004)

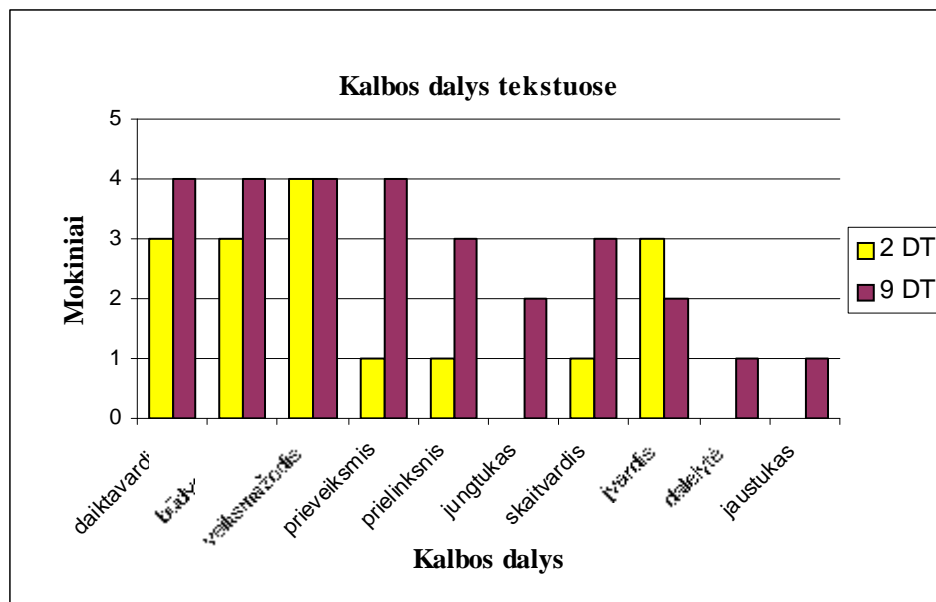
Remiantis autorių pateiktu apibūdinimu galima teigti, kad komunikuodami žmonės ne tik keičiasi informacija, bet ir veikia vieni kitus. Tai patvirtina atliktas verbalinės raiškos tyrimas, kuriame identifikuoti požymiai įrodo tokią sąveiką: mokytojos klausimai, bendravimo modelis ir kt. darė įtaką mokiniams. Visa tai atsispindėjo jų rašytiniuose tekstuose. Taip pat, atitinkamai mokytoja, gaudama informaciją iš mokinių, ją tikslino tikslingais klausimais, o gaunami atsakymai lėmė kitų klausimų kėlimą. Identifikuoti požymiai leidžia suprasti, kokio turinio informacija keičiasi komunikuojantys tarpusavyje ugdytojas ir ugdytinis. Todėl, remiantis atlikto tyrimo gautais rezultatais, galima daryti prielaidą, kad identifikuoti požymiai yra struktūrinės komunikacijos dalys iš kurių susideda komunikacinis procesas bei papildyti Adler, Towne (1990) komunikacijos modelį. Komunikacijos proceso, vykstančio tarp ugdytojo ir ugdytinio, struktūra pateikiama 7 paveiksle:

7 pav. Komunikacijos proceso struktūra

Aptarus požymius, tikslinga panagrinėti 2 ir 9 DT sesijų tiriamųjų rašytinių tekstų struktūros duomenis. 8 paveiksle pateikiami 4 tiriamųjų (dalyvavusiųjų visose sesijose) rašytinių tekstų struktūros skirtumai: 2 DT sesijos rašytiniuose tekstuose buvo aptiktos 7 vartojamos kalbos dalys. Iš jų dažniausiai vartojamos: veiksmažodis, aptiktas visų 4 tiriamųjų tekstuose, o daiktavardis, būdvardis ir įvardis – 3 tiriamųjų tekstuose. Vienas tiriamasis savo tekste panaudojo kitas kalbos dalisrieveiksmį, prielinksnį ir skaitvardį.

9 DT sesijos mokinių rašytiniuose tekstuose matyti ryškus pokytis. Po šios dailės terapijos sesijos visų tiriamųjų tekstuose rasta daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių,rieveiksmių. 3 tiriamieji, rašydami tekstus, panaudojo prielinksnį, skaitvardį. Taip pat atsirado 3 naujos kalbos dalys – tai jungtukas ir dalelytė, rasti 2 tiriamųjų tekstuose, jaustukas, rastas 1 tiriamojo tekste. Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, kad dalių pokytis tekstuose reikšmingesnis kalbos dalių panaudojimo kiekiu, nei išsiplėtimu.

8 pav. Kalbos dalių rašytiniuose tekstuose pokytis

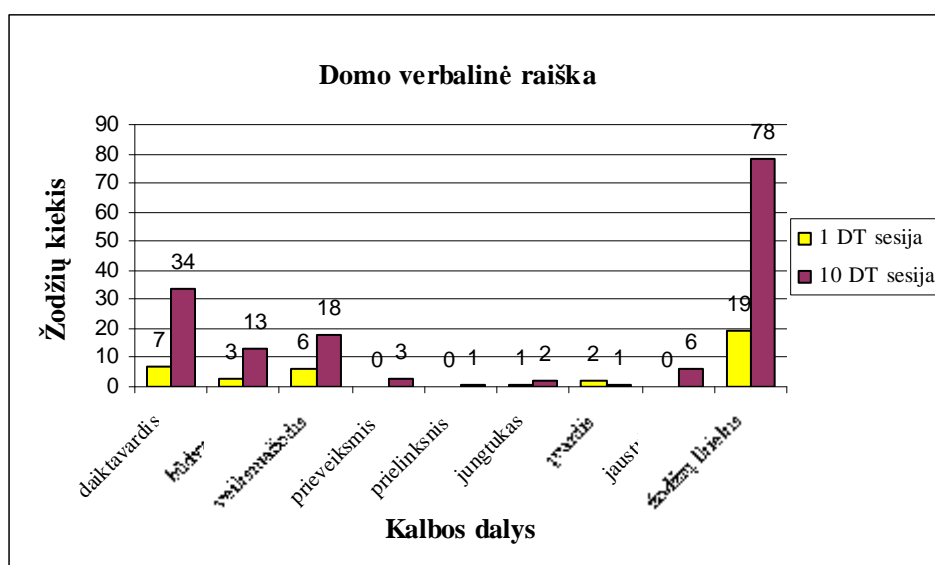
2.4.3 Tiriamųjų verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas (1 ir 10 DT sesijoje)

Tiriamųjų verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas atliekamas pagal šiuos kriterijus:

1. žodžių kiekį (kiekybinis kriterijus);
2. kalbos dalių kiekį ir jų išsiplėtimą (kokybinis kriterijus).

Kiekvieno tiriamojo verbalinės raiškos pokytis yra įvertintas individualiai, nelyginant vienas su kitu.

Domo verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas. Kaip matyti pateiktame 9 paveiksle, Domo verbalinės raiškos pokytis labai didelis. Lyginant gautus rezultatus pagal kalbos

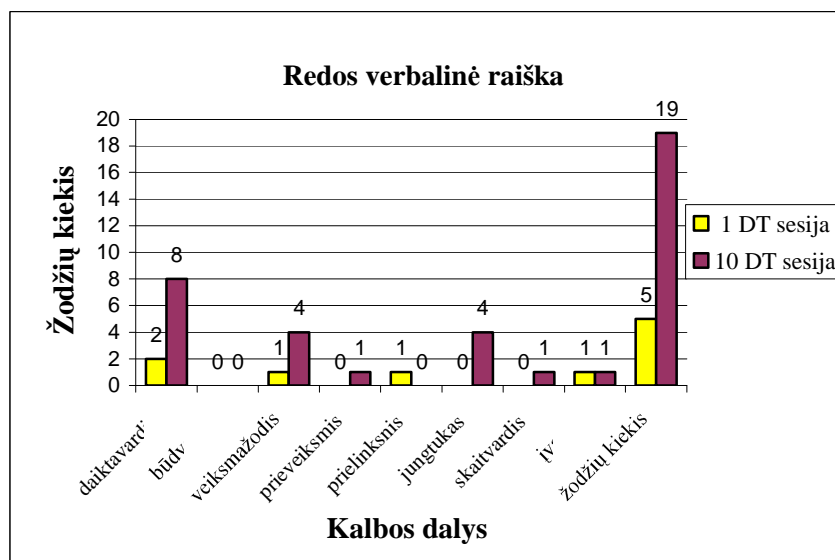
9 pav. Domo kalbos dalių ir žodžių kiekio pokytis

dalis, tai jų vartojimas tekste padidėjo ženkliai: Pradiniame lygmenyje Domo rašytinis tekstas parašytas naudojant 5 kalbos dalis, o po paskutinės sesijos tekstą sudarė 8 kalbos dalių žodžiai.

Tiek pradiniam, tiek paskutiniame tekste dominuojančios kalbos dalys: daiktavardis, būdvardis ir veiksmažodis. Paskutiniame tekste atsirado net 6 jaustukai, tai byloja apie tiriamojo jausminės išraiškos atsiskleidimą.

Apibendrinimas. Tiriamojo Domo verbalinės raiškos pokytis rašytiniame tekste atsiskleidė pagal abu vertinimo kriterijus: padidėjo ir naudojamų žodžių, ir kalbos dalių.

Redos verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas. Šios dalyvės verbalinės raiškos pokytis taip pat akivaizdus. 10 paveiksle matyti, kad pirmosios sesijos metu mergaitės tekstą sudarė tik 5 žodžiai iš 4 kalbos dalių, o po paskutinės sesijos žodžių kiekis tekste padidėjo net iki 19 žodžių. Analizuojant kalbos dalis, reikia pastebėti, kad po 10 – osios sesijos parašytame tekste ženkliai padidėjo daiktavardžių, veiksmažodžių skaičius. Taip pat atsirado ir naujų kalbos dalių:rieveksmis, jungtukas. Skaitvardis šiuo atveju taip pat yra įskaičiuojamas, nors žodžiu jis nebuvo parašytas, bet tekste jis yra parašytas skaičiumi. O tai rodo, kad tiriamoji įvardijo kiekį, tačiau dėl žodyno stokos (nežino, nemoka parašyti žodžio) nesugebėjo jo parašyti žodžiu. Tiek pirminiame, tiek paskutiniame Redos tekste nebuvo aptiktas būdvardis. Po 10-osios sesijos

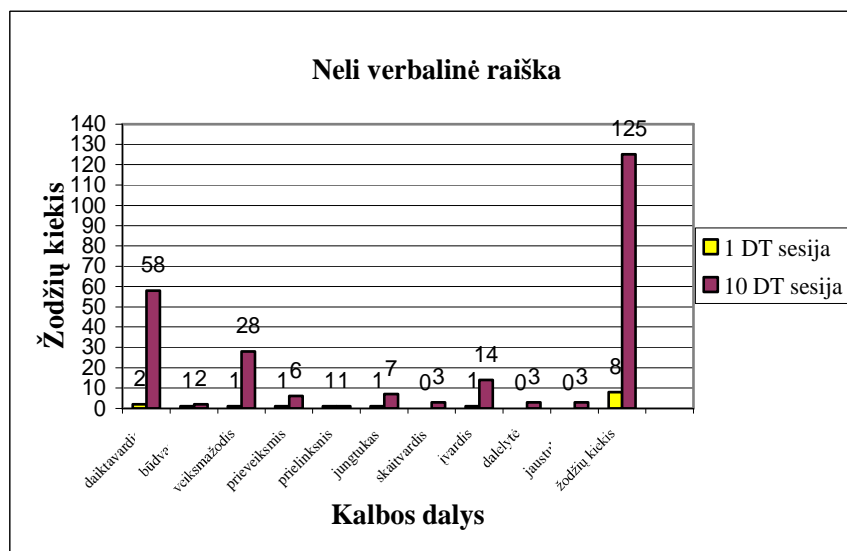

10 pav. Redos kalbos dalių ir žodžių kiekio pokytis

parašytame tekste dominuoja trys kalbos dalys: daiktavardis, veiksmažodis ir jungtukas.

Apibendrinimas. Tiriamosios Redos verbalinės raiškos pokytis įvyko abiem vertinimo kriterijais: žodžių kiekis tekste padidėjo, kalbos dalių kiekis taip pat padidėjo.

Neli verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas. Kad Neli pokytis neįtikėtinai didelis, matyti 11 paveiksle. Pirmosios sesijos metu parašytą tekstą sudarė tik 8 žodžiai, o po 10-osios sesijos tekstas buvo parašytas net iš 124 žodžių. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nors pirmasis rašytinis tekstas labai trumpas, tačiau jis buvo parašytas naudojant įvairias kalbos dalis. Tai parodė ugdytinės rašytinės kalbos turtingumą. Po 10-osios sesijos parašytame tekste atsirado 3 naujos kalbos dalys. Šiame tekste išryškėjo 3 dažniausiai vartotų kalbos dalių žodžiai: daiktavardis, veiksmažodis ir įvardis. Įdomu tai, kad Neli tekste beveik nepakito būdvardžių kiekis:

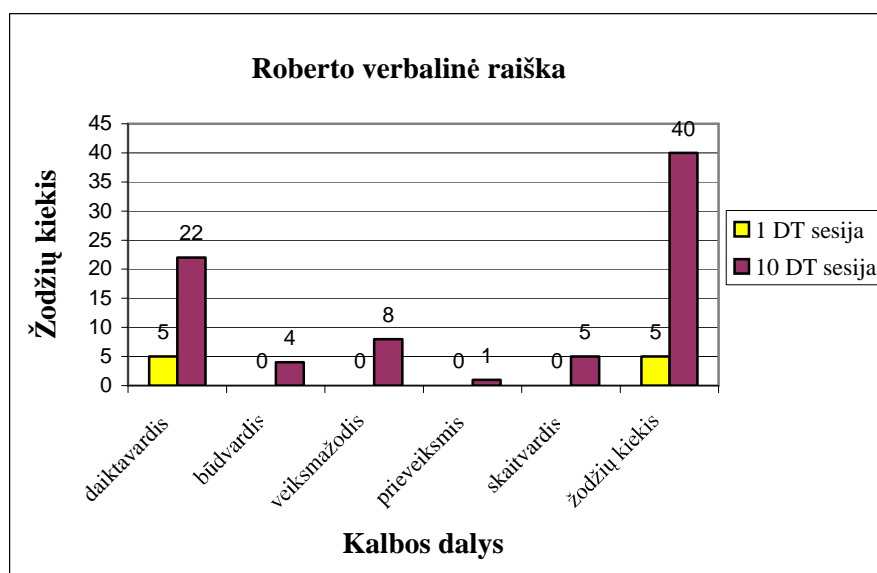

11 pav. Neli kalbos dalių ir žodžių kiekio pokytis

:pradžioje buvo 1, paskutiniame tekste 2. Paveiksle labai aiškiai matosi, kad tiriamosios tekstas pasižymi įvairiomis kalbos dalimis, tačiau didžiausią teksto dalį sudaro daiktavardžiai.

Apibendrinimas. Neli verbalinės raiškos pokytis matomas abiem vertinimo kriterijais, tačiau didesnis pokytis įvyko žodžių kiekio atžvilgiu, nes kalbos dalių įvairovė išryškėjo jau pirmame tekste.

Roberto verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas. Šio dalyvio verbalinės raiškos pokytis labai ženklus. 12 paveiksle, kurioje pateikiama Roberto verbalinė raiška, matyti, kad tiriamasis pirmajame tekste parašė penkis žodžius: rašytiniame tekste – 3 žodžiai, 2 žodžiai buvo parašyti priešinyje. Visi žodžiai – daiktavardžiai.

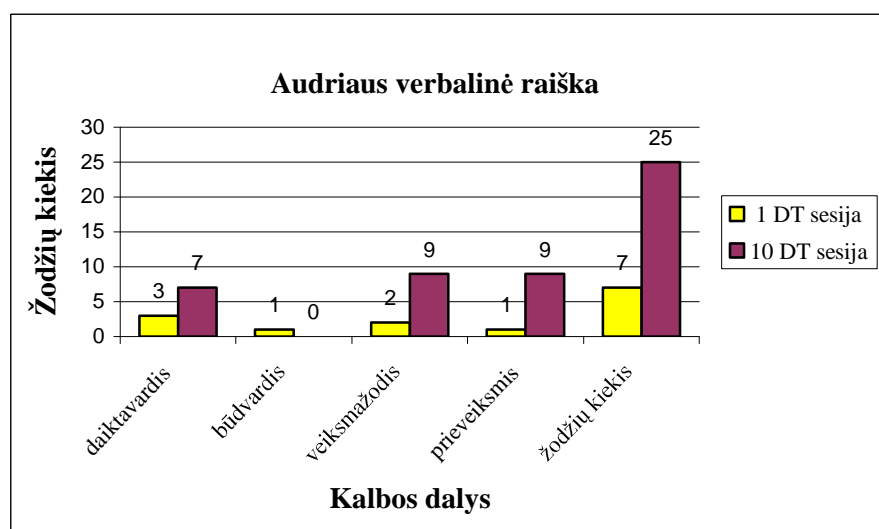
12 pav. Roberto kalbos dalių ir žodžių kiekio pokytis

Taigi, pirminis tiriamojo tekstas buvo labai skurdus ir mažos apimties. Pateiktame paveiksle matosi ne tik žodžių kiekio, bet ir kalbos dalių panaudojimo pokytis. Skaitvardžiai

buvo parašyti padedant mokytojai, nes tiriamasis išreiškė norą paminėti skaitvardžius, tačiau nemokėjo jų parašyti. Po 10-osios sesijos parašytame tekste dominuojanti kalbos dalis tekste – daiktavardis, tačiau atsiradusios kalbos dalys: būdvardis, veiksmažodis,rieveiksmis ir skaitvardis byloja apie kokybinį teksto turinį.

Apibendrinimas. Tiriamojo Roberto verbalinės raiškos pokytis ryškus abiem vertinimo kriterijais, tiek žodžių kiekiu, tiek kalbos dalių padidėjimu. Kadangi pirminiame tekste buvo naudojami tik daiktavardžiai, tai kalbos dalių išsiplėtimą galima laikyti ženklesniu, lyginant jį su žodžių kiekiu.

Audriaus verbalinės raiškos pokyčio įvertinimas. Audriaus verbalinės raiškos pokytis labiau atsiskleidė pirmuoju vertinimo kriterijumi – žodžių kiekiu. 13 paveiksle matyti, kad kalbos dalių kiekis nepakito, netgi, po 10 –osios sesijos parašytame tekste viena kalbos dalimi sumažėjo. Tiriamojo abu tekstai gana skurdūs, nes panaudota mažai kalbos dalių, o paskutinis tekstas parašytas naudojant tik tris kalbos dalis, kurių žodžių kiekis beveik vienodas.

13 pav. Audriaus kalbos dalių ir žodžių kiekio pokytis

Apibendrinimas. Audriaus verbalinės raiškos pokytis išryškėjo tik žodžių kiekyje.

Rezultatų apibendrinimas. Visų tiriamųjų verbalinės raiškos pokytis įvyko. Nepriklausomai nuo dalyvių individualių gebėjimų, atsiskleidė šių sutrikusios klausos mokinių pagrindiniai rašytinio teksto struktūriniai elementai, t.y. visų tiriamųjų tekstų didžiausią dalį, sudaro dvi pagrindinės kalbos dalys – daiktavardis ir veiksmažodis (žr. 20 priedą). Tiek 1 DT sesijoje, tiek 10 DT sesijoje atitinkamai daiktavardis (37% ir 45%) ir veiksmažodis (25% ir 24%) buvo dominuojantys. Tai patvirtina daugelio tyrėjų, tyrusių girdinčių vaikų kalbą, išvadą, kurią akcentuoja Zambacevičienė (2006) teigdama, kad pradinių klasių mokiniai pasakodami įvykius išvardija daiktus ir jų atliekamus veiksmus, todėl daiktavardžiai sudaro 39%, veiksmažodžiai - 35% jų vartojamų žodžių. Kitos kalbos dalys keitėsi atitinkamai pagal mokinių gebėjimus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad tiek normalios klausos, tiek sutrikusios klausos vaikų dažniausiai ir gausiausiai vartojamos kalbos dalys yra vienodos.

Išvados

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galima teigti, kad sutrikusios klausos mokiniai susiduria su verbalinės raiškos problemomis dėl turimo skurdaus žodyno ir paveikto gebėjimo priimti, suprasti, išreikšti lingvistinę informaciją.
2. Sėkmingas mokinių verbalinės raiškos problemų sprendimas įmanomas specialiai organizuotoje aplinkoje, skatinant kuo įvairesnę ir turtingesnę patirtį, bei naudojant dvi komunikacines sistemas: gestų ir verbalinę kalbas. Tokia aplinka yra sudaroma dailės terapijos sesijose, susidedančiose iš struktūrinių dalių: apšilimo, kūrybos proceso, aptarimo, kurių metu, skatinama dailinės ir verbalinės raiškos patirtis, įgyjami ir lavinami įgūdžiai.
3. Retrospektyvus dailės terapijos sesijų stebėjimas atskleidė, kad grupės dalyvių verbalinė raiška yra skatinama tiesioginiu poveikiu – sudarant sąlygas išsakyti, papasakoti apie savo dailinės raiškos kūrinį, atsakyti į mokytojos ir kitų grupės dalyvių klausimus bei netiesioginiu poveikiu – stebint mokytojos bendravimą, kitų dalyvių pasisakymus, išreiškiant spontaniškai kilusias mintis.
4. Tiriamųjų tekstų fenomenografinė analizė atskleidė tokius, leidžiančius suprasti, kokią informaciją, gautą dailės terapijos sesijų metu, sutrikusios klausos mokiniai panaudoja rašydami tekstą, verbalinės raiškos požymius: asmeninis pasakojimas, mokytojos, mokinių klausimai, mandagumo žodžiai, prisiminimai ir spontaniškos mintys, kilusios po kūrybinių aptarimo.
5. Atlikta tekstų content analizė leido nustatyti tokius tiriamųjų verbalinės raiškos pokyčius:
 - visų tiriamųjų tekstai, lyginant rezultatus prieš verbalinės raiškos inspiravimą ir po verbalinės raiškos inspiravimo padidėjo parašytų žodžių kiekiu;
 - kalbos dalių kiekis tekstuose padidėjo, tačiau nežymiai.
6. Pasitvirtino hipotezė, kad dailės terapijos sesijose yra skatinama klausos sutrikimų turinčių mokinių verbalinė raiška.

Rekomendacijos

Atlikus tyrimą, galima pateikti tokias rekomendacijas:

1. Sprendžiant sutrikusios klausos mokinių verbalinės raiškos problemas kaip vieną iš efektyvių priemonių galima laikyti sąlygų, skatinančių dailinės ir verbalinės raiškos patirtį sudarymą.
2. Siekiant plėtoti sutrikusios klausos mokinių verbalinę raišką, naudoti dailinę raišką, kuria remiantis galima formuoti lingvistinės informacijos pagrindus: klausimų formulavimą, naujų sąvokų supratimą ir įsiminimą.
3. Pedagogai turi:
 - vystyti pagarbius, šiltus santykius su mokiniu, nes mokiniai atkartoja pedagogo bendravimo modelį. Remdamasis šių tarpusavio santykių modeliu, mokinys konstruoja savo bendravimo kultūrą su pedagogais, bendraamžiais ir kitais suaugusiais;
 - bendradarbiauti ir vykdyti tęstinę veiklą su kitais pedagogais. Remiantis dailės terapijos sesijose sukurtais dailinės raiškos darbais formuoti sutrikusios klausos mokinių kalbos įgūdžius: šalinti gramatikos, teksto struktūros, stiliaus trūkumus.
4. Švietimo sistemos specialistai kiekvienoje įstaigoje, kurioje ugdomi klausos sutrikimų turintys mokiniai, turi įsteigti dailės terapijos būrelį.
5. Dailės terapijos sesijas organizuoti neformalaus ugdymo metu formuojant grupę iš ne daugiau kaip 6 klausos sutrikimų turinčių mokinių, nes būtina sudaryti optimalias sąlygas kiekvienam dalyvaujančiajam mokiniui bei atsižvelgti į šių mokinių psichofizines savybes:
 - suteikti pakankamai laiko išsakyti visiems dailės terapijos sesijos dalyviams;
 - bendraujant su sutrikusios klausos mokiniais dažnai reikia perduodamą informaciją; paaiškinimus, klausimus pateikti keletą kartų, pasitikslinti ar ji suprasta teisingai.
 - mokiniams sunku ilgą laiką stebėti ir išlaikyti sutelktą dėmesį į visus pasisakančiuosius dėl atsirandančio nuovargio.

Literatūra

1. Adler, R, B., Towne, N. (1990). *Looking out Looking in – interpersonal communication*. Fort Worth, Chicago: Holt , Rinehart and Winston.
2. Ališauskas, A. (1983). *Kurčiųjų kalbos ypatumai*. Vilnius.
3. Ališauskas, A. (Sud.) (2003a). *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A. (2003b). Vaikai, turintys klausos sutrikimų. J.Ambrukaitis (Red). *Specialiojo ugdymo pagrindai*.(p.311–336). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Arlauskienė, B. (1999). Kiek mes žinome apie kurčius vaikus. Vangienė, J. (sud.). *Kurčias vaikas šeimoje*. (p.12-19). Vilnius: Charibdė.
6. American art therapy association (AATA). <http://www.arttherapy.org/> (žiūrėta 2009-03-13).
7. Baršauskienė, V., Janulevičiūtė-Ivaškevičienė, B. (2005). *Komunikacija: teorija ir praktika*. Kaunas: Technologija
8. British Association of Art Therapists (BAAT). <http://www.baat.org/> (žiūrėta 2010-02-19).
9. Brazauskaitė, A. (2004). *Vaikų dailės terapinis aspektas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
10. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
11. Dalley, T. (2004). *Dailė kaip terapija*. Vilnius: Apostrofa.
12. Dapkutė, A. (2003). *Gyvybės medžio puoselėjimas*. Druskininkai: VSAarts.
13. Dictionary of psychology. <http://www.babylon.com/define/79/Psychology-Dictionary.html> (žiūrėta 2009-02-10).
14. Dobryninas, A., Gaidys, V. (2003). *Neįgaliųjų padėties Lietuvoje vertinimas. Sociologinis tyrimas*. <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0114048.doc> (žiūrėta 2009-09 03).
15. Duoblienė, I. (2006). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link*. Vilnius: Tyto alba.
16. Duoblienė, L. (2007). Vaiko piešimas J.Dewey ir M.Merleau-Ponty filosofijoje:raiškos pamokos suaugusiajam. *Mokslo darbai. Problemos*, Nr.71, 68-76.
17. Hallahan, D., P., Kauffman, J.,H.. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Specialiojo ugdymo įvadas. (p.309-351). Vilnius: Alma littera.
18. Gage, N,L., Berliner D,C.(1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
19. Gaižutis, A. (1998). *Meno sociologija*. Vilnius: enciklopedija.
20. Gaižutis, A.(1988). *Vaikystė ir grožis*. Kaunas: Šviesa
21. Garšvienė, A., Ivoškuvienė, R. (2003). Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų. J.Ambrukaitis (Red). *Specialiojo ugdymo pagrindai*.(p.295–310). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

22. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
23. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2006). *Kūrybos psichologija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
24. Grosjean, F. (2000). *The right of the deaf child to grow up bilingual*.
http://www.francoisgrosjean.ch/the_right_en.html (žiūrėta 2009-04-12).
25. Gudynas, P ir kt. (red.kol). (2002). *Meninio ugdymo plėtotės nuostatos ir jų įgyvendinimo priemonės*. <http://www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/menugd.doc> (žiūrėta 2009-12-04).
26. Ivanovic, N. (2007). *Vidinių vaizdinių pasaulis*. Seminaro medžiaga. ŠU: Tęstinių studijų institutas.
27. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
28. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1995). Valstybės žinios. Nr. 60-1501.
29. Jurkuvienė, R. (2001). Socialinės novacijos teorinės analizės perspektyvoje. *Filosofija, sociologija*. Nr. 2
30. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Liucijus.
32. Knight, P., Swanwick, R. (1999). *The care and education of deaf child*. The book for parents. <http://books.google.com/books?id=IW6vAXm13YUC&printsec=frontcover&dq=deaf+child+educating&hl=lt&cd=10#v=onepage&q=deaf%20child%20educating&f=false> (žiūrėta 2009-12-16).
33. Kučinskienė, R. (2006) *Dailės terapija*. Seminarų užrašai. Vilnius: Kronta.
34. Kvietkauskas, V. (1985). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
35. Lapėnienė, A. (2005). *Mokymosi procesas meditacinėje priemonių sistemoje*. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas.
36. Lederberg, A., R., Spencer, P., E. (2001). Vocabulary development of deaf and hard of hearing children. Clark, M., D., Marschark, M., Karchmer, M. (2001). *Context, cognition, and deafness*. Gallaudet University Press.
37. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
38. Leliūgienė, M. (2002). *Dailės terapijos taikymo galimybės*. Metodinis leidinys. Vilnius: Rafaelis.
39. Leliūgienė, M., Klemkaitė, J. (2004). *Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais*. Vilnius: Rafaelis.
40. LR Neigaliųjų socialinės integracijos įstatymas (1991). Valstybės žinios. Nr. 36-969 .
41. LR švietimo įstatymas (2003). Valstybės žinios. Nr. 63-2853 .

42. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 746 (2004). „Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinių mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo likvidavimo ir pertvarkymo kriterijai (2004). Valstybės žinios. Nr. 95-3510.
43. Lukošaitytė, R. (2005). *Dailės terapijos praktinis taikymas Lietuvoje šiandien*. <http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0143323.ppt> (žiūrėta 2010-02-14).
44. Marschark, M. (1997). *Psychological development of deaf children*. (prieiga per internetą: http://books.google.com/books?id=7Xi91OINwIC&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_v2_summary_r&cad=0#v=onepage&q=&f=false) (žiūrėta 2010-01-05).
45. Martišius, V. (1999). *Psichologijos metodai*. Vilnius: Egalda.
46. Maslow, A., H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa
47. Minde, A. (1993). My travel to art therapy (stuff, structure of materials and time planning). Jennings, S., Minde, A. (1993). *Art therapy and dramatherapy mask of the soul*. London.
48. Mitkus, A. (2008). *Kai sutrinka klausa*. Vilnius: Žuvėdra.
49. Myers, D. G. (2008). *Socialinė psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
50. Merkys, G. (1995). *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. Paskaitų konspektas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
51. Morozova, G. (1996). *Kurčiųjų mokyklos didaktika*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
52. Muceniekas, G. (2003). *Negalės etiketas: bendravimas su žmonėmis, turinčiais negalę*. Vilnius: Infosiūlas.
53. Neįgaliųjų teisių konvencija ir Neįgaliųjų teisių konvencijos fakultatyvus protokolai (2006). (prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/id-teises_aktai.html, žiūrėta.2010-05-14).
54. Piličiauskas, A. (2002). Neįgaliųjų ugdymas: vertybiniai meninės sąveikos prioritetai. Piličiauskas, A. (sud.).(2002). *Neįgaliųjų meninis ugdymas: psichologinės rehabilitacijos ir socializacijos galimybės*. Vilnius: LAMUC
55. Piličiauskas, A. (2005). Neįgaliųjų meninio ugdymo ypatumai ir nuostatos. Piličiauskas, A. (sud.). *Meninis neįgaliųjų ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai.*(p.14-25).Vilnius: Kronta.
56. Rimkutė, E. (2007). *Mąstymas ir kalba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
57. Rogers, C., R. (1985). *On Becoming a Person: a Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.
58. Rubin, A., J. (1984). *The art of art therapy*. <http://books.google.com/books?id=yvx1OpRmvi0C&printsec=frontcover&dq=.Aron+Rubin&hl=lt&cd=3#v=onepage&q=&f=false> (žiūrėta 2009-04-10).
59. Rubin, A., J. (2005). *Child art therapy*. Hoboken, New Jersey: Wiley.
60. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Monografija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
61. Ruškus, J., Mažeikis G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas*. Kritinė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.

62. Sakalinskas, V. (Red.)(1999). *Otorinolaringologija. Audiologijos pradmenys*. Vilnius: Baltos lankos.
63. Sverdiolas, A.(2002). *Hermeneutinės filosofijos studijos –(Kn. 1): Būti ir klausti*. Vilnius: Strofa.
64. Svetikienė, V.(1999). Prikurtusiųjų psichologinės reabilitacijos kontūrai. Sakalinskas, V. (1999). *Otorinolaringologija. Audiologijos pradmenys*. Vilnius: Baltos lankos.
65. Tarptautinių žodžių žodynas (1985). Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
66. The British Association of art therapists (BAAT). http://www.baat.org/art_therapy.html (žiūrėta 2010-02-15).
67. Tilmantaitė, B., Urbaitytė, K. (2009). Laura Valytė: „Aš negirdžiu, bet nieko baisaus“. <http://www.bernardinai.lt> (žiūrėta 2009-12-08).
68. Vaitkevičienė, A. (2006). *Vidutiniškai sutrikusio intelekto jaunuolių Aš veiksmingumo lavinimas edukacinėmis situacijomis skatinant dailinę raišką*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2006).
69. Vaitkevičienė, A. (2008). *Dailės terapijos metodų taikymas neįgaliųjų įdarbinimo situacijoje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
70. Valiukėnas, V., Sabaliauskaitė, R., Gabijūnienė, J. (2004). *Aiškinamasis telekomunikacijų terminų žodynas*. Vilnius: Lietuvos telekomas.
71. Vanagienė, J. (1999). *Kurčias vaikas šeimoje*. Vilnius: Charibdė.
72. Vikipedija.lt. <http://lt.wikipedia.org/m>. (žiūrėta. 2009-03-14).
73. Waller, D. (2004). Apie dailės mokymo panašumus ir skirtumus. Dalley, T. (2004). *Dailė kaip terapija*. (p.29-42). Vilnius: Apostrofa.
74. Zambacevičienė, E,P. (2006). *Vaiko psichologinis pažinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
75. Žemaitienė, I., Mikalauskaitė, U., Markevičiūtė, A. (2006). Meno terapijos reikšmė vaikų ir paaglių psichikos sutrikimų kompleksinio gydymo procese. *Neurologijos seminarai*. http://www.neuro.lt/06_2_tur.htm (žiūrėta 2009-03-04).
76. Žydžiūnaitė, V. (2001). *Slaugos mokslinių tyrimų metodologijos pagrindai*. Mokomoji knyga. Vilnius: Slaugos darbuotojų tobulinimosi ir specializacijos centras.
77. Žydžiūnaitė, V. (2006). Taikomųjų tyrimų metodologijos charakteristikos. Vilnius: Ciklonas.
78. Žydžiūnaitė, V., Jonušaitė, S. (2006). *Fenomenografija – kokybiės diagnostikos metodas: metodologinis pagrindimas*. <http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2007/85/zj76-80.pdf> (žiūrėta 2010-03-21).
79. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
80. Назарова, Н, М. (2000). *Специальная педагогика*. Москва: АСАДЕМА.
81. Выготский, Л, С (1991). *Педагогическая психология*. Москва : Педагогика.

82. Неменский, В., М. (1989). Приоритеты на путях гармонизации образования. *Советская педагогика*.
83. Рудестам, К.(1989). *Групповая психотерапия*. Спб: Питер Ком.
84. Лебедева, Л.,Д. (2000а). Педагогические аспекты арт-терапии. *Дидактика. № 1*. <http://festival.1september.ru/articles/212738/> (žiūrėta 2009-03-13).
85. Лебедева, Л., Д. (2000b). Арт-терапия в педагогике.*Педагогика. № 9*.
86. Лебедева, Л. Д. (2003). *Практика арт терапии – подходы, диагностика, система занятий*. Санкт- Петербург: Речь.
87. Киселёва, М., В. (2007). *Арт терапия в практической психологии и социальной работе*. Санкт- Петербург: Речь.
88. Ребер, А.(2001). *Большой толковый психологический словарь*. В двух томах. Вече: АСТ
89. Рыбакова, С., Г. (2007). *Арт терапия для детей с задержкой психологического развития*. Санкт- Петербург: Речь.
90. Копытин, А., И. (2001). *Системная арт-терапия*. Практикум по психотерапии. Санкт- Петербург: Питер.

STIMULATION OF VERBAL EXPRESSION FOR PUPIL WITH IMPAIRED HEARING BY SESSIONS OF ART THERAPY“

The Master's Degree Thesis

Summary

The *theoretical research* performed in the paper revealed that the pupils with hearing impairments confronted with the problems of verbal expression concerning their poor vocabulary and their affected ability to accept, perceive, and express linguistic information. These problems can be solved in sessions of art therapy, which capacitate acquiring experience of artistic and verbal expression and development of skills.

We have *hypothesized* that the verbal expression of pupils with hearing impairments is stimulated during the sessions of art therapy.

The research, which aim was the ascertainment of the effect of the art therapy on stimulation of the verbal expression of the pupils with hearing impairments, was performed by the method of *activity* (action). By using the results of the literature analysis, the sessions of art therapy were organised, during which we observed the manifestations of artistic activity inspiration and stimulation of verbal expression.

5 pupils with hearing impairments (2 hard of hearing and 3 deaf) of 10 – 14 years old participated in the research.

The results of verbal expression stimulation of the pupils with hearing impairments analysed in the *empirical* part and the content and phenomenographic analyses revealed the following main *conclusions* of the research:

1. The retrospective observation of the art therapy sessions revealed that the verbal expression of the participants of the group was stimulated by the direct impact – by allowing opening out, telling about the own art creation, answering to the questions of the teacher and to the questions of other participants of the group, and the indirect impact – by observing communication of the teacher and speaking of other participants, by expressing spontaneously the arising thoughts.
2. The performed phenomenographic analysis of the texts under research revealed the peculiarities of verbal expression allowing perceiving, what information received during the sessions of art therapy, is used for writing of a text by the pupils with hearing impairments. These are: a personal narration, questions of the teacher and pupils, words of politeness, reminiscences and spontaneous thoughts arising after discussion of the creations.
3. The accomplished content analysis of the texts under research allowed establishing of the following changes of the verbal expression:
 - All the texts of the pupils under research increased in the amount of written words, when comparing the results before the inspiration of the verbal expression and after the inspiration of the verbal expression;
 - The amount of parts of speech has increased in the texts, though marginally.

Key words: hearing impairment, expression, art therapy, session

Priedai

Dalyvių charakteristikos (dalyvių vardai pakeisti)**

Identifikacinė informacija			Raidos sutrikimai	Kalbos lygio įvertinimas	Mokymosi ypatumai
Kodas	Lytis	Amžius			
Domas	vyr.	10 m.	Praktiškas kurtumas, žymus kalbos neišsivystymas dėl klausos sutrikimo	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba gana aiški, suprantama. • Sakytinės kalbos žodynas gana platus, gana daug žino gestų. • Su bendraamžiais, pedagogais bendrauja gestų kalba, tačiau stengiasi vartoti žinomus žodžius sakytine kalba. 	Labai žingeidus, motyvuotas. Stengiasi išmokti, atsiminti naujus žodžius.
Reda	mot.	13 m.	Praktiškas kurtumas (AD-101,25db AS- 102,50 db) žymus kalbos neišsivystymas dėl klausos sutrikimo, žemesnis už vidutinį neverbalinių gebėjimų lygis	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba nesuprantama, nerišli. • Žodynas skurdus. • Bendrauja gestų kalba, žodžių netaria. 	Prasta dėmesio koncentracija, silpna atmintis. Lėtas psichinės veiklos tempas. Nepakankami analizės ir sintezės įgūdžiai, turi vizualinio suvokimo sunkumų.
Neli	mot.	11 m.	Labai žymus neprigirdėjimas (AD-85db AS- 97,5 db)	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba suprantama. • Sakytinės kalbos žodynas gana platus, gana daug žino gestų. • Bendrauja gestų ir sakytine kalba. 	Gerai įsimena naujus žodžius. Stengiasi įsisavinti mokymosi medžiagą. Suvokimas, atmintis, dėmesys, mąstymas – vidutinio lygio.
Robertas	vyr.	14 m.	Kompleksinis sutrikimas: klausos (kurtumas – AD- AS- 95 db), lėtiniai somatiniai ir neurologiniai sutrikimai	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba nesuprantama. • Žodynas skurdus. • Bendrauja gestų kalba. 	Išmokus žodžius greitai pamiršta, kalboje nenaudoja. Į klausimus neatsako. Mokytojai padedant geba apibūdinti tai, kas jam aktualu.
Audrius	vyr.	11 m.	Labai žymus neprigirdėjimas (AD – 86 AS-73 db.)	<ul style="list-style-type: none"> • Kalba sunkiai suprantama. • Žodynas skurdus. • Bendrauja gestų kalba, taria žodžius, tačiau dažnai praleidžia garsus. 	Mokantis sunkumų sukelia specifiniai pažinimo procesų sutrikimai. Sunkiai išlaiko dėmesį. Sunkiai įsimena, išlaiko ir atkuria būtiną informaciją. Įsiminimo pobūdis – mechaninis.

** Dalyvių apibūdinimas pateiktas remiantis gauta informacija iš centro darbuotojų (surdopedagogo ir klasės mokytojo), dirbančių su šiais mokiniais.

2 – 9 dailės terapijos sesijų aprašymai

2 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 4 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo visi 5 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Autoportretas“.

Tikslas: sudaryti galimybę patyrinėti save.

Uždaviniai:

- sukcentruoti dalyvių dėmesį į savo asmenybę;
- sudaryti sąlygas išreikšti vaizdinius dailinėmis raiškos priemonėmis;
- skatinti neverbalinę ir verbalinę raišką aptariant kūrinis.

Priemonės: spalvoti pieštukai, flomasteriai, popierius (A4 formatas), popierius ir rašiklis.

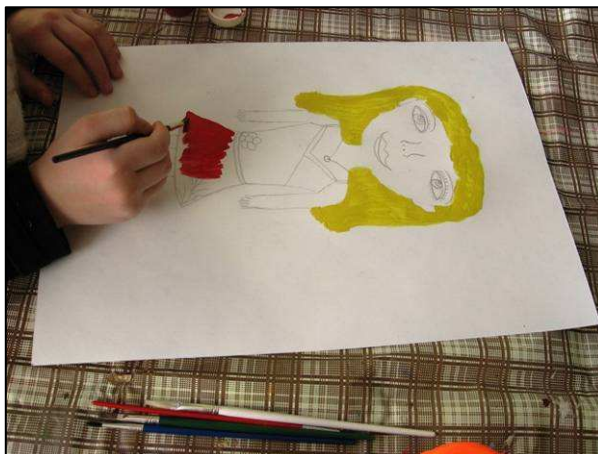
4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje dalyvių buvo paklausta apie jų nuotaikas, nusiteikimą darbui. Paskelbus temą, dalyviai truputį sumišo, nes jiems atrodė, kad nupiešti save – tai sunkus darbas. Tačiau sumišimas greitai atlėjo, nes dalyviams buvo pasiūlyta paimti į rankas veidrodį ir patyrinėti save: kokios akys, kokie plaukai, kokios lūpos ir pan. Kuomet savęs tyrinėjimas buvo baigtas, vadovė pakvietė dalyvius pagalvoti apie save, apie savo emocinę būseną ir nupiešti savo atvaizdą. Buvo akcentuota tai, kad save reikia nupiešti visu ūgiu.

4.2 Kūrybinis procesas.

Kūrybinis procesas vyko sklandžiai. Dalyviai dirbo tyliai, susikaupę. Vienas dalyvis - Robertas. vis klausinėjo kokiomis spalvomis reikia spalvinti, tačiau į jo klausimus buvo atsakyta, kad jis turi rinktis spalvas pats. Dar keletas dalyvių pasiteiravo ar reikia nuspalvinti piešinio foną, tačiau ir jiems buvo pasakyta, kad tai turi nuspręsti jie patys.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Prieš kūrinų aptarimą buvo aptarti lentoje užrašyti žodžiai, apibūdinantys asmens emocinę būseną, būdo savybę: *linksmas (-a)*, *laimingas (-a)*, *liūdnas(-a)*, *susimastęs (-usi)*, *gražus (-i)*, *draugiškas(-a)*, *smalsus (-i)*, *išdykęs (-usi)*, *geras (-a)*, *piktas (-a)*. Išsiaiškinus ir patikslinus šių žodžių reikšmes, dalyviai buvo paprašyti papasakoti apie savo piešinius. Kadangi visi dalyviai pasakodami vardijo tai, kas nupiešta, todėl jiems reikėjo papildomai užduoti klausimus:

- Koks tu esi? Išsirink žodžius, kurie tau tinka.(Dalyvis paskydo tinkamus sau žodžius)
- Ką tu veiki?
- Kokios spalvos tavo drabužiai, akys, plaukai?
- Kiek tau metų?

Visi šie klausimai buvo pateikiami siekiant ne tik praplėsti pasakojimą, parodyti kaip gali būti pasakojama apie piešinį, tačiau ir tam, kad ugdytiniai vartotų kuo daugiau būdvardžių veiksmažodžių, skaitvardžių. Po kiekvieno dalyvio pasisakymo, kiti buvo skatinami užduoti klausimus, paklausti apie piešinį. Reikia atkreipti dėmesį, kad vaikų pasakojimai šoje sesijoje buvo trumpi ir konkretūs, tačiau atsakinėjimas į klausimus plėtė jų pasakojimą, skatino mokytis pasakoti.

5.Savirefleksija.

Po šios sesijos pastebėjau, kad vaikams gana sunki yra žmogaus tema. Nors man atrodė, kad ši tema turėtų būti lengva, nes ji tiesiogiai susijusi su jais pačiais, tačiau spėjimai nepasitvirtino. O gal tai yra dar ir dėl to, kad šiems vaikams yra sunku pasakoti, sugalvoti patiems ar panaudoti pasakojime kažkokį faktą, susijusį su jais pačiais. Tai paskatino mane pagalvoti apie kitų sesijų temas.

3 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 18 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo visi 5 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Gyvūnas, kuris man patinka“.

Tikslas: sudaryti galimybę grupės dalyviams patyrinėti savo jausmus, nuostatas patinkančio gyvūno atžvilgiu.

Uždaviniai:

- koncentruoti dalyvių dėmesį gyvūnų pasauli, jo subtilybes;
- sudaryti sąlygas vaizdinius išreikšti dailine raiška;
- skatinti dalyvių verbalinę ir neverbalinę raišką analizuojant kūrinus.

Priemonės: guašas, popierius (A2 formatas), popierius ir rašiklis.

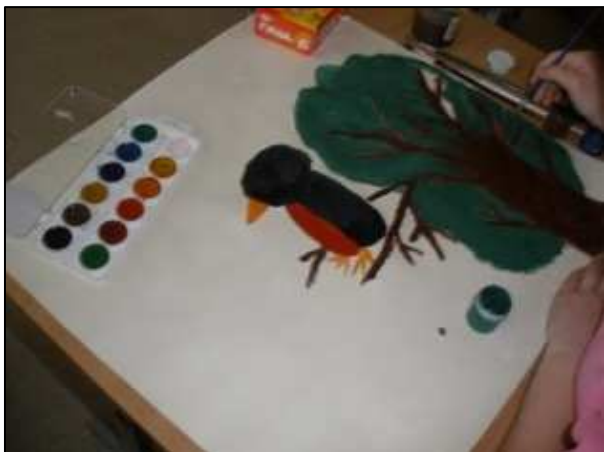
4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje dalyvių, kaip ir praeitose sesijose, pirmiausia buvo paklausta apie jų nuotaikas, nusiteikimą darbui. Dalyviams buvo pasiūlyta pagalvoti apie gyvūnėlį, kuris jiems labai patinka, pagalvoti koks jis yra, dėl ko jis patinka. Paklausinėjus ir paskatinus papasakoti apie namuose laikomus gyvūnėlius, dalyviai pakviesti pavaizduoti patinkantį gyvūną. Keli dalyviai pasitikslino ar galima pavaizduoti daugiau gyvūnų. Kuomet ugdytiniais viskas buvo aišku, buvo pereita į kūrybinio proceso etapą.

4.2 Kūrybinis procesas.

Kūrybinis procesas vyko tyliai ir ramiai. Kadangi piešinių formatas buvo didelis, todėl

dalyviai atsižvelgė į vadovės patarimą nenaudoti pieštuko, o piešti iš karto guašu. Dalyviai geranoriškai sutiko, niekas neprieštaravo.

Stebint dalyvių kūrybinį procesą, matėsi, kad ugdytiniai dirba kruopščiai, stengiasi. Vienu dalyvių darbo tempas buvo lėtesnis, kitų – spartesnis. Kūrybinio proceso metu niekas iš dalyvių klausimų neturėjo, užduotis dalyviams buvo labai aiški ir suprantama, todėl kūrybinis procesas vyko labai sklandžiai.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Prieš kūrinių aptarimą lentoje buvo užrašyti orientaciniai klausimai, kurie padėtų vystyti pasakojimą:

- Ką nupiešei?
- Kodėl jis (gyvūnas) tau patinka?
- Koks jis yra?
- Ką jis veikia?
- Papasakok apie jį.

Dalyviai buvo skatinami sugalvoti savo vaizduojamiems gyvūnėliams vardus. Aptariant piešinius, vaikų dar buvo klausiama apie orą, namus, gyvūno draugus ar gyvūno šeimos narius. Šio užsiėmimo metu pradėjo atsirasti kitų dalyvių klausimai, tokie kaip „kodėl nupiešei vieną katę?“, „kur yra kita katė?“, „kodėl nėra dangaus?“. Po šio klausimo, vaikams buvo paaiškinta, kad klausti kodėl vaizduojamas objektas yra vienokios ar kitokios spalvos, kodėl nenupiešta žolė ar dar kas yra netikslinga. Vaikams buvo paaiškinta, kad klausiama yra tuomet, kai norima sužinoti kažką daugiau, o piešinyje autorius pavaizduoja tiek objektų kiek nori ir tokiomis spalvomis, kokios jam patinka.

5.Savirefleksija.

Nors aptariant kūrinius, dalyviai vis dar pasakojo gana trumpai, tačiau atsiradę kelių dalyvių klausimai, parodė, kad gyvūnų tema ugdytiniais yra artimesnė ir lengvesnė pasakojimui. Stebint ugdytinių pasakojimus, buvo pastebėtas jų rūpestis, meilė gyvūnėliams, nes nei vienas iš dalyvių nevartojo neigiamas nuostatas reiškiančių sąvokų. Kiekvienas apie savo nupieštą gyvūnėlį kalbėjo su meile. Kai kurie dalyviai džiaugėsi kitų ugdytinių pavaizduotais gyvūnėliais. Tai paskatino mane sekančiai sesijai parinkti temą, susijusią su gyvūnais.

4 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 20 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo visi 5 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Pieva“.

Tikslas: sužadinti grupės dalyvių prisiminimus apie pievą.

Uždaviniai:

- suaktyvinti dalyvių vaizduotę rašytiniu tekstu;
- suaktyvinti dalyvių jautimus kūno judesiais.
- sudaryti galimybę vaizdinius išreikšti ir įkūnyti dailinėmis raiškos priemonėmis.
- skatinti dalyvių verbalinę ir neverbalinę raišką aptariant kūrinus.

Priemonės: gvašas, popierius (A4 formatas), popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesija buvo pradėta aptariant ant lentos užrašytą tekstą:

„Buvo graži diena. Švietė saulė, pievoje skraidė drugeliai, ropojo vabalėliai, žydėjo gėlės, skraidė paukšteliai.“ Paskaičiusi šį tekstą, vadovė išsiaiškino ar visi žodžiai vaikams yra suprantami. Keliems ugdytiniais teko paaiškinti žodžius „ropojo“, „vabalėliai“. Paskui dalyviai buvo paskatinti susigalvoti sau rolę, pasirenkant veikėją iš užrašyto tekstuko ar pačiam sugalvojus. Visi buvo

pakviesti pavaizduoti šią pievą su jos gyventojais. Iš pradžių dalyviai truputį sumišo, tačiau greitai suprato, ką ir kaip reikia daryti: kas pradėjo skraidyti vaizduodami paukštelį ar drugelį, kas ėmė šliaužioti, kas ėmė vaizduoti žydinčią gėlę. Po trumpo vaidinimo, ugdytiniai buvo pakviesti susėsti į suolus ir užsimerkus pamatyti tą pievą, kurioje jie ką tik buvo, pagalvoti ką ten matė, ką patys vaidino ir nupiešti tą pievą.

4.2 Kūrybinis procesas.

Paskelbus kūrybinio proceso pradžią, visi greitai kibo į darbą. Dalyviai dirbo su didžiuliu užsidegimu. Patirti įspūdžiai buvo neišblėšę, nes kūrybinio proceso metu kai kurie dalyviai

šypsojosi, džiūgavo. Niekas klausimų vadovei neuždavinėjo, nesitikslino dėl to, kas turėtų būti vaizduojama. Viskas visiems buvo aišku. Stebint ugdytinių dailinę raišką, buvo pastebėta tai, kad dalyviai vaizdavo tuos pievos gyventojus, kuriuos išreiškė savo kūno judesiu vaidinant pievą.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Aptariant kūrinius, kaip ir per praėjusias

sesijas, visi dalyviai susėdo puslankiu. Paklausus, kas norėtų pasisakyti, norėjo pirmi kalbėti net du dalyviai. Draugiškai buvo susitarta, kuris pasakos pirmas. Šio aptarimo metu ypatingai išryškėjo, pradėjo atsiskleisti ugdytinių noras pasakoti. Keli dalyviai netgi pradėjo girti vienas kito piešinius, juos komentuoti. Visi dalyviai gana aktyviai reiškesi, siūlė savo idėjas net tuomet, kai klausimas būdavo užduotas konkrečiam asmeniui. Šio aptarimo metu klausimų, pagal kuriuos reikėtų pasakoti, pateikta jau nebuvo. Tuo buvo siekiama leisti dalyviams savarankiškai pasakoti tai, kas pačiam atrodo reikalinga. Siekiant papildyti pasakojimus, kiekvienam ugdytiniui buvo užduodami klausimai, spontaniškai kilę vadovei. Siekiant paskatinti ugdytinių būdvardžių vartojimą, visų dalyvių buvo klausiama apie pavaizduotų objektų emocinę būseną. Taip pat dalyvių buvo klausiama ar gera gyventi toje pievoje ne tik nupieštiesiems veikėjams, bet ir ar norėtų gyventi ten patys autoriai.

5.Savirefleksija.

Ši sesija paliko didžiulį įspūdį, ir dalyviams, ir man. Pavyko išvystyti temą pasirinktais tinkamais metodais. Plastinė raiška, vaizduojant pievos gyventoją, suaktyvino vaizduotę, todėl dailinė raiška vyko labai sklandžiai. O kūrinių aptarimo dalis, akivaizdžiai įrodė, kad dalyviai turi ką pasakyti, nori kalbėti, o kai kurie labai neblogai savarankiškai išplėtojo savo pasakojimus.

5 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 23 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo 4 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Kuriu pasakojimą“

Tikslas: sužadinti dalyvių vaizdines ir emocines asociacijas.

Uždaviniai:

- suaktyvinti dalyvių emocijas vaizdu ir žodžiu;
- koncentruoti dalyvių dėmesį į prisiminimus ir vidinius pojūčius;
- sudaryti sąlygas prisiminimų, vidinių pojūčių materializacijai;
- paskatinti kūrybinį potencialą kuriant ir aptariant kūrinius.

Priemonės: guašas, popierius (A2 formatas), popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

1.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje buvo aptarta dalyvių savijauta, nuotaikos. Vadovė, remdamasi nupieštu piešiniu ir asmenine patirtimi, papasakojo savo prisiminimą iš vaikystės:

„Vieną kartą, kai aš buvau maža, pasilikau namuose. Mano mama kažkur išėjo. Aš labai ilgai laukiau, laukiau kol mama sugrįš namo. Vis žiūrėjau pro langą ar nepareina mama. Pagaliau sutemo. Saulės nebeliko. Pakilo mėnulis. Pradėjo šviesti žvaigždutės. Tačiau mama vis neparėjo. Aš buvau labai liūdna, net pradėjau verkti. Man buvo baisu. Aš galvojau „kas atsitiko, kodėl mama nepareina, kur ji yra?“ Ir staiga, žiūriu pro langą ir matau, kad mama pareina, skuba, skuba takučiu pas mane. Tuomet man pasidarė gera, aš apsidžiaugiau.“

Po šio pasakojimo dalyviai buvo paskatinti pagalvoti, prisiminti įvykį ar nutikimą, kuris įvyko vakar, užvakar, prieš metus ar dar seniau. Tiems dalyviams, kurie nenorėjo vaizduoti konkretaus įvykio, buvo pasiūlyta sugalvoti kokią nors istoriją ir ją pavaizduoti. Visiems dalyviams buvo paaiškinta, kad nupiešus piešinį reikės papasakoti pasakojimą remiantis savo piešiniu. Išsiaiškinus ar visi užduotį suprato, kuomet niekas

nebeklausinėjo, buvo pereita prie kūrybinio proceso etapo.

1.2 Kūrybinis procesas.

Šis sesijos etapas, kaip jau įtapo įprasta, vyko tyliai. Buvo laikomasi grupės taisyklių – niekas nekalbėjo, netrukdė vienas kitam. Visi greitai sugalvojo ką nori pavaizduoti, tik dalyvė Neli. ilgokai sėdėjo ir galvojo ką ji norėtų pavaizduoti. Pastebėjusi tai, vadovė pasitikslino ar ji suprato užduotį. Tuomet dalyvė atsakė, kad jai viskas aišku, tik dar nesugalvojanti ką norėtų pavaizduoti. Tačiau greitai ir ši dalyvė pasinėrė į kūrybos pasaulį.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Dalyvių kūriniai buvo aptariami, kaip ir visada, skatinant savarankišką pasakojimą: leidžiant dalyviams kalbėti tiek, kiek patiems norisi. Po kiekvieno dalyvio pasisakymo, pasakojimas buvo plėtojamas pateikiant individualius klausimus, susijusius su piešiniu. Šioje sesijoje buvo kreipiamas dalyvių dėmesys į oro sąlygas: t.y. dalyvių buvo prašoma apibūdinti orą. Aptariant dalyvės Neli piešinį, į pasakojimą buvo įtraukti ir kiti dalyviai. Kadangi ši dalyvė kalbėjo apie ledus, tai visų buvo prašoma prisiminti ledų skonį, pasakyti kokio skonio ledai yra labiausiai mėgstami, jų paprašyta įvardinti ledų skonį (braškieniai, citrininiai ir t.t.). Šios dalyvės piešinio aptarimą galima būtų apibūdinti kaip grupinį aptarimą. Labiausiai šioje sesijoje savo pasakojimą išplėtojo dalyvis Domas. Labai pasyvus buvo Audrius – jis uždavė tik kelis klausimus.

5. Savirefleksija.

Šios sesijos įvadinėje dalyje dalyviams buvo pateiktas pačios vadovės pavyzdys kaip galima remiantis piešiniu papasakoti istoriją. Vadovės emocionalus pasakojimas sužadino dalyvių vaizduotę, nes jie labai įdėmiai klausėsi pasakojimo ir toje vietoje, kur buvo pasakojama apie dalyvės liūdesį, savijautą belaukiant mamos, vyravo absoliuti tyla. Kuomet pasakojime atsirado džiugesio gaidelės, dalyviai nuoširdžiai džiaugėsi gera pasakojimo pabaiga. Smagu, kad su kiekviena sesija vaikų pasakojimas gerėjo, ypač dalyvių Domo ir Neli pasakojimai išsiskyrė savo ilgumu. Dalyviai laisvai jautėsi, drąsiai uždavinėjo klausimus.

6 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 25 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo 4 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Kuriu pasakojimą“.

Tikslas: sudaryti galimybę dalyvių saviraiškai, emocijų iškrovai.

Uždaviniai:

- sudaryti sąlygas dalyviams patirti naujų potyrių bei išlieti emocijas;
- paskatinti dalyvius tyrinėti ir eksperimentuoti su moliu;
- paskatinti neverbalinę ir verbalinę raišką aptariant kūrinus.

Priemonės: molis, popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesija buvo pradėta paklausiant ką ugdytiniai turi ant suolų, kaip šis „daiktas“ vadinasi. Kuomet buvo keletą kartų pakartotas žodis „molis“, vadovė pakvietė ugdytinius pažaisti su šia priemone: palaikyti jį, paglostyti, plėšyti gabalėliais, gnaibyti, minkyti, daužyti. Taip buvo leista dalyviams išlieti savo emocijas žaidžiant su moliu. Žaidimui buvo skirtas 10 min laikas. Žaidžiant buvo aptartos molio savybės: minkštas, kietas, šaltas, šiltas, slidus, nešvarus ir pan. Po žaidimo ugdytiniams buvo pasiūlyta lipdyti ką tik jie sugalvoja, o remiantis nulipdytais veikėjais, dalyviai vėliau turės sukurti istoriją. Tiems, kurie nesugalvojo, buvo pasiūlyta lipdyti žaisliukus su kuriais jie norėtų pažaisti.

4.2 Kūrybinis procesas.

Kuomet dalyviai pažaidė su moliu, prasidėjo kūrybinis procesas. Labai buvo įdomu stebėti

ši procesą. Du dalyviai iš karto ėmėsi darbo. O kiti du dalyviai labai ilgai mąstė, galvojo ką norėtų nulipdyti. Dalyvis Domas netgi tris kartus pradėjo iš naujo lipdyti vis kitą objektą. Stebint šį procesą, matėsi, kad dalyviai mėgaujasi šiuo procesu, nes darbas su nešvaria priemone juos žavėjo. Tik dalyvė N.K. garsiai išreiškė savo neigiamą nuostatą molio atžvilgiu „fui, nešvaru“, tačiau visgi kibo į darbą.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Susėdus ratu, dalyviai buvo paprašyti pasidalinti savo įspūdžiais dirbant su šia priemone. Dalyvių buvo paklausta ar jiems patiko dirbti su moliu ir kodėl. Buvo prisimintos molio savybės, koks jis, koks buvo tik paėmus į rankas ir koks buvo vėliau, kuomet pabuvojo tarp rankų. Dalyviams buvo patarta pasakojimą pradėti žodžiais „Kartą gyveno...“. Pasakojimus ugdytiniai plėtojo savarankiškai ir paskatinti vadovės bei kitų dalyvių klausimų. Klausimai, kaip ir praeituose aptarimuose buvo užduodami individualiai, atsižvelgiant į pasakojimo turinį. Pasakojant vadovė vartojo ištiktukus fui, fui, oi, oi, taip siekdama paskatinti dalyvius juos vartoti. Dalyviui Robertui., kuriam sunkiau sekėsi kurti pasakojimą, vadovė papasakojo savo sukurtą, remiantis nulipdytais veikėjais, pasakojimo versiją: „*Robertas atėjo į mišką. Žiūri daug daug grybų, gerų, blogų. Blogų neimsiu, negalima, o gerus paimsiu. Žiūri sraigę. Eina eina Robertas, džiaugiasi, jam patinka miške. Saulutė šviečia. Pamatė kamuolį. Seniau vaikai buvo miške ir pamiršo kamuolį, o Robertas surado, pasiėmė ir pažaidė*“. Taip ugdytiniai buvo paskatinti sukcentruoti dėmesį, vėl susikaupti, kadangi ilgėjant pasakojimams ugdytiniais darėsi vis sunkiau išlaikyti dėmesį ir klausytis draugų.

5.Savirefleksija.

Šioje sesijoje labai įstrigo dalyvės Neli. pasakojimas, nes jis buvo pakankamai išplėtotas. Pasakojimo metu atsiskleidė jos kūrybinis potencialas, nes dalyvė į pasakojimą įtraukė įvairius veikėjus, nors buvo nulipdytas tik vienas. Reikia paminėti ir tai, kad visi ugdytiniai savo pasakojimuose palietė šeimos temą ir pasakojimus plėtojo remdamiesi šeimos nariais. Džiugu buvo ir tai, kad kai kurių dalyvių pasakojimai pradėjo darytis vis ilgesni. Tai rodė, kad vaikai pradėjo atsiverti, pradėjo kurti ir fantazuoti.

7 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 27 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo 4 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Vieta, kurioje aš noriu būti“.

Tikslas: sudaryti galimybę dalyviams įsivaizduoti realiai egzistuojančią vietovę, kurioje jie norėtų pabuvoti ir jaustųsi saugūs.

Uždaviniai:

- sužadinti dalyvių emocijas vaizdiniais;
- sudaryti sąlygas išreikšti vaizdinius dailinėmis raiškos priemonėmis;
- paskatinti neverbalinę ir verbalinę raišką aptariant kūrinus.

Priemonės: akvarelė, flomasteriai, popierius (A3 formatas), popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje buvo pasiteirauta apie dalyvių savijautą, nuotaiką. Ugdytiniams buvo pristatyta tema. Jų buvo pasiteirauta kur jie norėtų šiuo metu atsidurti, kokioje vietoje pabūti: ar jūroje, ar pievoje, ar miške, ar kt. vietoje. Dalyvių vaizdinių suaktyvinimui buvo pademonstruotos skaidrės su įvairiais gamtovaizdžiais (žr. 3 priedą).

Stebint pateikiamus vaizdus, vadovė atsakinėjo į iškilusius ugdytiniams klausimus. Taip buvo prisimintos sąvokos „aguona – aguonos, aguonų laukas, kalnai, gamta“ ir kt.. Dalyvių buvo klausama ar čia jie norėtų būti. Po skaidrių peržiūros dalyviai buvo paraginti pagalvoti ir įsivaizduoti tą vietą, kurioje jie norėtų dabar atsidurti: tai galėtų būti matyta vieta ar pačių sugalvota. Kuomet dalyviai susigalvojo, o vadovė išsiaiškino, ar visi suprato užduotį, buvo pereita prie kūrybinės užduoties vykdymo.

4.2 Kūrybinis procesas.

Paskelbus darbo pradžią, ugdytiniai kibo į darbą. Šioje sesijoje priemonės visi rinkosi

nebeatsižvelgdami į kitų dalyvių pasirinkimus: kas rinkosi flomasterius, kas akvarelę. Procesas vyko, kaip jau buvo įprasta, tyliai, ramiai. Tik dalyvis Domas, niekaip negalėjo sulaukyti savo emocijų: jis vis juokėsi, ir pats save tramdė, sakė: „oi bus, oi aš papasakosiu, oi kaip įdomu“.

Matėsi, kad jis nekantrauja kuo greičiau nupiešti ir pradėti savo pasakojimą. Smagu buvo žiūrėti į jo teigiamas emocijas ir iš vidaus trykštančią energiją.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Kūrinių aptarimas vyko kaip ir visada, susėdus pusračiu. Kiekvienas dalyvis pasakojo savo istorijas. Keliems dalyviams vis dar reikėjo užduoti klausimus, kad pasakojimas

plėtotųsi, o keli dalyviai pasakojo savarankiškai, labai emocionaliai ir pakankamai ilgai. Dalyvė Neli. pasakojimą išplėtojo net įtraukdama į pasakojimą tuos veikėjus, kurie nebuvo pavaizduoti piešinyje. Visi dalyviai aptarime buvo pakankamai aktyvūs. Įdėmiai klausėsi vienas kito pasakojimų. 3 dalyviai pasakodami apie saugią vietą, kalbėjo apie savo šeimas.

5.Savirefleksija.

Šioje sesijoje kūrinių aptarimo dalis man paliko be galo didelį įspūdį. Dalyvė Neli. pasakodama apie savo piešinį, palietė giluminius dalykus, nes, kalbėdama apie saugią vietą, ugdytinė atskleidė, išskėlė problemą, kuri ją neramina – t.y. kalbėjo apie savo nesaugumą, baimę. Ji nurodė saugią vietą – šeimą, kurios nariai ja rūpinasi ir myli, kurie ją apsaugojo nuo kito asmens – blogo vyro. Tai rodo, kad ši dalyvė pradėjo atsiverti iš vidaus, pradėjo išsakyti savo problemas, baimes.

8 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. kovo 30 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo 5 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Mano kelionė“.

Tikslas: sudaryti galimybę pasvajoti, paskatinti prisiminimus apie įsimintą kelionę

Uždaviniai:

- sužadinti vaizduotę;
- sudaryti sąlygas išreikšti vaizdinius dailinėmis raiškos priemonėmis;
- paskatinti neverbalinę ir verbalinę raišką aptariant kūrinus.

Priemonės: įvairios dailinės priemonės, popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje dalyviams buvo pristatyta tema. ir pasiūlyta prisiminti kokią nors savo kelionę, prisiminti tos kelionės metu įvykusius susitikimus. Dalyvių vaizdinių sustiprinimui vadovė pateikė keletą galimos kelionės pavyzdžių: buvo paminėta kelionė į mišką, prie jūros su draugu ar su mama, kelionė lėktuvu, laivu. Ką tos kelionės metu dalyviai sutiko. Kaip viena iš galimų variantų buvo pasiūlyta pasakos tema. Kadangi dalyviams labai patinka temos, liečiančios gyvūnus, vadovė, siekdama paskatinti ugdytinius į savo pasakojimus įtraukti dialogus, papasakojo jiems pasakojimą apie savo kelionę į mišką:

„Ašėjau ir sutikau kiškį. Sakau jam:

- Labas, kiški.

Kiškis man sako:

- Labas, kaip tu gyveni?

Aš jam sakau:

- gerai, o kaip tu gyveni?

Kiškis sako:

- blogai, aš esu liūdnas, nežinau kur mano mama, aš jos nerandu.

Aš jam sakau:

-Eime, kartu paieškosim tavo mamos.

Mes su kiškiuėjomeėjome ir prie medžio pamatėme sėdinčią kiškio mamą, kuri valgė lapus.“

Pasitikslinus ar dalyviai suprato užduotį, buvo pereita prie kūrybinio proceso etapo.

4.2 Kūrybinis procesas.

Visi dalyviai netruko pasinerti į savo vaizdinių pasaulį ir jį įgyvendinti. Ugdytiniai dirbo susikaupę, tyliai. Klausimų niekam nekilo, nes dalyviai prieš pradėdami atlikti užduotį

pasitikslino ką jie gali vaizduoti. Kadangi sesijose yra skatinama dalyvių saviraiška, tai jiems visuomet būdavo pabrėžiama, kad jie gali vaizduoti viską, ką tik sugalvoja. Taip buvo pasakyta ir šioje sesijoje Labai išsiskyrė dalyvio Domo. elgesys, nes šioje sesijoje jis vėl labai emocionaliai vystė kūrybinę veiklą, džiaugėsi savo atliekama veikla ir matėsi, kad piešia labai įsijautęs, netgi gyvena, jaučiasi esąs tame piešinyje.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Aptariant kūrinius, dalyviai vėl buvo skatinami pasakoti remiantis savo spontaniškos mintys. Šioje sesijoje, kaip ir praeitose, mokiniams buvo uždavinėjami klausimai, mokiniai patys aktyviai klausinėjo, domėjosi vienas kito piešiniais. Aptarimo pabaigoje mokiniams buvo paaškinta žodžio „puikus“ reikšmė, paaiškinta, kad šį žodį galima vartoti norint pasakyti „labai labai geras“.

5. Savirefleksija.

Aptarimo metu dar kartą įsitikinau, kad galima vaikų žodyną plėsti naudojantis jų patirtimi. Kaip antai Robertas, nežinojo, kaip įvardinti nupieštą lėktuvo detalę. Vaikams pasakiau, kad ji vadinasi „propeleris“. Pastebėjau, kad vaikai, nesvarbu ką bėpėštų, savo pasakojimą susieja su šeima, klausimus taip pat uždavinėja apie šeimos narius. Smagu tai, kad mokiniai ir šioje sesijoje klausinėjo vienas kito apie orą, domėjosi apie veikėjų amžių, veiklą. Visa tai rodo, kaip mokiniai keičiasi, lavėja jų mąstymas.

9 DT sesija

1. Dailės terapijos sesijos data ir laikas, trukmė.

Data: 2009 m. balandžio 1 d.

Laikas: 13⁰⁰ – 14³⁰

Trukmė: 1,5 val.

2. Dalyvių skaičius.

Sesijoje dalyvavo 5 tiriamieji.

3. Dailės terapijos sesijos pavadinimas, tikslas, uždaviniai, priemonės.

Pavadinimas: „Aš ir mano draugai“.

Tikslas: sudaryti galimybę dalyviams apmąstyti savo draugų ratą, tarpusavio santykius, mėgstamą bendrą veiklą.

Uždaviniai:

- Sužadinti prisiminimus;
- sudaryti sąlygas išreikšti vaizdinius dailinėmis raiškos priemonėmis;
- paskatinti neverbalinę ir verbalinę raišką aptariant kūrinus.

Priemonės: spalvoti pieštukai, flomasteriai, popierius (A4 formatas), popierius ir rašiklis.

4. Sesijos eiga.

4.1 Apšilimas.

Sesijos pradžioje buvo pasiteirauta apie dalyvių nuotaikas, ar jie yra nepavargę, ar nori piešti. Dalyviams atsakius, kad jie labai nori piešti, sesiją vadovė pradėjo pokalbiu: „*Jūs einate į mokyklą, čia turite draugų. Su jais kartu mokotės, žaidžiate. Ką dar veikiate?*“. Po to dalyvių buvo klausama ar tik mokykloje jie draugų turi, kokius dar draugus už mokyklos ribų.. Kiekvieno dalyvio buvo paprašyta paskaičiuoti savo draugus, kiek turi mergaičių draugių, kiek turi draugų berniukų, kiek jiems metų, ką su draugais labiausiai mėgsta veikti. Aptarus su vaikais jų draugus, bendrą veiklą su jais, pokalbis buvo nukreiptas apie tarpusavio santykius. Dalyvių buvo klausama kaip jie draugauja su draugais, ar nesipyksta, ar draugiški yra, ar nesimuša su

jais, ar gražiai elgiasi, ar padeda vieni kitiems. Visa tai aptarus, mokiniams buvo paskelbtas temos pavadinimas ir kūrybinio proceso pradžia.

4.3 Kūrybinis procesas.

Kūrybinio proceso pradžioje kai kurie dalyviai teiravosi, ar jie galėtų piešti draugus-gyvūnus, tačiau jiems buvo pabrėžta, kad visgi reikėtų piešti žmones, nors kam labai norisi, jam paliekama

pasirinkimo laisvė. Vaikams buvo pasiūlyta rinktis jiems patinkančias dailės priemones. Kūrybinis procesas vyko sklandžiai, visi dirbo susikaupę ir tyliai.

4.3 Kūrinių aptarimas.

Aptariant kūrinius, dalyviai atidžiai stebėjo vienas kito pasakojimų. Bepasakojant Domui apie piešinį, vadovė vaikams papasakojo, kaip galima pasakyti patinkančiai draugei komplimentą: „Tu graži, tavo akys, plaukai gražūs, tu gražiai šypsaisi, tu man patinki.“ Aptariant kūrinius mokiniai klausinėjo apie pavaizduotų draugų amžių, veiklą. Visi aktyviai stebėjo ir klausėsi. Šio aptarimo metu Neli savo pasakojimą pradėjo pasisveikindama ir labai gražiai plėtojo savo pasakojimą, matėsi, kad jai įdomu kalbėti, pasakoti kitiems dalyviams. Šiai dalyvei kalbant, vadovė klausdama apie nupieštas mergaites klausė, kaip jos dainuoja inspiruodama jaustuko vartojimą „la-la-la“.

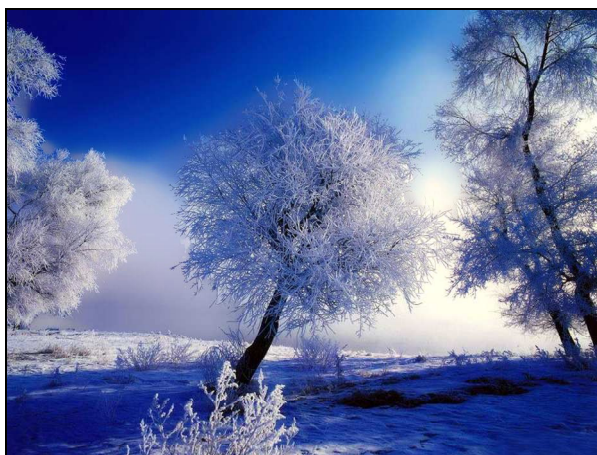
5. Savirefleksija.

Šios sesijos svarbiausias akcentas buvo tai, kad dalyvė Neli pradėjo savo pasakojimą pasisveikinimu, taip ji atkartojė vadovės bendravimo modelį. Dalyvis Domas po jos pasakojimo ją pagyrė pasakydamas jai komplimentą, kad ji labai įdomiai pasakojo. Tai įrodė, kad stebėdami vadovės elgesį, vaikai pradėjo patys jį mėgdžioti. Taigi, stebėdami mano elgesį vaikai irgi išmoko elgesio manierų.

7 DT sesija
“Vieta, kurioje aš noriu būti”

Vaizdiniai emocijų sužadimui
(vaizdai parinkti iš įvairių internetinių svetainių)

vadovė I.Poškienė
2009-03-27

Domo verbalinės raiškos lentelė
(tiriamąjo Domo stebėjimo duomenys, užfiksuoti stebint video įrašus)

Nr.	Data/Tema	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	2009-03-02 „Mano šeima“		Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„Saulė yra karšta. Domas linksmą gražų balionas. Tėtė nori kartu gėrmantas. Domas sako: aš tave myliu o mama sako: nori myli.“
2.	2009-03-04 „Autoportretas“	„Čia Domas. Domas yra linksmas. Aš turiu broli, vienodą broli.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Koks tu esi? Išsirink tinkamus žodžius. • Kaip tu apsirengęs? Kokios rūbų spalvos? • Kokios spalvos akys, plaukai? • Kiek tau metų? • Ką tu veiki? • Ką veiksi miške? Mokinių klausimų nebuvo	-linksamas, gražus, susimąstęs - mėlynos kelnės, žalia, batai rudi. -akys mėlynos, plaukai rudi -dešimt. -einu į mišką. - nežinau.	„Mano vardas Domas. Domas yra linksmas. Domas eina į mišką. Mano susimąstęs.“
3.	2009-03-18 „Gyvūnas, kuris man patinka“	„Paukštis gyvena lizde. Lizde yra maži paukščiukai. Paukštis nori tūpti ant šakos.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Kodėl nupiešei paukštį? • Dar koks? • O kodėl linksmas? • Linksmas, liūdnas buvo, koks dar jis yra? Plonas? Storas? • Kur jis žiūri? • Ar jis laimingas? Kodėl? Mokinių klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Koks paukščio vardas? • Kodėl paukštis turi ant galvos? 	- gražus. -linksamas. - vėjas, oras geras. -normalus. Pilvas toks, kaip pas mane. Aš vienodas pilvas. - žiūri, ieško lizdo. -patinka. Gims maži paukščiukai, bus draugai. - paukštis vardas Karija -plunksna, žinai, nuo mažens užaugo.	„Paukštis vardas Grina. Paukštis skrenda į mišką. Paukštis normalus pilvą. Paukštis linksmas. Paukštis graži plunksna. Paukštis gyvena lizde. Paukštis ką veikia? nieko.“

			Kodėl medis nėra lapų?	-pavasaris, vėliau bus.	
			Ar paukštis tėtė?	-ne, mama, ji gimdys paukštelius.	
4.	2009-03-20 „Pieva“	„Boružė žiūri gėlės, gražu. Drugeliai, kvepia, žydi gėlės, diena. Pavasaris, boružė linksma, drugelis linksmas, visi labai linksmi“.	Mokytojos klausimai		
			• Kur tu?	-nėra, namuose.	
			• Ar nori gyventi toje pievoje?	-nori gyventi.	
			• Ar seniau buvai toje pievoje?	- buvau	
			• Ką veikei pievoje?	-mačiau boružė miega, lapą graužė.	
			• Ar visi draugauja?	-visi draugauja.	
			Mokinių klausimai		
			• Kodėl linksma daug ?	- visi džiaugiasi, draugas.	
• Kur saulė?	- oras geras, šilta, saulė				
• Kodėl gėlių daug?	-nori žydi, čia pieva, yra daug gėlių.				
5.	2009-03-23 „Kuriu pasakojimą.“	„Laba diena. Mergaitė žiūri, paukštis dainuoja. Tėtė gyvena ten, lapai maži, pavasaris.“	Mokytojos klausimai		
			• Ką mergaitė kalba su paukščiu?	-sako laba diena. Ką veiki? Sako, či či či ...	
			• Koks oras? Šilta? Šalta?	-oras normalus, šilta.	
			• Ar vėjas stiprus?	-normalus.	
			• Ar mergaitė nešalta?	-šilta, yra (rodo trumpas rankovės).	
			• Mergaitė kokia?	-linksma, mergaitė šypsena.	
			• Papasakok apie ežerą.	-ežeras gražus, varlės yra, nemato, 2 yra, vėliau duoda valgyti joms.	
			• Ar žinai kaip vadinasi tie, kur auga prie ežero?	-nežinau. (mokytoja pasako „meldų“ pavadinimą).	
			Mokinių klausimai		
			• Koks upės pavadinimas?	-Dubysa.	
• Kur tu?	-palapinėje.				
• Koks mergaitės vardas?	-Indrutė.				
• Koks paukštis? Pelėda?	-šarka.				

„Boružė žiūri gėlę. Boružė eina į lapą. Žydi gėlės. Drugelis kvepia kvepia kvepia gėlės. Drugelis gėlės malonus. Boružė gėlės malonus. Boružė kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia gėlės. Susirinko labai linksma ir džiaugsmas. Saulė labai linksma.“

„Indrutė žiūri paukštį. Paukštis dainuoja ciuka-ciuka. Indrutė tupi ant šakos. Indrutė linksmas. Paukštis linksmas. Pats užauga meldai. Medis butu užauga lapai. Labai malonus. Truputi, šiltas. Varlė linksmas. Meldai yra keturi. Mergaitė stovi ant žemę. Ežeras vadina dubysa. Lizda yra kiaušiniai. Indrutė ir paukštis eina į ežerą. Paukštis džiaugsmas. Žolė auga. Mergaitė noriu pavyko ledai.“

			<ul style="list-style-type: none"> • Kas ten (rodo į nupieštus kiaušinius lizde)? 	-kiaušiniai.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kodėl lapai maži? 	-pavasaris, dar auga.	
6.	2009-03-25 „Kuriu pasakojimą“	„Gėlės žydi, saulė, šilta. Pavasaris. Čia gėlė, o čia grybas- baravykas rudas. Jį nupjovė, jis numirė, liūdna.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Kas tau gražiausias? • Man labai graži tavo gėlė-mama. • Koks mamos- gėlės vardas? Mokinių klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Šitas kas? • O kur medis? • O jie visi linksmi? Liūdni? • Koks gėlės pavadinimas? • Ar nori miegoti? 	-šitas (rodo į grybą), jis berniukas. -seniau buvo, skrido paukštis ir lesė grybą. -tulpė, o sūnus berniukas-baravykas. -gėlytė – mergaitė, šita mama (rodo į gėlę), tėtės nėra. -nėra. -linksmi. -žibutė - ne, saulė šviečia. (mokytoja kitų mokinių klausia ar jų veikėjai eis vakare miegoti)	„Tulpė stovi ant žemės. Baravykas tupi. Žibutė stovi ant žemės. Tulpė linksmas. Baravykas ir žibutė eina į mokyklą. Tulpė, baravykas ir žibutė draugai. Yra pavasaris. Orai yra šiltas normalus.“
7.	2009-03-27 „Vieta, kurioje aš noriu būti“	„Mergaitė draugauja su berniuku. Jie myli. Domas, Indrutė ta (rodo piešinyje). Ta, kur buvo prie ežero, vėliau atėjo. Pavasaris. Aname piešinyje lapai buvo maži, dabar paaugo. Mergaitė nori pirkti balioną. Indrutė džiaugiasi.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Ar mergaitė turi pinigų balionui nusipirkti • Ar jai patinka balionai? • Koks oras? • Ar mergaitė ir berniukas myli stipriai? • Ar jie laimingi? Mokinių klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Kokie mergaitės plaukai? • Kodėl jie myli? • Kiek kainuoja balionai? • Kodėl draugauja? 	-turi -patinka. -šilta. -stipriai. - labai laimingi, šypsenos (šypsosi). -(užvirė diskusija, kaip surišti plaukai, kokia spalva). -draugauja. - trys litus. -patinka.	„Indrutė myli Domas. Domas ir Indrutė eina į ežerą. Čia yra pavasaris. Orai yra šiltas. Indrutė ir Domas džiaugsmas. Užauga krūmai. Bus greitai žydi gėlės. Indrutė širdis. Domas širdis. Užauga medis. Yra dangaus. Šypsenas saulė. Pasakojimas patinka. Medis vardas dagnis. Krūmai vardas rūdelė. Yra žolės. Balionas kainuoja trys litų. Žolė spalvotas žalia. Balionas visiems spalvų geltoną. Indrutė plaukus spalvotas geltonas. Krūmas spalvotas tamsiai žalia.“
	2009-03-30 „Mano kelionė“	„Moterys šoka. Gyvena Vilniuje, vėliau sugalvojo keliauti kur šilta. Čia labai šilta. Čia trys paukščiai, jie šoka. Visa šeima. Jie turi savo namą, aukštą namą.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Ar dainuodami paukščiai sako la-la-la? • Kokie tavo paukščiai? Stori, ploni, dideli, maži? • Kokios paukščių spalvos? 	-sako la-la-la. -dideli, maži, vienodi, įvairūs. - visų paukščių pilka spalva,	„Moterys vardas Malina. Palmė spalvotas žalia ir oranžinė. Jūra spalvotas žydra. Smėlis spalvotas geltonas. Orai yra labai šiltas. Palmė nukrito kokosų. Paukščiai buvo valgyti bananus. Paukščiai draugai, žirafa,

8.		Turi viešbutį.“		gimė pilkas.	zebra, beždžionė, katė, šuo, anti, asilas, arklys. Paukščiai visur linksmi. Paukščiai patinka. Paukščiai spalvotas pilkas. Įvairiai visur spalvotas. Paukščiai turi bananą. Paukščiai žiūri palmės. Paukščiai šoka. Ate...
			• Ar paukščiai švelnūs?	-švelnūs, skaraidyti moka.	
			• O kaip vadinasi tas medis?	- (mokytoja pamoko „palmės“ pavadinimą)	
			• Ar paukščiai vardus turi?	- turi (galvoja),- nežinau	
			Mokinių klausimai • Ar yra bananai?	-ne nėra, yra kitas(parodo „rudas, apvalus“- mokytoja pasako „kokoso“ pavadinimą).	
			• Ar visi draugauja?	-visi draugai.	
			• Ar liūtas turi draugų?	-liūtas piktas.	
			• O zebra? O dramblys?	-geras, draugas, žirafa gera draugė.	
			• O kiek metų ?	-aštuoniolika, dvylika, vienuolika, keturiolika, šeši (rodo į paukščius).	
			• Ką valgo paukščiai?	- (mokytoja padeda klausdama: kirmėles ar bananą?), bananą, kirmėlė nepatinka.	
• Kaip vadinasi medis?	- palmė.				
9.	2009-04-01 „Aš ir mano draugai“	„Šitas pardavėjas, mama eina pirkti ledų. Mama sako „labas“ draugui. Kitas berniukas nori pirkti ledų. Važiuoja lėktuvus.“	Mokytojos klausimai	-Jonas	„Jonas eina į ežerą. Jonas pirkti ledai. Romualdas myli mama. Domas važiuoja į vilnių. Ledai ragauja obuolys, apelsinas, bananas, citrina, uogos, aguona, saldainis, vynuogės, tortas, šokoladas, braškė, uogienė, jogurtas ir arbūzas. Orai yra šildas. Dabar šiauliai. Gėlės auga aguona, puriena, gvazdikas, žibutė, rožė, tulpė, našlaitė, ramūnė ir snieguolė. Ačiū!“
			• Koks berniuko vardas?	-Jonas	
			• Kur tu?	-ne, čia Domas.	
			• Kur lėktuvus skrenda?	-į Vilnių.	
			• Ar šitie tavo draugai?	-Jolita, Romaldas (mokytoja pamoko „Romualdas“).	
			• Kokios spalvos akys, rūbai?	Šita suknelė rausva, dovanojo Romualdas.	
			• Ar jie draugauja?	-abudu draugauja.	
			• Ką dabar veikia?	-vakare eina namo, dabar eina pirkti ledų.	
			• Kokie gėlyčių pavadinimai?	-gvazdikai?	
			• Dar kokių yra gėlyčių?	-našlaitė, įvairios, žibutė.	
• Koks oras?	-šilta, normalus.				

			<ul style="list-style-type: none"> • O vėjas yra? Kokie debesėliai? Dideli?maži? 	-normalūs, čia gegužės mėnuo.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Ką jie kalba? 	-sako laba diena; -labas. -Ką veiki? –nieko. Tu dirba patinka? –patinka.Sako, -aš tave myliu.	
			Mokinių klausimai	-penkiolika, mama -26 metai, vyrui keturiasdešimt vienas.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek jiems metų? 		
			<ul style="list-style-type: none"> • Ar ne pyksta mama? 	-džiaugiasi.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Ką veiki Vilniuje? 	-Į Akropolį eisiu.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek paukščių? 	-devyni, vardai- varnėnai.	
10.	2009-04-03 „Mano šeima“	Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.			<p>„Paukščiai čiulbėjo. Paukštis skrenda į lesyklą. Tėtė sako: La-la la-la. Brolis panavoja aguona mama sako Ačiū. Domas klausio a-a-a kaip gražus, jis čiulbėjo. Orai yra šiltas. Dabar birželis. Gėlė auga aguona. Yra žolė. Yra saulė. Saulė spalvotas geltona. Auga medį ir lapai. Dangus spalvotas žydra ir baltas. Tėtė buvo dirba lesykla. Paukštis paskui lesa. Tėtė neša balionas. Žolė spalvotas žalia. Medis spalvotas ruda. Yra šaka. Tėtė vardas Gintaras. Brolis vardas Germantas. Mama vardas Armida. Įdomu lauke.“</p> <p>Užrašai piešinyje „sveikinu, ačiū, a-a-a kaip gražu, la-la-la“</p>

Redos verbalinės raiškos lentelė
(tiriamosios Redos stebėjimo duomenys, užfiksuoti stebint video įrašus)

Nr.	Data/Tema	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	2009-03-02 „Mano šeima“		Šioje sesijoje ugdytinės verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„Aš Reda įpusuosi į gėlė.“
2.	2009-03-04 „Autoportretas“	„Mergaitė žiūri. Vardas Reda. Kelnės mėlynos. Plaukai rudi, akys rudos“.	Mokytojos klausimai		„Aš Reda žiūri.“
			• Kokia tu esi? Išsirink tinkamus žodžius.	-graži, linksma, laiminga.	
			• Ką tu veiki?	-žiūriu.	
			• Į ką tu žiūri?	-žiūriu.	
• Kiek tau metų?	-trylika.				
			Mokinių klausimų nebuvo.		
3.	2009-03-18 „Gyvūnas, kuris man patinka“	„Namelyje du paukšteliai. Jie abu myli vienas kitą. Šviečia saulė, šilta. Namelyje yra skylutė, kad šilta būtų. Mėlynos spalvos yra mama paukštelis, žalias vyras žiūri į kitą paukštelį. Jie abu draugauja, linksmi. Oras geras. Namelis gražus“.	Mokytojos klausimai		„Mama love tėtė linksma saulė, Aš labai gražiai piešti.“
			• Ką paukšteliai veikia namelyje?	-kalbasi.	
			• Ką jie kalbasi?	-kalbasi, kad myli.	
			Mokinių klausimai		
			• Kodėl namas plonas?	- taip nupiešiau.	
• Kur mergaitė? Kur berniukas?	-mergaitė mėlyna, berniukas žalias.				
• O kodėl šakos nėra?	-nėra, žalia, nesimato.				
4.	2009-03-20 „Pieva“	„Boružė žiūri, nori valgyti. Nori eiti lapu ir atsitūpti. Nori valgyti žolę. Ji linksma.“	Mokytojos klausimai		„Boružė eina laupu ji labai! grožia!“
			• Kai pavalgys, ką veiks? Šoks? Miegos?	- eis namo.	
			Mokinių klausimai		
			• Ji viena?	-viena	
• Ji viena liūdna? O kur dar draugai?	- linksma, draugai namuose.				
• Ar namai toli?	-toli.				
5, 6, 7 DT sesijose tiriami nedalyvavo					
8.	2009-03-30 „Mano kelionė“	„Aš skinu gėlę. Mama žiūri pro langą. Brolis žaidžia. Šviečia saulė. Yra spalvota“	Mokytojos klausimai		„Nama mama langas jo žaidia. Aš o Reda gėlė.“
			• Ar tau patinka lauke?	-patinka.	
			• Ar mėgsti skinti gėles?	-patinka.	
• Kokia čia gėlė? Kokia jos	-raudona.				

		vaivorykštė.“	spalva? • Ką mama veikia namuose?	-žiūri pro langą	
			• O dar ką? Verda valgyti?	-ne	
			• Ar jiems gera čia būti?	-gera.	
			Mokinių klausimai • Tau mama leido į lauką?	-leido	
			• Koks oras?	-gražus, šilta	
9.	2009-04-01 „Aš ir mano draugai“	„Aš kepu mėsą. Tėtis gauda žuvį. Mes visi lauke. Yra daug paukščių. Šviečia saulė. Yra berniukas ir mama“.	Mokytojos klausimai • Ar čia tavo šeima? • Ar jie visi draugauja? • Ar jiems linksma čia? • O kas tas berniukas? • Koks brolio vardas? • Kiek broliui metų?	-šeima -draugauja -linksma -brolis -Raksijas -keturiolika.	„Aš Reda kepui, tėtė žiūri. Mama eina. 4 labai.
			Mokinių klausimai • Kur tu? • Maudytis bus? O kodėl? Čia vasara?	-čia (parodo piešinyje) -ne. -šaltas vanduo -vasara.	
10.	2009-04-03 „Mano šeima“	Šioje sesijoje ugdytinės verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.			„Aš Reda žiūri ežras. Raksjas žiūri ežras. Ita žiūri o ežras ir gėlė. Tete žiūri o ežras. 4 labai ir šuima.“

Neli verbalinės raiškos lentelė
(tiriamosios Neli stebėjimo duomenys, užfiksuoti stebint video įrašus)

Nr.	Data/Tema	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	2009-03-02 „Mano šeima“		Šioje sesijoje ugdytinės verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„Aš važiuojau į Klaipėdą ir Palangą labai įdomu.“
2.	2009-03-04 „Autoportretas“	„Mergaitė turi balioną. Mergaitė stovi“.	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Koks mergaitės vardas? • Kas ta mergaitė? • Tau patinka Ramunės vardas? • Kiek tau metų? • Papasakok apie save. Kokie plaukai, akys, suknelė? • Kokios spalvos balionas? • Pasakyk, kokia tu esi? Mokinių klausimų nebuvo	- Ramunė. -aš. -patinka. -vienuolika. -plaukai geltoni, akys mėlynos. Mergaitė šypsosi. -raudonas, aš pirkau balioną -linksma, simpatiška, draugiška.	„Aš nupirko balionas vienas spalva raudona. Aš stoviu. Mano vardas Ramunė.“
3.	2009-03-18 „Gyvūnas, kuris man patinka“	„Labai šilta, gera. Tirpsta, pavasaris.“ (pasako, kad labai sunku pasakoti)	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Ką nupiešei? • O vardą turi? Koks? • Dar papasakok apie paukštelį. Koks jis, linksmas, liūdnas? Ar dar kitoks? • Ką dar nori pasakyti, koks jis? • Kas čia mama? Tėtė? Mokinių klausimai <ul style="list-style-type: none"> • O kodėl jis mažas? • Tau patinka? • Kodėl saulė didelė? 	- sniegena žiūri. -turi (pagalvoja), nežinau. vienas paukštelis ramus, saulė šviečia. -paukščiukas žiūri, gražus medis, jam malonu, tupi šaka. -mama. -didelis -patinka, gražus. -paukštis mažas, o ji aukštai, šilta.	„Man patinka oras vėjas ir saulė. O mano vardas Džina. Man labai plona, o man nepatinka stora. Labai linksma ir labai malonus lauke vėjas oras o aš nenoriu eiti namo o patinka lizdas labai šilta. Aš sėdi į lizdą. Džina nenoriu valgo visų neskanu. Mano labai graži veidas ir patinka. Man patinka lauke aukšta į dangų. Aš ne eiti į žolę žemę. Aš norėčiau bus vaikelis paukštelis.“
4.	2009-03-20 „Pieva“	„Paukštis mama, 4 paukščiai vaikai. Paukšteliai žiūri namas yra,	Mokytojos klausimai Kokie jie? Linksmi? Džiaugiasi?	-malonu, yra drugeliai, patinka.	„Turi paukšteliai yra mama ir vaikai keturi. O paukšteliai labai patinka lauke oras vėjas. Drugelis turi vienas. O neturi drugelis

		labai gražus, žmogus dirbo. Mama paukštis eina, į medį, nori tūpti į medį. Vaikai irgi nori tūpti medyje. Drugelis nori draugauti.	Paukščiukai kokie? Linksmi? Liūdni? Ar pavargę? Paukšteliai verkti nebuvo? Tėtė yra? Mokinių klausimai • Tėtė dirba lizdą? • Kodėl žolės nėra? • Čia pavasaris? • Kodėl mažai užaugo?	-stiprūs, valgo daug. -ne, gerą mamą turi. -yra, dirba tėtė. Ieško kirmėlę, atneš į lizdą. -taip. -yra. -ne, vasara. -nupjovė žolę, žmogus blogas.	vaikai. Mes turi žolė didelis labai patinka. Paukštelis mama eina į medį tupi lizdas o paskui eiti valgo kirmelė paukšteliai keturi noriu valgo man labai alkanas o paukštelis sako gerai. Mes turi mažai gelės trys aš nenoriu trys o noriu Milijonas. Mes neturi boružėlė nieko nesvarbu viskas gerai. O tėtis eina dirba lizdą paukšteliai keturi noriu būti gyvena lizdas gera puiku!!!”
5.	2009-03-23 „Kuriu pasakojimą.“	„Mergaitė ėjo pirkti ledų. Turi du litus. Valgė ledus, visą veidą išsipurvino.“	• Mokytojos klausimai • Kas ta mergaitė, koks vardas? • Kada ėjai pirkti ledų? • Oras koks buvo? • Dar ką gali papasakoti? • Patinka suknelė? • Ledas skanus buvo? • Spalva kokio? • Skonis koks? Uogų skonio? Ar kitoks? • Tu tokia išsipurvinusi, šypsaisi, nebijai, kad mama supyks? • Kokia tavo mama? • Kokią knygą? • Pasakyk, kokie ledai? Sakei braškiniai yra? Dar?	-Neli. -balandžio mėn. -šiltas oras, vėjas geras. -buvo mama duoti suknelė. -patinka. -skanus. -ružava. -braškių. -sakė galima, nesvarbu. -namuose, skaito knygą, įdomu. -apie mergaitę Vyšnių ledai, serbentų, slyvų, agrastų.	„Mergaitė vardas Neli. Neli noriu eiti pirko ledus. O vyras sako galima duoda ledus. Ledus kainavo du litai. Neli sako gerai pirko gerai ačiu o vyras sako prašom. Neli labai linksmas labai skanu panašus kai ledus braškė, daug valgo ledas o paskui mano veidas burvinas lūpos nesvarbu. O vyras pamatė ir juokas. O mano mama eina namo, skaito knyra su merga. O tėtė dirba stalas ir suolas, kėdė, spinta, ir viskas. O mano brolis eina mokykla. O sesuo eina parduotuvė pirko šokoladas, sūris, obuolys, ledus 10, mėsa, batonas, duona, pienas, limonadas, lėlė, Meška, saldainis, slyva, pagalvė, knyga, telefonas, arbata obuolys, vyšnia, pieštukas, parkeris kainavo 510 lt.“
6.	2009-03-25 „Kuriu pasakojimą“	„Buvo paukštelis Afrikoje, ieško medžio. Jis turi obuolį.	• Mokytojos klausimai • Ar paukštelis linksmas, džiaugiasi, kad į Lietuvą sugrižo? • Paukštelis koks? linksmas? Liūdnas? • Kur jam geriau? Lietuvoje ar Afrikoje?	-nori į Lietuvą, čia šilta. -linksmas. -Lietuvoje.	„Mes buvau į Afriką labai šilta karšta o paskui aš nenoriu Afrika. Ataik ataik mama. Ko, aš noriu eina Lietuva jau labai šilta. Mama sako nu gerai gali eiti Lietuva, ačiū mama, labai labanakt. Aš einu einu o pamatė kas ten miška ar tai pelėda, aš nenoriu pelėda blogas, pelėda ateina o pamatė štai paukštelis aš nerėčiau valgo

			<ul style="list-style-type: none"> • Dar ką nori papasakoti?. • Tai ji dabar bijos viena, juk ji mažutė? • Dar papasakok. • O ką paukštelis dar turi? Brolį turi? • O paukštelis geras? Jis klausio mamos? • Kodėl pelėda bloga? • Oi kokia pelėda bloga , fui, fui, fui, o paukštelis geras oi oi oi oi 	<p>-čia vaikas, mergaitė, o mama Afrikoje.</p> <p>-nėra (nebijos)..</p> <p>-tėtė dirba.</p> <p>-dvi sesės.</p> <p>-geras, yra , o kitas yra blogas pelėda..</p> <p>-ji mušė paukštelį.</p>	<p>paukštelis, paukštelis sako ne, negalima būti aš valgo ne ne aš bėga į Lietuva greitai greitai o jau šiandien Lietuva labai malonus linksma o palauk kas tas dabar, štai obuolys skanu puiku geriau nėra tantčio nulužo viskas gerai gerai, mano mama labai gerą, gerą linksma oi oi nebuvo pasakyti tėtė labanakt, nesvarbu tėtė dirba. O pelėda jau viskas mirė. Linksma gerą.“</p>
7.	2009-03-27 „Vieta, kurioje aš noriu būti“	<p>Aš, mano vardas Neli. Aš buvo išėjo į mišką viena skina gėles. Mama, tėtė namuose. Mergaitė pamatė drugelius. (Po visų klausimų dar papasakojo: mergaitė eina, ieško gėlių, pamatė toli vyrą.</p>	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tu ant akmenukų sėdi. Nešalta? • Kiek mergaitei metų? • Ar šitai mergaitei gera čia gyventi? Patinka čia būti? • Kodėl? • Reikia saugoti mergaitę. • Ką dar gali pakalbėti? • Ką verda? • Kokią sriubą? Pienišką? • Dar papasakok. 	<p>-ne</p> <p>-dešimt.</p> <p>-gera, bet yra vyras didelis blogas, piktas.</p> <p>-blogas, mama sakė, tėtė sakė, kad piktas.</p> <p>-tėtė nori vyrą mušti.</p> <p>-namuose mama verda, dūmai.</p> <p>-sriubą.</p> <p>-žirnių.</p> <p>-tėtė namuose daro stalą, kėdę. Brolis žaisti kompiuteriu. Mergaitė nenori žaisti.</p>	<p>Mergaitė vardas neli o metų 10. Neli išėjo miškas ieško, gėlė vienas yra daug daug gėlės. štai vyras, man atrodė kas ten vyras blogas daug. Ateina vyras štai mergaitė, aš noriu būti. Mergaitė mirė. Neli sako ne negalima ne aš labai bijau pasakyti mama, bėga greitai, mama ten yra vyras blogai, mama sako kodėl, Neli sako aš nežinau. Taip ten blogą, mama sako gerai tuoj pasakiti tėtė, tėtė sako gerai eiti, ieško kur vyras ieško ieško o pamatė yra vyras blogai, viskas mirė. Neli linksma aš pamatė mano brolis žaidžia futbolai, linksma žaidi, gerą puiku.“</p>

			Mokinių klausimai • Mergaitė ką veikia?	-stovi, žiūri.	
			• Ką žiūri?	-mato brolis žaidžia su kamuoliu.	
			• Futbolą? Patinka futbolas?	-įdomu, žiūri.	
			• Šilta? Vasara?	-šilta, liepa mėnesį.	
8.	2009-03-30 „Mano kelionė“	„Buvo mergaitė. Ji eina, nori pirkti ledus. Ledas iškrito. Pamatė gandrą. Gandras sako, o kur varlės? Varlės nėra? Gandras sako: -noriu valgyti varlę. Pokalbio viduryje sako: Mergaitė sako: reikia valgyti tuos (Domas pasako išmoktą žodį „meldai“).	Mokytojos klausimai • Ar gandras nori valgyti varlę? Jis alkanas?	-alkanas.	„Mergaitė vardas Evelina. Evelina noriu lauke, aš pasakyti mama, mama sako gerai galima lauke, Evelina sako gerai o gali nupirko ledus, mama sako gerai, galima nupirko ledus, Evelina sako ačiū mama, mama sako prašom. Evelina eina į parduotuvę pirko ledus kainuoja du litai, Evelina sako gerai pirko. Evelina eina eina o paskui, nukrito ledus, mano veidas purvinas o paskui pamatė gandras kokio labai graži veidas. Gandras sako aš nieko nerandu varlės, varlė pro lapą žiūriu. Evelina sako negalima valgo varlės. Gandras sako kodėl. Evelina sako tas mano draugė varlė. Gandras sako nesąmonė, varlė ir Evelina draugė. Evelina sako nesvarbu, brašau negalima valgo varlės. Gandras sako nu gerai, labanaktis. Evelina sako ačiū ačiū labanaktis. Varlės žiūri, nėra gandras, šaunuolė.“
			• mergaitė ar alkana?	-ne. Mergaitė sako:-negalima valgyti varlės.	
			• Mergaitei gaila varlytės? Ji myli varlytę?	-myli.	
			• O gandrą myli?	-draugauja.	
			• Koks mergaitės vardas?	-Evelina.	
			• Kiek metų mergaitei?	-šeši.	
			• Kaip mergaitė apsirengusi?	-mama padovanojo gimtadieniui suknelę.	
			• Kokia suknelės spalva?	-rausva.	
			• O kas plaukuose, žinai?	-spalva geltona. (mokytoja pasako „segtukai“.)	
			• Kas čia auga? Žinai pavadinimą?	-(mokytoja pasako „lelija“).	
			• Kokia gėlės spalva?	-geltona, varlės čia gyvena.	
			• Ar varlėms patinka?	-patinka, įdomu plaukti, oras geras	
			Mokinių klausimai • Koks oras?	-šilta, vasara.	
			• Koks vasaros mėnuo?	-liepa.	
			• O varlės bijo gandro?	-bijo, gandras valgo varles, žinai?	
			• Kiek gandrui metų?	-penki, jis mergaitė.	
9.	2009-04-01 „Aš ir mano draugai“	„Laba diena. Mergaitė ir sesuo draugės. Šitos vardas Neli, šita- Skaistė. Gulbės: čia mama ir vaikas.	Mokytojos klausimai • Kodėl nenori žaisti? Gal kamuolio neturi?	-neturi.	„Mano vardas Neli, o kitas Mergaitė, plaukai spalva juoda, Mergaitė vardas Skaistė. Sesuo sako prašo noriu lauke, o mama sako galima eiti į lauką o, tu noriu žaidžia, o sesuo sako nenoriu, o mama sako kodėl, o sesuo sako man tai asiboto žaidžia , o sesuo sako nenoriu, o mama sako gerai, o
			• Norėtų su kamuoliu pažaisti?	-nori.	
			• Su virvute pašokinėti?	-sunku.	
			• Dar papasakok apie	-truputį raudoni.	

		<p>Mergaitė žaisti nenori. Sako:-atsibodo. Šitai dešimt metų, tai – penkiolika. Dar yra šuo. Namuose turi. Du turi mergaitę ir berniuką, myli. Mergaitės spalva-balta, ruda-, o berniukas- juoda.</p>	<p>mergaites. Kokios spalvos plaukai, akys?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koks ilgis plaukų? • Kiek šuniukai turi vaikučių? • Vaikučiai geri? • Gulbės plaukia? • Ar karšta? • Mokinių klausimai • Nepikti šuniukai? • Kur mergaitės eina? • Gulbės stovi? • Meldas yra? • Šuniukai maži? 	<p>-normalus.</p> <p>-devynis.</p> <p>geri, šuo mama Džina, o kitas šuo Tikas.</p> <p>-plaukia.Čia auga žolės didelės, geras oras. -ruggjūtis.</p> <p>-nepikti.</p> <p>-eina, žiūri.</p> <p>-ramiai stovi.</p> <p>-nėra, neužaugo.</p> <p>-užaugo, yra penkios mergaitės, keturi berniukai. Valgo daug pieno.</p>	<p>tu noriu ką veiki, o sesuo sako aš noriu eiti vaikšto ir žiuriu ežeras, gulbės, o ežeras gulbės, o mama sako gerai, galima. Sesuo eina eina o pamatė ežeras gulbės dvi įdomu, Neli sako neįdomu žaidžia atsiboto. Sesuo dvi noriu papasakoti apie šunis. Neli sako: - ar tu ,turi šuniuką, mano šuniukai yra vaikai maža labai vaikai. Kiek 9 daug, berniukas 5 o Mergaitė 4 visi daug o yra šunis, mama vardas Džina ir tėtė vardas Tikas mano šunis.Skaistė sako: Ar tu, turi kačiukas, man labai aptinka, mano kačiukas yra labai maža yra kačiukas Mergaitė 5, o berniukas 4 ir mama turi ir tėtė turi labai linksma. Puiku“</p>
10.	2009-04-03 „Mano šeima“	Šioje sesijoje ugdytinės verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.	<p>Mergaitė vardas Neli o kitas mama vardas Jolanta, tėtė vardas Arūnas. Mama sako prašo tau reikia eina ir skina obuoliai. Nelita sako gerai eiti. Mama sako gerai Nelita. Nelita eina aš negaliu skina obuoliai. O mama juokai. Tėtė mato Neli negali skina obuoliai, aš truputi juokas, gerai aš tau padeda. O Neli sako ne ne, aš noriu pati skina obuoliai. Tėtė sako gerai aš einu joja arkliai. Mama pirkto tortas, pirakai, saldu saldainys, sausiniai ir viskas. Neli sako ačiū o šiandien man gimimo diena. Mama sako taip tu šiandien gimimo diena, aš tau dovana suknelė rausva, o tėtė tau dovana telefonas, Neli sako ačiū ačiū. Sesuo yra vardas Evelina, laura, Evaldas. Evelina šeši metai, laura aštuoni metai, Evaldas devini metai. Vaikai eina į mokyklą.“</p>		

Roberto verbalinės raiškos lentelė
(tiriamąjį Roberto stebėjimo duomenys, užfiksuoti stebint video įrašus)

Nr.	Data/Tema	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	2009-03-02 „Mano šeima“		Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„Robertas nijolė avydas!!!“ (Nijole avydas ant piešinio)
2.	2009-03-04 „Autoportretas“	„Berniukas stovi.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Koks berniuko vardas? • Kiek tau metų? • Kaip tu apsirengęs? Kokios spalvos rūbai? • Ar tu linksmas? Šypsaisi? • Kokiais žodžiais gali save apibūdinti? • Ką tu veiki? • Kur tu eini? Mokinių klausimų nebuvo.	-Robertas. -keturiolika. -mėlyna. -šypsausi. -labai linksmas, malonus, gražus. -einu, žiūriu. -namo.	„Žiūri stovi eina graži labai malonus linksma mėlyna.“
3.	2009-03-18 „Gyvūnas, kuris man patinka“	„Nupiešiau karvę, karvės vaikus.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Kodėl nupiešei karvę? Kodėl ji tau patinka? • O kokia tavo karvė? Linksma, liūdna? • Spalva kokia? Ruda? Balta? • Kodėl linksma? Mokinių klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Kodėl tavo mama karvė stora? • Ką karvė valgo? • Kur eina? 	-pieno duoda, gera, ji eina. -linksma, yra arklys. -balta. -gyvena, turi namus. - -žoles, šieną. į kaimą, namus.	„Graži linksma gyvena karvė mažą arklys eina tvortas labai“.
4	2009-03-20 „Pieva“	„Gėlės, lapai, pavasaris, saulė, dangus mėlynas.“	Mokytojos klausimai <ul style="list-style-type: none"> • Pakalbėk apie gėlytes, kokios jos? Tu buvai gėlytė. • Joms gera gyventi pievoje? • Kas dar gyvena? 	-gėlės žydi, labai linksmos, gražios. -gera. -žolės, šešios gėlės.	„gėlės, labai linksma, graži, maloni, saulė, lapus debesys.“

			Mokinių klausimai Kodėl nėra žmogus? Kur žmogus? Ką veikia?	-nėra, čia žemė.	
			• O kodėl saulės nėra?	- yra, šilta.	
5	2009-03-23 „Kuriu pasakojimą.“	„Namas, langas, durys, yra dūmai.“	Mokytojos klausimai • Kas šitas žmogus? Koks vardas?	-Robertas	„Žmogus žiūri eina gyventas kelmė gražus namas kambarys šiauliai stovi linksmas geras durys jis dūmai langai dideli mažus vėjas stiprus žolė labai malonus.“
			• Ką veiki? Tu čia gyveni?	-gyvenu.	
			• Kas dar yra name?	-namas Kelmėje.	
			• Kiek kambarių yra name?	-penki.	
			• Kas dar name gyvena? Mama?	-mama, tėtis, didelis brolis.	
			• Ar šeima draugiška? Pyktis nėra?	-draugiška, linksmi, geri.	
			• Ką veikti bus? Žaisti bus?	-žaisiu.	
			Mokinių klausimų nebuvo.		
6.	2009-03-25 „Kuriu pasakojimą“	Mokytoja padeda „Kartą gyveno sraigė (daktiliumi parodo sraigė) „Sraigė, grybas blogas, kamuolys“,	Mokytojos klausimai • Kas čia ?	-veidas	„grybas sraigė galva sviedonys mėnulis vabalai uogė blogas eina medis žiūri labai graži linksmas malonus bėga baltas daugiau mažas molis“
			• Kieno veidas?	-mano	
			• Tu koks? Šypsaisi? Liūdnas?	-linksmas	
			• Ką sraigė mėgsta? Kas patinka jai?	-žolė.	
			• Šita sraigė draugauja su grybu, su tavim?	-draugauja.	
			• Ką tu veiki?	-žaidžiu futbolą.	
			• Patinka žaisti? Įdomu?	-patinka.	
			• Žaidi vienas? Su draugais?	-10 draugų.	
			Mokinių klausimai • Kas čia?	- boružė (mokytoja daktiliumi parodo „vabalas“)	
7.	2009-03-27 „Vieta, kurioje aš noriu būti“	„Ruduo, medis, žydi penkios gėlės. Mėlyni bebesėliai, vaza.	Mokytojos klausimai • Kur tu?	-vaza.	„gėlės 5 vaza lapu rauodaos gelita medis linksmas graži labai gerai myliu tėtė mama gyvena eina ilgai gėlės debesys 6 m. malonus.“
			• Tau patinka gėlytės, myli jas?	-patinka, čia mama, tėtė	
			Mokinių klausimai • Kodėl lapų nėra (klausia apie medį)?	-įvairios yra.	
			• Kur žmonės?	-nėra.	

			<ul style="list-style-type: none"> • Tavo medis auga didelis? • Kodėl lapai taip krenta? • Kodėl saulės nėra? 	<p>- didelis</p> <p>- (mokytoja padeda: „gal vėjas juos suka?“</p> <p>-nereikia.</p>	
8.	2009-03-30 „Mano kelionė“	„Lėktuvas skrenda. Sukasi, trys žiūri, toli gyvenu“	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kas dar skrenda su tavim? Kas žiūri pro langiuką? • Kur skrendate? Į miestą? Į kaimą? • Ten miškų yra? O dar ko yra? • Kokia lėktuvo spalva? • Ar tu su draugais skrendi? • Ar tau patinka skristi? • Džiaugiesi? Įdomu? Malonu? <p>Mokinių klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kas čia (rodo piešinyje)? • O kur tavo mama, tėtis? • Tau mama leido skristi? • Mama nėra pikta? 	<p>-Giedrius, Neringa.</p> <p>-toli, Kelmė.</p> <p>- yra, namų daug, saulė.</p> <p>-pilka.</p> <p>-taip.</p> <p>-patinka, malonu.</p> <p>-mokytoja pasako ir visi kartoja (propeleris)</p> <p>- nežinau.</p> <p>-leido.</p> <p>-nėra.</p>	„lėktuvas langai debesis gaži labai malonus linksma auga robertas giedrius žiūri neringa pilkas mėnyla raudona geltona mano kelionė daugiau“
9.	2009-04-01 „Aš ir mano draugai“	Supasi vaikai, mokykla, į lauką nori, oras geras. Čia ežeras.“	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kokie draugų vardai? • Kur tu? • Tau patinka suptis? Įdomu? • Ar supiesi aukštai, ar tik truputį? • Nebijai? • Čia vaikams linksma? Draugauja? <p>Mokinių klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kiek jiems metų? • Kur mama? Tėtė? 	<p>-Roma, (kadangi sunkiai galvoja, pataria mokyklos draugų vardus pasakyti) - Audrius, Neli, Domas</p> <p>-čia (rodo į supynes)</p> <p>-patinka</p> <p>-aukštai</p> <p>-ne.</p> <p>-taip.</p> <p>-keturiolika, penkiolika, devyni.</p> <p>-čia (rodo piešinyje)</p>	„Jonas neringa vaikas žiūri plaukia ežeras langas supasi robertas giedrius draugai nelitūtė mokykla už namo šeše bivo stovi graži labai linksma malonus stiprus.“

10.	2009-04-03 „Mano šeima“	Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.	„Nijolė avydas robertass televizorius eina parduovė laukia įvairu šeima valgo guli lova blynas musė žiūri graži penkiasdešimt metų metų keturiolika metų stovi žaisti lėktuvas, futbolas mašina būgnas žiukis meška linksma labai malonus sijonas paltas stalas stato.“
-----	----------------------------	--	---

Audriaus verbalinės raiškos lentelė
(tiriamąjį Audriaus stebėjimo duomenys, užfiksuoti stebint video įrašus)

Nr.	Data/Tema	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	2009-03-02 „Mano šeima“		Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„Eina saulė gelė medis žiūri geras namo.“
2.	2009-03-04 „Autoportretas“	„Yra berniukas, eina. Turi kepurę, kelnes.“	Mokytojos klausimai		„Aš kepure brolis turi.“
			• Tas berniukas tu? Koks berniuko vardas?	-Audrius.	
			• Kiek tau metų?	-vienuolika.	
			• Papasakok apie save. Kokios spalvos tavo akys?	-rudos.	
			• Kaip tu apsirengęs? Kokių spalvų drabužiai?	-kelnės raudonos, batai juodi.	
• Koks tu esi? Kokie žodžiai tau tinka?	-geras, linksmas.				
			Mokinių klausimų nebuvo.		
3.	2009-03-18 „Gyvūnas, kuris man patinka“	„Katė yra įvairių spalvų, turi nosį, uodegą.“	Mokytojos klausimai		„Katė, labai, gerai, gyvena, linksmas, stora, graži plona geras, dide (didelė)“ .
			• Ką nupiešei?	- katę spalva (spalvota).	
			• Vardą turi katytė? Vardas koks?	-katė.	
			• Kodėl nupiešei katę? Kodėl ji tau patinka?	-įvairios spalvos, graži.	
			• Kokia katytė? Linksmas? Liūdna?	-linksmas.	
			• Dar kokia?	-gera.	
			• Katytė kodėl linksmas?	- lauke linksmas .	
			• Ar katytė namus turi?	-neturi.	
			Mokinių klausimai		
			• Ji neturi namų? Vargšė?	-ne	
			• Kodėl tu viena katė? O kitą neturi katės?	-turi	
			• O kur yra?	-ten (parodo už piešinio)	
• O kur saulė? Dangus?	-nėra, bus lietus.				
• Kur žolė?	-nėra.				

4.	2009-03-20 „Pieva“	„Katė, gėlė žydi, saulė šviečia. Mėlyni debesys, vasara. Katei gera gyventi.“	Mokytojos klausimai	-stovi, žiūri į gėlę.	„Katė, pienas, džiaugiasi, valgo, nori, pele, labai, gele žydi, labai gerai. Katė turi draugę gele.“
			• Kur ji atėjo?		
			• Ar katytė linksma, ar liūdna?	-linksma	
			• Ar ji draugų turi?	-gėlę.	
			• Ką ji mėgsta?	-lįsti į urvą.	
			• Ką ji valgo? Ko ten ieško?	- ieško pelės, ją valgys.	
5.	2009-03-23 „Kuriu pasakojimą.“	„Ruduo. Auga žolė, medis. Namas, žiūri, mašina važiuoja.“	Mokytojos klausimai	-saulė.	„Medis, spalvotas, labai, namo, medis leles žiūris, mašina, Tete dirba, saule, smagus, šiltas, pavargęs.“
			• Kas čia?		
			• Kur mašina važiuoja?	-namo.	
			• Kieno mašina?	-tėtės.	
			• Ką veikia tėtė?	-dirba.	
			Ar tu padedi tėtei?	-padedu.	
			Ar tėtei sunku dirbti? Jis pavargsta?	-pavargsta.	
			Mokinių klausimai	-šilta.	
• Koks oras?					
• Kas tas mėlynas?	-debesis.				
6.	2009-03-25 „Kuriu pasakojimą“	„Gyveno trys lėkštės: mama, tėtis, aš“.	Mokytojos klausimai	- (kiti mokiniai išvardija, košė, sriuba)	„Labai molis lėkštė Ačiū labai lėkštė yra Mama Tėtė berniukas draugai. Verda“
			• Koks induose valgis?		
			• Kas virs valgi tuose induose?	-aš.	
			• Duosi mums valgyti?	-duosiu.	
			Mokinių klausimai	-linksmas.	
			• Ar tu linksmas?		
• Mama linksma? Tėtis?	-juokiasi				
• Kodėl juokiasi?	- (mokytoja padeda: „jie stori, panašūs į žmones, todėl juokingi“)				
7.	2009-03-27 „Vieta, kurioje aš noriu būti“	„Medis, tamsios žolės auga.“	Mokytojos klausimai	- 3 medžiai	„Aš, Audrius, mama, Tėtė, draugė, medis, saulė, kalnai, žolės, auga, labai gražiai.“
			• Kaip vadinasi ta vieta? Miškas?		
			• Kur tu?	- tas medis, mažas.	
			• Kiti medžiai kas? Mama, tėtė	-mama, tėtis.	
• Papasakok apie medžius. Kokie jie linksmi? Gražūs?	-juokiasi.				

			<ul style="list-style-type: none"> • Kodėl juokiasi? 	-saulė juokiasi.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Diena kokia? Graži, šilta, šalta? 	-šilta.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Koks metų laikas? Vasara, ar dar kitas? 	-vasara.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Vasara? Bet nėra lapų? 	-seni medžiai.	
			<ul style="list-style-type: none"> • O jie visi draugauja? 	-saulė geltona, didelė.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kai šviečia saulė jiems šilta? 	-truputį šilta.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek tėtei metų? 	-keturiolikai.	
			Mokinių klausimai	-kalnai (mokytoja daktiliumi pasako „kalnai“)	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kas čia? 		
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek medžiui mažam metų? 	-penki.	
8.	2009-03-30 „Mano kelionė“	„Namas, medis auga. Saulė šypsosi, linksma. Paukščiai čia.“	Mokytojos klausimai	-čia	„medis, gražus, einu, žiūri, ežeris, medis, metu 6, berniukas, Saulė, labai, žiūri, žolė, namo, paukščiai, labai gražiai, Mergaitė ir Berniukas, draugas, mylis. Puikiau labai“
			<ul style="list-style-type: none"> • Kur tu? 	-prie ežero.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Pasivaikščioti eini? Vienas? Neliūdna? 	-linksma.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Draugų turi? 	-turiu, mergaitę.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Koks draugės vardas? 	-Nina.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Mergaitė didelė? Kiek metų turi? 	-vienuolika.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Jūs geri draugai? 	-geri.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Koks čia metų laikas? Vasara? Pavasaris? Ruduo? 	-pavasaris.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Gėlyčių dar nėra? 	- bus	
			<ul style="list-style-type: none"> • Paukšteliai parskrenda? 	-parskrenda.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek paukštelių? 	-dešimt.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kiek čia tau metų? 	-šeši.	
			Mokinių klausimai	-leido.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Mama leido eiti prie ežero? 		
			<ul style="list-style-type: none"> • Kodėl tu mažytis? 	-žolės didelės.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Ką veikia mama? Tėtė? 	-mama verda, tėtė kasa, dirba.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Ką verda? 	-mėsą.	
9.	2009-04-01 „Aš ir mano“	„Saulė, medis didelis, medis mažas, berniukas.“	Mokytojos klausimai		„Saulė, mama, medis, Tėtė, berniukas, gražus, labai. Media du, labai gražiai, darugai, žaidima, lipa, medis.“
			<ul style="list-style-type: none"> • Ar medžiai berniuko draugai? 	-draugai.	
			<ul style="list-style-type: none"> • Kodėl medžiai šypsosi? 	-juokiasi.	

	draugai“		<ul style="list-style-type: none"> • Kodėl medžiams juokinga? -linksma. • Berniukas žaidžia su medžiais? -žaidžia. • Ką žaidžia? -lipa į medį, nulipa. • Ar berniukas nebijo? -nebijo. • Patinka žaisti? -patinka. • Ar jie geri draugai? -geri. 	
			<p>Mokinių klausimai</p> <p>Kur mama?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kur tėtė? -namuose. • Kiek metų berniukui? -šeši. 	
10.	2009-04-03 „Mano šeima“	Šioje sesijoje ugdytinio verbalinė raiška nebuvo inspiruojama.		„labai, paukštis, žiūri, dainuoja, labai, gražai, mama, žiūri, labai, berniukas, žiūri, labai, medis, žiūri, paukštis, saulė, labai, namo, verda, mesa, patinka, stovi, dainoja, labai, gražiai.“

Požymių identifikavimo tiriamųjų tekstuose pavyzdys

Požymių žymėjimo spalvos

Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Mandagumo žodžiai	Prisiminimai	Spontaniškos mintys
-----------------------	---------------------	-------------------	-------------------	--------------	---------------------

Nr.	Ugdytinis	Ugdytinio pasakojimas	Mokytojos ir mokinių klausimai	Ugdytinio atsakymai	Ugdytinio rašytinis pasakojimas pagal piešinį
1.	Domas	„Čia Domas. Domas yra linksmas. Aš turiu brolių vienodą brolių.“	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> Koks tu esi? Išsirink tinkamus žodžius. Kaip tu apsirengęs? Kokios rūbų spalvos? Kiek tau metų? Ką tu veiki? Ką veiksi miške? <p>Mokinių klausimų nebuvo</p>	<p>-linksmas, gražus, susimąstęs</p> <p>- mėlynos kelnės, žalia, batai rudi.</p> <p>-dešimt.</p> <p>-einu į mišką.</p> <p>- nežinau.</p>	„Mano vardas Domas. Domas yra linksmas. Domas eina į mišką. Mano susimąstęs.“
2.	Reda	<p>Namelyje du paukšteliai. Jie abu myli vienas kitą. Šviečia saulė, šilta.</p> <p>Namelyje yra skylutė, kad šilta būtų. Mėlynos spalvos yra mama paukštelis, žalias vyras žiūri į kitą paukštelį. Jie abu draugauja, linksmi. Oras geras. Namelis gražus“.</p>	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> Ką paukšteliai veikia namelyje? Ką jie kalbasi? <p>Mokinių klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> Kodėl namas plonas? Kur mergaitė? Kur berniukas? O kodėl šakos nėra? 	<p>-kalbasi.</p> <p>-kalbasi, kad myli.</p> <p>- taip nupiešiau.</p> <p>-mergaitė mėlyna, berniukas žalias.</p> <p>-nėra, žalia, nesimato.</p>	Mama love tėtė linksma saulė, Aš labai gražiai piešti.“
3	Neli	„Labai šilta, gera. Tirpsta, pavasaris.“ (pasako, kad labai sunku pasakoti	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> Ką nupiešei? O vardą turi? Koks? Dar papasakok apie paukštelį. Koks jis, linksmas, liūdnas? Ar dar kitoks? Ką dar nori pasakyti, koks jis? Kas čia mama? Tėtė? <p>Mokinių klausimai</p>	<p>- sniegena žiūri.</p> <p>-turi (pagalvoja), nežinau.</p> <p>vienas paukštelis ramus, saulė šviečia.</p> <p>-paukščiukas žiūri, gražus medis, jam malonu, tupi šaka.</p> <p>-mama.</p> <p>-didelis</p>	„Man patinka oras vėjas ir saulė. O mano vardas Džina. Man labai plona, o man nepatinka stora. Labai linksma ir labai malonus lauke vėjas oras o aš nenoriu eiti namo o patinka lizdas labai šilta. Aš sėdi lizdą. Džina nenoriu valgo visų neskanu. Mano labai graži veidas ir patinka. Man patinka lauke aukšta į dangų. Aš ne eiti žolę žemę. Aš norėčiau bus vaikelis paukštelis.“ (mokytoja klausė kito dalyvio

			<ul style="list-style-type: none"> • O kodėl jis mažas? • Tau patinka? • Kodėl saulė didelė? 	<p>-didelis</p> <p>-patinka, gražus.</p> <p>-paukštis mažas, o ji aukštai, šilta.</p>	ar jo nupieštas objektas soras, ar plonas. Taip pat dalyvis pasakojo apie mažičius paukštelius, todėl tai identifikuojama kaip prisiminimų požymis).
4.	Robertas	Namas, langas, durys, yra dūmai.“	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kas šitas žmogus? Koks vardas? • Ką veiki? Tu čia gyveni? • Kiek kambarių yra name? • Kas dar name gyvena? Mama? • Kas dar name gyvena? Mama? • Ar šeima draugiška? Pyktis nėra? • Ką veikti bus? Žaisti bus? • Mokinių klausimų nebuvo 	<p>-Robertas</p> <p>-gyvenu.</p> <p>-penki.</p> <p>-mama, tėtis, didelis brolis.</p> <p>-mama, tėtis, didelis brolis.</p> <p>-draugiška, linksmi, geri.</p> <p>-žaisiu.</p>	„Žmogus žiūri eina gyventas kelmė gražus namas kambarys šiauliai stovi linksmas geras durys jis dūmai langai dideli mažus vėjas stiprus žolė labai malonus.“
5.	Audrius	„Ruduo. Auga žolė, medis. Namas, žiūri, mašina važiuoja.“	<p>Mokytojos klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kas čia? • Kur mašina važiuoja? • Kieno mašina? • Ką veikia tėtė? • Ar tu padedi tėtei? • Ar tėtei sunku dirbti? Jis pavargsta? <p>Mokinių klausimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koks oras? • Kas tas mėlynas? 	<p>-saulė.</p> <p>-namo.</p> <p>-tėtės.</p> <p>-dirba.</p> <p>-padedu.</p> <p>-pavargsta.</p> <p>-šilta.</p> <p>-debesis.</p>	Medis, spalvotas, labai, namo, medis leles žiūris, mašina, Tete dirba, saulė, smagus, šiltas, pavargęs.“

Domo rašytinių tekstų content analizė

Nr.	Tema	Kalbos dalys									Teksto žodžių kiekis
		Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Jaustukas	
1.	„Mano šeima“	saulė, Domas (2 k.), balionas, tėtė, germantas, mama	karšta, linksmą, gražų	yra, nori (2 k.), sako (2 k.), myliu			o		aš, tave		
Viso		7	3	6	0	0	1	0	2	0	19
2.	„Autoportretas“	vardas, Domas (3 k.), mišką	linksmas, susimąstęs	yra, eina		į			mano (2 k.)		
Viso		5	2	2	0	1	0	0	2	0	12
3.	„Gyvūnas, kuris man patinka“	paukštis (7 k.), vardas, Grina, pilva, plunksna, lizde, mišką	normalus, linksmas, graži	skrenda, gyvena, ką veikia		į			nieko		
Viso		13	3	3	0	1	0	0	1	0	21
4.	„Pieva“	boružė (4k.), gėlė, gėlės (5k.), drugelis (2k.), džiaugsmas, saulė, lapą	malonus (2 k.), linksmas (2 k.)	žiūri, eina, žydi, kvepia (15 k.), susirinko	labai (2 k.)	į	ir				
Viso		15	4	19	2	1	1	0	0	0	42
5.	„Kuriu pasakojimą“	Indrutė (4k.), paukštį, paukštis (4 k.), meldai (2k.), medis, lapai, varlė, mergaitė (2 k.) ežeras, dubysa, lizda, kiaušiniai, džiaugsmas, žolė, ledai, truputi žemė, šakos, ežerą	linksmas (3k.), malonus, šiltas	žiūri, dainuoja, tupi, užauga (2 k.), butu, yra (2k.), stovi, eina, vadina, noriu, pavyko, auga	labai	ant, į, ant	ir	keturi	pats	ciuka-ciuka	
Viso		27	5	14	1	3	1	1	1	1	54
6.	„Kuriu pasakojimą“	tulpė (3 k.), baravykas (3k.), žibutė (3 k.), draugai, pavasaris, orai,	linksmas, šiltas, normalus	stovi (2 k.), tupi, eina, yra (2k.),		ant (2 k.), į	ir (2 k.)				

		žemės (2 k.), mokyklą									
Viso		15	3	6	0	3	2	0	0	0	29
7.	„Vieta, kurioje aš noriu būti“	Indrutė (5 k.), Domas (4k.), pavasaris, orai, džiaugsmas, krūmai (2k.), gėlės, širdis(2 k.),medis (2 k.), dangaus, saulė, pasakojimas, šypsena, vardas (2 k.), dagnis, rūdelė, žolės, balionas (2 k.), litų, žolė, spalvų, plaukus, krūmas, ežerę	šiltas, spalvotas (3 k.), žalia (2 k.), geltoną, geltonas	myli, eina, žydi, užauga (2 k.), patinka, yra (3 k.), bus, kainuoja, geltonas	greitai, tamsiai, čia	į	ir (2k.)	trys,	visiems		
Viso		36	8	11	3	1	2	1	1	0	63
8.	„Mano kelionė“	moterys, vardas, Malina, palmė (2 k.), jūra, smėlis, orai, kokosų, paukščiai (8 k.), bananas, draugai, žirafa, zebra, beždžionė, katė, šuo, antis, asilas, arklys, bananą, palmės	spalvotas (5 k.), žalia, oražinė, žydra, geltona, pilkas, šiltas	yra, buvo, valgyti, patinka, turi, žiuri, šoka, nukrito,	linksmi, įvairiai, visur (2k.), labai		ir			ate	
Viso		29	11	8	5	0	1	0	0	1	55
9.	„Aš ir mano draugai“	Jonas (2k.), ledai (2 k.), Romualdas, mama, Domas, obuolys, apelsinas, bananas, citrina, uogos, aguona, saldainis, vynuogės,	šildas (šiltas)	eina, pirkti, myli, važiuoja, ragauja, yra, auga	dabar	į, į	Ir (2 k.)			ačiū	

		tortas, ežerą šokoladas, braškė, uogienė, jogurtas, arbūzas, orai, Šiauliai, gėlės, aguona, puriena, gvazdikas, žibutė, rožė, tulpė, našlaitė, ramūnė, snieguolė, vilnių									
Viso		35	1	7	1	2	2	0	0	1	49
10.	„Mano šeima“	paukščiai, paukštis (2 k.), tėtė (4 k.), brolis (2 k.), aguona mama (2 k.), Domas, orai, birželis, gėlė, aguona, žolė (2 k.), saulė, medį, šaka, lapai, lesykla dangus balionas, medis, vardas (3 k.), Gintaras, Germantas, Armida, lesyklą	šiltas, spalvotas (3 k.) geltona, spalvotas žydra ir baltas, žalia, ruda, idomu, kaip gražus (2 k.)	čiulbėjo (2 k.), skrenda, sako (2 k.), panavoja (dovanoja), klauso, yra (4 k.), auga (2 k.), buvo dirba, lesa, neša, sveikinu	dabar, paskui, lauke	į	Ir (2 k.)		jis	la-la la- la, ačiū (2 k.), a- a-a (2 k.), la-la- la	
Viso		34	13	18	3	1	2	0	1	6	78

Redos rašytinių tekstų content analizė

Nr.	Tema	Kalbos dalys									Teksto žodžių kiekis
		Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Jaustukas	
1.	„Mano šeima“	Reda gėlė		įpusuosi		i			aš		
	Viso	2	0	1	0	1	0	0	1	0	5
2.	„Autoportretas“	Reda		žiūri					aš		
	Viso	1	0	1	0	0	0	0	1	0	3
3.	„Gyvūnas, kuris man patinka“	mama, tėtė, saulė,	linksma	love (myli), piešti	labai, gražiai				aš		
	Viso	3	1	2	2	0	0	0	1	0	9
4.	„Pieva“	boružė, laupu,	grožia	eina	labai				ji		
	Viso	2	1	1	1	0	0	0	1	0	7
8.	„Mano kelionė“	nama, mama, langas, Reda gėlė,		žaidia			o		aš, jo		
	Viso	5	0	1	0	0	1	0	2	0	9
9.	„Aš ir mano draugai“	Reda, tėtė, mama		kepui (kepu), eina, žiūri	labai			4	aš		
	Viso	3	0	3	1	0	0	1	1	0	9
10.	„Mano šeima“	Reda, Raksjas, ežras (ežeras) (4 k.), gėlė, ita, tete, šuima (šeima)		žiūri (4 k.),	labai		o (2 k.), ir (2 k.)	4	aš		
	Viso	8	0	4	1	0	4	1	1	0	19

Neli rašytinių tekstų content analizė

Nr.	Kalbos dalys										Teksto žodžių kiekis
	Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Dalelytė	Jaustukas	
1.	Palanga, Klaipėda	įdomu	važiuojau	labai	į	ir		aš			
Viso	2	1	1	1	1	1	0	1	0	0	8
2.	balionas, spalva, vardas, Ramunė	raudona	nupirko, stoviu				vienas	aš (2 k.), mano			
Viso	4	1	2	0	0	0	1	3	0	0	11
3.	oras (2 k.), vėjas (2 k.), saulė, vardas, Džina (2 k.), lizdas, veidas, žemė, vaikelis, paukštelis, lauke (2 k.) lizdą, dangų, žolę	plona, stora, linksma, malonus, šilta, graži, aukšta, neskanu	patinka (4 k.), nepatinka, nenoriu (2 k.), eiti, valgo, ne eiti, norėčiau, bus, sėdi	labai (5 k.), namo	į, iš, iš	o (4 k.), ir (3 k.)		aš (4 k.) man (4 k.), mano (2 k.), visų			
Viso	18	8	13	6	3	7	0	10	0	0	66
4.	paukšteliai (4 k.), mama (2 k.), vaikai (2 k.), lauke, oras, vėjas, drugelis (2 k.), žolė, paukštelis (2 k.), lizdas (2 k.), kirmele, gėlės, boružėlė, viskas, tėtis, lizdą, medį	didelis, alkanas, gera, nesvarbu, puiku,	turi (4 k.), yra, patinka (2 k.), neturi (2 k.), eina (2 k.), tupi, eiti, valgo (2 k.), noriu (3 k.), sako, nenoriu, dirba, būti, gyvena,	labai (3 k.), gerai (2 k.), mažai, paskui	į	ir, o (6 k.)	keturi (3 k.), vienas, trys (2 k.), milijonai	aš, mes (3 k.), man, nieko			
Viso	25	5	23	7	1	7	7	6	0	0	81
5.	mergaitė, vardas, Neli (4 k.), ledus (5 k.), vyras (3 k.), litai, braškė, ledas, veidas, lūpos, juokas, mama, knyra (knyga), tėtė, stalas, suolas, kėdė, spinta, viskas, brolis, mokykla, sesuo, parduotuvė, šokoladas, sūris, obuolys, mėsa, batonas, duona,	linksma, skanu, panašus, burvinas (purvinas), nesvarbu, galima	noriu, eiti, pirkto, sako (3 k.), duoda, kainavo, pirkto, prašom, valgo, pamatė, skaito, dirba, eina (3 k.), pirkto, kainavo	gerai (2 k.), labai (2 k.), daug, namo, paskui	su,	o (8 k.), kai, ir (3 k.),	du, 10, 510 lt.	mano (3 k.)		ačiū	

	pienas, limonadas, lėlė, Meška, saldainis, slyva, pagalvė, knyga, telefonas, arbata obuolys, vyšnia, pieštukas, parkeris merga										
Viso	53	6	19	7	1	12	3	3	0	1	105
6.	Afrika, mama (4 k.), Lietuva (3 k.), miška, pelėda (4 k.), paukštelis (3 k.), obuolys, tėtė (2 k.), viskas (2k.), tantčio (samčio), Afrika, Lietuva	šilta (2 k.), karšta, blogas, malonus, linksma (3 k.), skanu, puiku, gerą (3 k.), nesvarbu	buvau, atai (ateik)(2k.), nenoriu (2 k.), noriu, eina, sako (2 k.), gali, eiti, einu (2 k.), pamatė (2 k.), ateina, nerėčiau (norėčiau), valgo (2 k.), negalima, būti, bėga, nebuvo, pasakyti, dirba, mirė, palauk, nulužo, nėra	labai (5 k.), gerai (3 k.), greitai (2 k.), šiandien, dabar, geriau, štai (2 k.), ten, paskui, paskui	į , į	o (6 k.)		mes, aš (7 k.), kas (2 k.), tas, mano, kas	ne (3k.), jau (2 k.), ar, ko, tai, nu	oi (2 k.), labanakt (2 k.), ačiū	
Viso	24	14	28	18	2	6	0	12	9	5	118
7.	mergaitė (3 k.) vardas, Neli (5 k.), miškas, gėlė, gėlės, vyras (6 k.), mama (4 k.), tėtė (2 k.), broli, futbolai (futbolas), metu, viskas, kas	blogas, blogą, linksma (2 k.), gerą, puiku,	išėjo, ieško (4 k.), yra (3k.), atrodė, ateina, noriu, būti, mirė (2 k.), sako (5 k.), bijau, pasakyti (2 k.) bėga, nežinau, eiti, pamatė (2 k.), žaidžia, žaidi, negalima	labai, greitai, blogai (2 k.), gerai (2 k.), daug (3 k.), tuoj, štai (2 k.), ten (3 k.), kur, kodėl		o (2k.)	vienas, 10	man, aš (4 k.), mano	ne (2 k.), taip		
Viso	29	6	30	17	0	2	2	6	3	0	95
8.	mergaitė, vardas, Evelina (12 k.), mama (5 k.), ledus (4 k.), veidas (2 k.), gandra (6 k.),	purvinas, graži, šaunuolė, kokias, nesvarbu	noriu, pasakyti, sako (14 k.), gali, pirkto (2 k.), nupirko, eina (3 k.),	gerai (5 k.), lauke (2 k.), paskui (2 k.), labai, kodėl	į, pro,	o (3 k.), ir	du	aš (2 k.), nieko, tas, mano (2 k.)	nu	ačiū (3 k.), labanaktis (2 k.)	

	varlės (4 k.), varlė (3 k.), draugė (2 k.), nesąmonė, litai, parduotuvė, lapą		kainuoja, pamatė, nukrito, nerandu, žiūriu, brašau (prašau), valgo (2 k.), žiūri, nėra, galima (2 k.), negalima (2 k.),								
Viso	43	5	40	11	2	4	1	6	1	5	118
9.	vardas (4 k.), Neli (3 k.), mergaitė (4 k.), Skaistė (2 k.), sesuo (7 k.), mama (6 k.), ežeras (3 k.), gulbės (3 k.), plaukai, spalva, šuniuką, šuniukai, vaikai (2 k.), berniukas (2 k.), Džina, tėtė (2 k.), Tikas, šunis (2 k.), kačiukas (3 k.), lauką, šunis	juoda, įdomu, neįdomu, maža (2 k.), linksma, puiku	sako (12 k.), prašo, noriu (5 k.), galima (2 k.), eiti (2 k.), žaidžia (3 k.), nenoriu (2 k.), asibodo (2 k.) (atsibodo), vaikšto, žiūriu, eina (2 k.), pamatė, papasakoti, turi (4 k.), ką veiki, yra (4 k.), patinka	lauke, tai, kodėl, gerai (2 k.), labai (3 k.), daug (2 k.)	į, apie	o (16 k.), ir (2 k.),	dvi (2 k.), 9, 5, 4, 5,4	mano (4 k.), kitas, tu (4 k.), man (2 k.), aš, visi	ar (2 k.)		
Viso	51	7	46	11	2	19	7	13	2	0	158
10.	mergaitė, vardas (4.) k.), Neli (8 k.), mama (6 k.), Jolanta, Arūnas, tėtė (4 k.), obuoliai (4 k.), juokai, juokas, arkliai, tortas, pirakai (pyragai), saldainys, sausainiai, diena (2 k.), dovana (2 k.), suknelė, sesuo, telefonas, Evelina (2 k.). laura (2 k.), Evaldas (2 k.), vaikai, metai (3 k.), gimimas (2 k.), truputį, viskas,	saldu, rausva	sako (8 k.), prašo, reikia eina (2 k.) skina (2 k.), eiti, eina, negaliu skina, mato, negali skina, padėda, noriu, einu, joja, pirkto (2 k.), yra,	gerai (4 k.), šiandien (2 k.)	į	o (5 k.), ir (2 k.)	šeši, aštuoni, devyni	kitas, tau (4 k.), aš (6 k.), pati, man, tu	ne (2 k.), taip	ačiū (3 k.)	

	mokykla										
Viso	58	2	28	6	1	7	3	14	3	3	125

Roberto rašytinių tekstų content analizė

Nr.	Tema	Kalbos dalys									Teksto žodžių kiekis
		Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Jaustukas	
1.	„Mano šeima“	Robertas, nijolė (2 k.), avydas (2 k.)									
Viso		5	0	0	0	0	0	0	0	0	5
2.	„Autoportretas“		graži, malonus, linksma, mėlyna	žiūri, eina, stovi	labai						
Viso		0	4	3	1	0	0	0	0	0	8
3.	„Gyvūnas, kuris man patinka“	karvė, arklys, tvortas	graži, linksma, maža	eina, gyvena	labai						
Viso		3	3	2	1	0	0	0	0	0	9
4.	„Pieva“	gėlės, saulė, lapus, debesys	linksma, graži, malonios		labai						
Viso		4	3	0	1	0	0	0	0	0	8
5.	„Kuriu pasakojimą“	žmogus, kelmė, namas, kambarys, šiauliai, durys, dūmai, langai, vėjas, žolė,	gražus, dideli, geras, linksmas, mažus, stiprus, malonus	žiūri, eina gyventas (gyvena), stovi	labai				jis		
Viso		10	7	4	1	0	0	0	1	0	23
6.	„Kuriu pasakojimą“	grybas, sraigė galva, sviedonys mėnulis, vabalai, uogė, medis, molis	blogas, graži, linksma, malonus, baltas, mažas	eina, žiūri, bėga,	daugiau, labai						
Viso		9	6	3	2	0	0	0	0	0	20
7.	„Vieta, kurioje aš noriu būti“	gėlės, vaza, gelita, medis, tėtė, mama, gėlės, lapiau, debesys	Rauodaos (raudonos), linksmas, graži, malonus	gyvena, eina, myliu,	labai, gerai, ilgai			5, 6 parašyti skaitmenys)			
Viso		9	4	3	3	0	0	2	0	0	21
8.	„Mano kelionė“	lėktuvas, langai,	gaži (graži),	auga, žiūri	labai,				mano		

		debesis, robertas, giedrius, neringa, kelionė	malonus, linksma, pilkas, mėnyla, raudona, geltona		daugiau						
	Viso	7	7	2	2	0	0	0	1	0	19
9.	„Aš ir mano draugai“	Jonas, neringa, vaikas, ežeras, langas, robertas, giedrius, draugai, nelitūtė, mokykla	linksma, malonus, stiprus, graži	supasi, žiūri, plaukia, buvo, stovi	labai	už namo		šeši			
	Viso	10	4	5	1	1	0	1	0	0	22
10.	„Mano šeima“	Nijolė, avydas, robertas televizorius, parduobė (parduotuvė), šeima, lova, blynas, musė, metų (3 k.), lėktuvas, futbolas, mašina, būgnas, smuikas, žiukis , meška, sijonas, paltas, stalas	įvairu, graži, linksma, malonus	eina, laukia, valgo, guli, žiūri, stovi, žaisti, stato	labai			Penkiasdešimt, keturiasdešimt devyni, keturiolika			
	Viso	22	4	8	1	0	0	5	0	0	40

Audriaus rašytinių tekstų content analizė

Nr.	Tema	Kalbos dalys									Teksto žodžių kiekis
		Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Jaustukas	
1.	„Mano šeima“	saulė, gėlė, medis,	geras	žiūri, eina	namo						
Viso		3	1	2	1	0	0	0	0	0	7
2.	„Autoportretas“	kepure, brolis		turi					aš		
Viso		2	0	1	0	0	0	0	1	0	4
3.	„Gyvūnas, kuris man patinka“	katė	linksma, stora, graži, plona, geras, dide	gyvena	labai, gerai						
Viso		1	6	1	2	0	0	0	0	0	10
4.	„Pieva“	katė (2 k.), pienas, pele, gele (2 k.), draugė		džiaugiasi, valgo, nori, žydi, turi	labai (2 k.), gerai						
Viso		7	0	5	3	0	0	0	0	0	15
5.	„Kuriu pasakojimą“	medis (2 k.), namo, leles, mašina, tete, saule	spalvotas, smagus, šiltas, pavargęs	dirba, žiūris (žiūri),	labai						
Viso		7	4	2	1	0	0	0	0	0	14
6.	„Kuriu pasakojimą“	molis, lėkštė (2 k.), mama, tete, berniukas, draugai		yra, verda	labai (2 k.)					ačiū	
Viso		7	0	2	2	0	0	0	0	1	12
7.	„Vieta, kurioje aš noriu būti“	Audrius tėtė, mama, draugė, medis, saulė, kalnai, žolės		auga	Labai gražiai				aš		
Viso		8	0	1	2	0	0	0	1	0	12
8.	„Mano kelionė“	medis (2 k.), ežeris, berniukas (2 k.), saulė, žolė, paukščiai, mergaitė, draugas, metų	gražus, graža (graži)	einu, žiūri (2 k.), mylis (myli)	labai (3 k.), puikiu namo		ir	6			

Viso		11	2	4	5	0	1	1	0	0	24
9.		saulė, mama, medis (2 k.), tėte, berniukas, media (medžiai), draugai, žaidima	gražus	lipa	labai (2 k.), gražiai			du			
Viso		9	1	1	3	0	0	1	0	0	15
10.	„Mano šeima“	paukštis (2 k.), mama, berniukas, medis, saulė, mesa,		žiūri (4 k.), dainuoja (2 k.), verda, stovi, patinka	labai (6 k.), gražiai (2 k.), namo						
Viso		7	0	9	9	0	0	0	0	0	25

Domo tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys (2 – 9 DT sesijų tekstai)

Nr.	Požymiai	Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Prisiminimai	Mandagumo žodžiai	Spontaniškos mintys
	Rašytiniai tekstai						
2 DT	„Mano vardas Domas. Domas yra linksmas. Domas eina į mišką. Mano susimąstęs.“	Mano vardas Domas. Domas yra linksmas.	Domas eina į mišką Mano susimąstęs.				
Kalbos dalys	Daiktavardis	3	2				
	Būdvardis	1	1				
	Veiksmažodis	1	1				
	Prielinksnis		1				
	Įvardis	1	1				
Viso	12	6	6				
3 DT	„Paukštis vardas Grina. Paukštis skrenda į mišką. Paukštis normalus pilvą. Paukštis linksmas. Paukštis graži plunksna. Paukštis gyvena lizde. Paukštis ką veikia? nieko.“	Paukštis gyvena lizde.	Paukštis linksmas. Paukštis normalus pilvą.	Paukštis vardas Paukštis plunksna.	Paukštis ką veikia? nieko.“		graži Grina. Paukštis skrenda į mišką
Kalbos dalys	Daiktavardis	2	3	4	1		3
	Būdvardis		2		1		1
	Veiksmažodis	1					1
	Prielinksnis						1
	Įvardis				1		
Viso	21	3	5	4	3		6
4 DT	„Boružė žiūri gėlę. Boružė eina į lapą. Žydi gėlės. Drugelis kvepia kvepia kvepia gėlės. Drugelis gėlės malonus. Boružė gėlės malonus. Boružė kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia gėlės. Susirinko labai linksmas ir džiaugsmas. Saulė labai linksmas.“	Boružė žiūri gėlę. Žydi gėlės. Drugelis kvepia kvepia kvepia gėlės. Boružė kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia kvepia gėlės. Susirinko labai linksmas ir		Saulė džiaugsmas.			Boružė eina į lapą. Drugelis gėlės malonus. Boružė gėlės malonus. labai linksmas

Kalbos dalys	Daiktavardis	7		2		6
	Būdvardis	1				3
	Veiksmažodis	18				1
	Prieveiksmis	1				1
	Prielinksnis					1
	Jungtukas	1				
Viso	42	28		2		12
5 DT	Indrutė žiūri paukštį. Paukštis dainuoja ciuka-ciuka. Indrutė tupi ant šakos. Indrutė linksmas. Paukštis linksmas. Pats užauga meldai. Medis butu užauga lapai. Labai malonus. Truputi, šiltas. Varlė linksmas. Meldai yra keturi. Mergaitė stovi ant žemę. Ežeras vadina dubysa. Lizda yra kiaušiniai. Indrutė ir paukštis eina į ežerą. Paukštis džiaugsmas. Žolė auga. Mergaitė noriu pavyko ledai.“	žiūri paukštį. Paukštis dainuoja Medis butu užauga lapai	ciuka-ciuka linksmas Pats užauga meldai Truputi, šiltas. Varlė Meldai	Indrutė Indrutė Indrutė Ežeras vadina dubysa. Lizda yra kiaušiniai. Indrutė	Mergaitė noriu pavyko ledai.	tupi ant šakos Paukštis linksmas. Labai malonus. linksmas. yra keturi Mergaitė stovi ant žemę. ir paukštis eina į ežerą. Paukštis džiaugsmas. Žolė auga.
Kalbos dalys	Daiktavardis	4	4	8	2	9
	Būdvardis		2			3
	Veiksmažodis	4	1	2	2	5
	Prieveiksmis					1
	Prielinksnis					3
	Jungtukas					1
	Skaitvardis					1
	Įvardis		1			
Jaustukas		1				
Viso	54	8	9	10	4	23
6 DT	„Tulpė stovi ant žemės. Baravykas tupi. Žibutė stovi ant žemės. Tulpė linksmas. Baravykas ir žibutė eina į mokyklą. Tulpė, baravykas ir žibutė draugai. Yra pavasaris. Orai yra šiltas normalus.“	Baravykas Baravykas ir baravykas ir Yra pavasaris. Orai yra šiltas	Tulpė, Tulpė, Tulpė	Žibutė, linksmas. Žibutė, žibutė		stovi ant žemės. Tupi stovi ant žemės. eina į mokyklą draugai. normalus.
Kalbos	Daiktavardis	5	3	3		4
	Būdvardis	1		1		1
	Veiksmažodis	2				4

dalys	Prielinksnis						3
	Jungtukas	2					
Viso	29	10	3	4			12
7 DT	„Indrutė myli Domas. Domas ir Indrutė eina į ežerę. Čia yra pavasaris. Orai yra šiltas. Indrutė ir Domas džiaugsmas. Užauga krūmai. Bus greitai žydi gėlės. Indrutė širdis. Domas širdis. Užauga medis. Yra dangaus. Šypsena saulė. Pasakojimas patinka. Medis vardas dagnis. Krūmai vardas rūdelė. Yra žolės. Balionas kainuoja trys litų. Žolė spalvotas žalia. Balionas visiems spalvų geltoną. Indrutė plaukus spalvotas geltonas. Krūmas spalvotas tamsiai žalias.	Indrutė myli Domas. Domas ir Indrutė eina į ežerę. Čia yra pavasaris. Indrutė ir Domas džiaugsmas.	Orai yra šiltas	Balionas kainuoja trys litų Indrutė plaukus spalvotas geltona.			Užauga krūmai. Bus greitai žydi gėlės. Indrutė širdis. Domas širdis. Užauga medis. Yra dangaus. Šypsena saulė. Pasakojimas patinka. Medis vardas dagnis. Krūmai vardas rūdelė. Yra žolės. Žolė spalvotas žalia. Balionas visiems spalvų geltoną. Krūmas spalvotas tamsiai žalias.
Kalbos dalys	Daiktavardis	9	1	4			22
	Būdvardis		1	2			4
	Veiksmažodis	3	1	1			7
	Prieveiksmis	1					
	Prielinksnis	1					2
	Jungtukas	2					
	Skaitvardis				1		
Įvardis							1
Viso	63	16	3	8			36
8 DT	„Moterys vardas Malina. Palmė spalvotas žalia ir oražinė. Jūra spalvotas žydra. Smėlis spalvotas geltonas. Orai yra labai šiltas. Palmė nukrito kokosų. Paukščiai buvo valgyti bananas. Paukščiai draugai, žirafa, zebra, beždžionė, katė, šuo, antis, asilas, arklys. Paukščiai	Moterys vardas Orai yra labai šiltas Paukščiai šoka	Palmė Palmė nukrito kokosų. Paukščiai spalvotas pilkas. palmės	Paukščiai buvo valgyti bananas. Paukščiai draugai, žirafa, zebra, Paukščiai turi bananą.		Ate	Malina spalvotas žalia ir oražinė. Jūra spalvotas žydra. Smėlis spalvotas geltonas. beždžionė, katė, šuo, antis, asilas, arklys. Paukščiai visur linksmi. Paukščiai patinka.

	visur linksmai. Paukščiai patinka. Paukščiai spalvotas pilkas. Įvairiai visur spalvotas. Paukščiai turi bananą. Paukščiai žiūri palmės. Paukščiai šoka. Ate...“						Įvairiai visur spalvotas. Paukščiai žiūri
Kalbos dalys	Daiktavardis	4	5	8			12
	Būdvardis	1	2				8
	Veiksmažodis	2	1	3			2
	Prieveiksmis	1					4
	Jungtukas						1
	Jaustukas					1	
Viso	55	8	8	11		1	27
9 DT	„Jonas eina į ežerą. Jonas pirkti ledai. Romualdas myli mama. Domas važiuoja į vilnių. Ledai ragauja obuolys, apelsinas, bananas, citrina, uogos, aguona, saldainis, vynuogės, tortas, šokoladas, braškė, uogienė, jogurtas ir arbūzas. Orai yra šildas. Dabar šiauliai. Gėlės auga aguona, puriena, gvazdikas, žibutė, rožė, tulpė, našlaitė, ramūnė ir snieguolė. Ačiū!“	pirkti ledai, mama	Jonas Jonas Romualdas Domas važiuoja į vilnių. Orai yra šildas. Gėlės auga gvazdikas, žibutė našlaitė			Ačiū	eina į ežerą myli Ledai ragauja obuolys, apelsinas, bananas, citrina, uogos, braškė, arbūzas. aguona, saldainis, vynuogės, tortas, šokoladas, uogienė, jogurtas ir Dabar šiauliai. Aguona puriena rožė, tulpė ramūnė ir snieguolė..
Kalbos dalys	Daiktavardis	2	10				23
	Būdvardis		1				
	Veiksmažodis	1	3				3
	Prieveiksmis						1
	Prielinksnis		1				1
	Jaustukas					1	
	Jungtukas						2
Viso	49	3	15			1	30

Redos tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys (2 – 4, 8 - 9 DT sesijų tekstai)

Nr.	Požymiai	Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Prisiminimai	Mandagumo žodžiai	Spontaniškos mintys
	Rašytiniai tekstai						
2 DT	„Aš Reda žiūri.“	Aš Reda žiūri.					
Kalbos dalys	Daiktavardis	1					
	Veiksmažodis	1					
	Įvardis	1					
Viso	3	3					
3 DT	„Mama love tėtė linksma saulė, Aš labai gražiai piešti.“	Mama love tėtė saulė				labai gražiai	linksma Aš piešti.
Kalbos dalys	Daiktavardis	3					
	Būdvardis						1
	Veiksmažodis	1					1
	Prieveiksmis					2	
	Įvardis						1
Viso	9	4				2	3
4 DT	„Boružė eina laupu ji labai! grožia!“	Boružė eina laupu					ji labai! grožia!“
Kalbos dalys	Daiktavardis	2					
	Būdvardis						1
	Veiksmažodis	1					
	Prieveiksmis						1
	Įvardis						1
Viso	6	3					3
8 DT	„Nama mama langas jo žaidia. Aš o Reda gėlė.“	mama langas jo žaidia. Aš o Reda gėlė.					Nama
Kalbos dalys	Daiktavardis	4					1
	Veiksmažodis	1					
	Jungtukas	1					
	Įvardis	2					
Viso	9	8					1
9 DT	„Aš Reda kepui, tėtė žiūri. Mama eina. 4 labai.“	Aš Reda kepui, tėtė Mama					žiūri. 4 labai. eina.
Kalbos dalys	Daiktavardis	3					
	Veiksmažodis	1					2
	Įvardis	1					
	Prieveiksmis						1
	Skaitvardis						1
Viso	9	5					4

Neli tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys (2 – 9 DT sesijų tekstai)

Nr.	Požymiai	Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Prisiminimai	Mandagumo žodžiai	Spontaniškos mintys
	Rašytiniai tekstai						
2 DT	„Aš nupirko balionas vienas spalva raudona. Aš stoviu. Mano vardas Ramunė.“	balionas stoviu	Aš nupirko spalva raudona Mano vardas Ramunė aš				vienas
Kalbos dalys	Daiktavardis	1	3				
	Būdvardis		1				
	Veiksmažodis	1	1				
	Įvardis		3				
	Skaitvardis						1
Viso	11	2	8				1
3 DT	Man patinka oras vėjas ir saulė. O mano vardas Džina. Man labai plona, o man nepatinka stora. Labai linksma ir labai malonus lauke vėjas oras o aš nenoriu eiti namo o patinka lizdas labai šilta. Aš sėdi į lizdą. Džina nenoriu valgo visų neskanu. Mano labai graži veidas ir patinka. Man patinka lauke aukšta į dangų. Aš ne eiti į žolę žemę. Aš norėčiau bus vaikelis paukštelis.“		O mano vardas		Man labai plona, o man nepatinka stora Aš norėčiau bus vaikelis paukštelis		Man patinka oras vėjas ir saulė. Džina Labai linksma ir labai malonus lauke vėjas oras o aš nenoriu eiti namo o patinka lizdas labai šilta. Aš sėdi į lizdą. Džina nenoriu valgo visų neskanu. Mano labai graži veidas ir patinka. Man patinka lauke aukšta į dangų. Aš ne eiti į žolę žemę.
Kalbos dalys	Daiktavardis		1		2		16
	Būdvardis				2		6
	Veiksmažodis				3		10
	Prieveiksmis				1		4
	Prielinksnis						3
	Jungtukas		1		1		5
	Įvardis			1		3	
Viso	66		3		12		51
	„Turi paukšteliai yra mama ir	Turi paukšteliai	o paskui eiti valgo	Mes turi žolė	Mes neturi	puiku	O paukšteliai labai

4 DT	<p>vaikai keturi. O paukšteliai labai patinka lauke oras vėjas. Drugelis turi vienas. O neturi drugelis vaikai. Mes turi žolė didelis labai patinka. Paukštelis mama eina į medį tupi lizdas o paskui eiti valgo kirmelė paukšteliai keturi noriu valgo man labai alkanas o paukštelis sako gerai. Mes turi mažai gelės trys aš nenoriu trys o noriu Milijonas. Mes neturi boružėlė nieko nesvarbu viskas gerai. O tėtis eina dirba lizdą paukšteliai keturi noriu būti gyvena lizdas gera puiku!!!”</p>	<p>yra mama ir vaikai keturi. Paukštelis mama eina į medį tupi lizdas</p>	<p>kirmelė paukšteliai keturi noriu valgo</p>	<p>didelis. O tėtis eina dirba lizdą</p>	<p>boružėlė</p>		<p>patinka lauke oras vėjas. Drugelis turi vienas. O neturi drugelis vaikai, labai patinka, man labai alkanas o paukštelis sako gerai. Mes turi mažai gelės trys aš nenoriu trys o noriu Milijonas., nieko nesvarbu viskas gerai paukšteliai keturi noriu būti gyvena lizdas gera</p>
Kalbos dalys	Daiktavardis	7	2	3	1		12
	Būdvardis			1		1	3
	Veiksmažodis	4	4	3	1		11
	Prieveiksmis		1				6
	Prielinksnis	1					
	Jungtukas	1	1	1			4
	Įvardis				1	1	
Skaitvardis	1	1					5
Viso	81	14	9	9	3	1	45
5 DT	<p>Mergaitė vardas Neli. Neli noriu eiti pirko ledus. O vyras sako galima duoda ledus. Ledus kainavo du litai. Neli sako gerai pirko gerai ačiu o vyras sako prašom. Neli labai linksma labai skanu panašus kai ledus braškė, daug valgo ledas o paskui mano veidas burvinas lūpos nesvarbu. O vyras pamatė ir juokas. O mano mama eina namo, skaito knyra su merga. O tėtė dirba stalas ir suolas, kėdė, spinta, ir</p>	<p>noriu eiti pirko ledus. Ledus kainavo du litai daug valgo ledas o paskui mano veidas burvinas lūpos</p>	<p>Mergaitė vardas Neli, Neli ,Neli Neli labai skanu panašus kai ledus braškė, nesvarbu O mano mama eina namo, skaito knyra su merga.</p>			<p>ačiu prašom</p>	<p>O vyras sako galima duoda ledus. sako gerai pirko gerai o vyras sako labai linksma O vyras pamatė ir juokas O tėtė dirba stalas ir suolas, kėdė, spinta, ir viskas. O mano brolis eina mokykla. O sesuo eina parduotuvė pirko šokoladas,</p>

	viskas. O mano brolis eina mokykla. O sesuo eina parduotuvė pirkto šokoladas, sūris, obuolys, ledus 10, mėsa, batonas, duona, pienas, limonadas, lėlė, Meška, saldainis, slyva, pagalvė, knyga, telefonas, arbata obuolys, vyšnia, pieštukas, parkeris kainavo 510 lt.“						sūris, obuolys, ledus 10, mėsa, batonas, duona, pienas, limonadas, lėlė, Meška, saldainis, slyva, pagalvė, knyga, telefonas, arbata obuolys, vyšnia, pieštukas, parkeris kainavo 510 lt.“
Kalbos dalys	Daiktavardis	6	10				37
	Būdvardis	1	3			1	1
	Veiksmažodis	5	2				12
	Prieveiksmis	2	2				3
	Prielinksnis		1				
	Jungtukas	1	2				9
	Įvardis	1	1				1
	Skaitvardis	1					2
Jaustukas					1		
Viso	105	17	21			2	65
6 DT	„Mes buvau į Afriką labai šilta karšta o paskui aš nenoriu Afrika. Ataik ataik mama. Ko, aš noriu eina Lietuva jau labai šilta. Mama sako nu gerai gali eiti Lietuva, ačiū mama, labai labanakt. Aš einu einu o pamatė kas ten miška ar tai pelėda, aš nenoriu pelėda blogas, pelėda ateina o pamatė štai paukštelis aš nerėčiau valgo paukštelis, paukštelis sako ne, negalima būti aš valgo ne ne aš bėga į Lietuva greitai greitai o jau šiandien Lietuva labai malonus linksma o palauk kas tas dabar, štai obuolys skanu puiku geriau nėra tantčio nulužo viskas	Mes buvau į Afriką štai obuolys skanu	o paskui aš nenoriu Afrika. Ko, aš noriu eina Lietuva jau labai šilta oi oi tėtė dirba			ačiū labanakt puiku labanakt,	labai šilta karšta Ataik ataik mama. Mama sako nu gerai gali eiti Lietuva mama, labai Aš einu einu o pamatė kas ten miška ar tai pelėda, aš nenoriu pelėda blogas, pelėda ateina o pamatė štai paukštelis aš nerėčiau valgo paukštelis, paukštelis sako ne, negalima būti aš valgo ne ne aš bėga į Lietuva greitai greitai o jau

	gerai gerai, mano mama labai gera, gera linksma oi oi nebuvo pasakyti tėtė labanakt, nesvarbu tėtė dirba. O pelėda jau viskas mirė. Linksma gera.“						šiandien Lietuva labai malonus linksma o palaukas tas dabar, geriau nėra tantčio nulužo viskas gerai gerai, mano mama labai gera, gera linksma nebuvo pasakyti tėtė nesvarbu O pelėda jau viskas mirė. Linksma gera.“
Kalbos dalys	Daiktavardis	1	3				20
	Būdvardis	1	1			1	11
	Veiksmažodis	1	4				24
	Prieveiksmis	1	2				14
	Prielinksnis	1					1
	Jungtukas		1				5
	Įvardis	1	2				8
	Jaustukas		2			3	
Dalelytė		2				8	
Viso	118	6	17			4	91
7 DT	Mergaitė vardas neli o metų 10. Neli išėjo miškas ieško, gėlė vienas yra daug daug gėlės. Štai vyras, man atrodo kas ten vyras blogas daug. Ateina vyras štai mergaitė, aš noriu būti. Mergaitė mirė. Neli sako ne negalima ne aš labai bijau pasakyti mama, bėga greitai, mama ten yra vyras blogai, mama sako kodėl, Neli sako aš nežinau. Taip ten blogą, mama sako gerai tuoj pasakiti tėtė, tėtė sako gerai eiti, ieško kur vyras ieško ieško o pamatė yra vyras blogai, viskas mirė. Neli	Mergaitė vardas neli. Neli išėjo miškas ieško, gėlė	o metų 10.	aš pamatė mano brolis žaidžia futbolai		puiku	vienas yra daug daug gėlės. Štai vyras, man atrodo kas ten vyras blogas daug. Ateina vyras štai mergaitė, aš noriu būti. Mergaitė mirė. Neli sako ne negalima ne aš labai bijau pasakyti mama, bėga greitai, mama ten yra vyras blogai, mama sako kodėl, Neli sako aš nežinau. Taip ten

	linksma aš pamatė mano brolis žaidžia futbolai, linksma žaidi, gerą puiku.“						blogą, mama sako gerai tuoj pasakiti tėtė, tėtė sako gerai eiti, ieško kur vyras ieško ieško o pamatė yra vyras blogai, viskas mirė. Neli linksma, linksma žaidi, gerą
Kalbos dalys	Daiktavardis	6	1	2			20
	Būdvardis					1	5
	Veiksmažodis	2		2			26
	Prieveiksmis						17
	Prielinksnis						
	Jungtukas		1				1
	Įvardis			2			4
	Jaustukas						
	Skaitvardis		1				1
Dalelytė						3	
Viso	95	8	3	6		1	77
8 DT	„Mergaitė vardas Evelina. Evelina noriu lauke, aš pasakyti mama, mama sako gerai galima lauke, Evelina sako gerai o gali nupirko ledus, mama sako gerai, galima nupirko ledus, Evelina sako ačiū mama, mama sako prašom. Evelina eina į parduotuvė pirko ledus kainuoja du litai, Evelina sako gerai pirko. Evelina eina eina o paskui, nukrito ledus, mano veidas purvinas o paskui pamatė gandra kokia labai graži veidas. Gandras sako aš nieko nerandu varlės, varlė pro lapą žiūriu. Evelina sako negalima valgo varlės. Gandras sako kodėl. Evelina	o gali nupirko ledus galima nupirko ledus eina į parduotuvė pirko ledus sako gerai pirko. eina eina o paskui, nukrito ledus, Gandras sako aš nieko nerandu varlės	Mergaitė vardas Evelina Evelina Evelina Evelina Evelina Evelina sako negalima valgo varlės. Evelina sako tas mano draugė varlė. Evelina Evelina Evelina			ačiū prašom brašau labanaktis. ačiū ačiū labanaktis, šaunuolė	noriu lauke, aš pasakyti mama, mama sako gerai galima lauke, sako gerai, mama sako gerai sako mama, mama sako kainuoja du litai mano veidas purvinas o paskui pamatė gandra kokia labai graži veidas. , varlė pro lapą žiūriu. Gandras sako kodėl. Gandras sako nesąmonė, varlė ir draugė sako nesvarbu negalima valgo

	sako tas mano draugė varlė. Gandras sako nesąmonė, varlė ir Evelina draugė. Evelina sako nesvarbu, brašau negalima valgo varlės. Gandras sako nu gerai, labanaktis. Evelina sako ačiū ačiū labanaktis. Varlės žiūri, nėra gandra, šaunuolė.“						varlės. Gandras sako nu gerai, sako Varlės žiūri, nėra gandra
Kalbos dalys	Daiktavardis	7	17				20
	Būdvardis					1	4
	Veiksmažodis	13	4			2	21
	Prieveiksmis	2					9
	Prielinksnis	1					1
	Jungtukas	2					2
	Įvardis	2	2				2
	Jaustukas					5	
	Skaitvardis						1
Dalelytė						1	
Viso	118	27	23			8	60
8 DT	Mano vardas Neli, o kitas Mergaitė, plaukai spalva juoda, Mergaitė vardas Skaistė. Sesuo sako prašo noriu lauke, o mama sako galima eiti į lauką o, tu noriu žaidžia, o sesuo sako nenoriu, o mama sako kodėl, o sesuo sako man tai asiboto žaidžia, o sesuo sako nenoriu, o mama sako gerai, o tu noriu ką veiki, o sesuo sako aš noriu eiti vaikšto ir žiuriu ežeras, gulbės, o ežeras gulbės, o mama sako gerai, galima. Sesuo eina eina o pamatė ežeras gulbės dvi įdomu, Neli sako neįdomu žaidžia atsiboto. Sesuo dvi noriu papasakoti apie šunis	Mano vardas Neli Mergaitė vardas Skaistė o sesuo sako man tai asiboto žaidžia Sesuo eina eina o pamatė ežeras gulbės dvi įdomu, Neli sako neįdomu žaidžia atsiboto. Sesuo dvi noriu papasakoti apie šunis	o kitas Mergaitė, plaukai spalva juoda Kiek 9 daug o yra šunis, mama vardas Džina ir tėtė vardas Tikas mano šunis.	berniukas 5 o Mergaitė 4 visi daug		Puiku	Sesuo sako prašo noriu lauke, o mama sako galima eiti į lauką o, tu noriu žaidžia, o sesuo sako nenoriu, o mama sako kodėl, o sesuo sako nenoriu, o mama sako gerai, o tu noriu ką veiki, o sesuo sako aš noriu eiti vaikšto ir žiuriu ežeras, gulbės, o ežeras gulbės, o mama sako gerai, galima. Neli sako: - ar tu ,turi šuniuką, mano šuniukai yra vaikai

	mano šuniukai yra vaikai maža labai vaikai. Kiek 9 daug, berniukas 5 o Mergaitė 4 visi daug o yra šunis, mama vardas Džina ir tėtė vardas Tikas mano šunis.Skaistė sako: Ar tu, turi kačiukas, man labai aptinka, mano kačiukas yra labai maža yra kačiukas Mergaitė 5, o berniukas 4 ir mama turi ir tėtė turi labai linksma. Puiku“						maža labai vaikai. Skaistė sako: Ar tu, turi kačiukas, man labai aptinka, mano kačiukas yra labai maža yra kačiukas Mergaitė 5, o berniukas 4 ir mama turi ir tėtė turi labai linksma.
Kalbos dalys	Daiktavardis	12	11	2			26
	Būdvardis	2	1			1	3
	Veiksmažodis	11	1				33
	Prieveiksmis	1	1	1			8
	Prielinksnis	1					1
	Jungtukas	2	3	1			14
	Įvardis	2	2	1			8
	Jaustukas						
	Skaitvardis		2	2			2
Dalelytė						2	
Viso	158	31	21	7		1	98

Roberto tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys (2 – 9 DT sesijų tekstai)

Nr.	Požymiai	Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Prisiminimai	Mandagumo žodžiai	Spontaniškos mintys
	Rašytiniai tekstai						
2 DT	„Žiūri stovi eina graži labai malonus linksma mėlyna.”	stovi	Žiūri eina graži labai malonus linksma mėlyna				
Kalbos dalys	Būdvardis		4				
	Veiksmažodis	1	2				
	Prieveiksmis		1				
Viso	8	1	7				
3 DT	„Graži linksma gyvena karvė maža arklys eina tvortas labai”.	karvė	linksma gyvena arklys eina tvortas				Graži labai maža
Kalbos dalys	Daiktavardis	1	2				
	Būdvardis		1				2
	Veiksmažodis		2				
	Prieveiksmis						1
Viso	9	1	5				3
4 DT	„gėlės, labai linksma, graži, maloni, saulė, lapus debesys.	gėlės lapus saulė	labai linksma, graži				debesys maloni,
Kalbos dalys	Daiktavardis	3					1
	Būdvardis		2				1
	Prieveiksmis		1				
Viso	8	3	3				2
5 DT	„Žmogus žiūri eina gyventas kelmė gražus namas kambarys šiauliai stovi linksmas geras durys jis dūmai langai dideli mažus vėjas stiprus žolė labai malonus.”	namas durys jis dūmai langai	Žmogus gyventas (gyvena) kelmė kambarys linksmas geras		vėjas stiprus		žiūri eina gražus šiauliai stovi dideli mažus žolė labai malonus
Kalbos dalys	Daiktavardis	4	3		1		2
	Būdvardis		2		1		4
	Veiksmažodis		1				3
	Jungtukas						
	Įvardis	1					
Prieveiksmis							1
Viso	23	5	6		2		10
6 DT	„grybas sraigė galva	Sviedonys grybas	galva vabalai		blogas eina medis		Mėnulis uogė labai

	sviedonys mėnulis vabalai uogė blogas eina medis žiūri į labai graži linksma malonus bėga baltas daugiau mažas molis”		linksma sraigė molis		žiūri		graži malonus bėga baltas daugiau mažas
Kalbos dalys	Daiktavardis	2	4		1		2
	Būdvardis		1		1		4
	Veiksmažodis				2		1
	Prieveiksmis						2
Viso	20	2	5		4		9
7DT	gėlės 5 vaza lapiau rauodaos gelita medis linksmas graži labai gerai myliu tėtė mama gyvena eina ilgai gėlės debesys 6 m. malonus.“	gėlės 5 vaza medis gėlės debesys	myliu tėtė mama				lapiau rauodaos gelita linksmas graži labai gerai 6 m (metai) malonus gyvena eina ilgai
Kalbos dalys	Daiktavardis	5	2				2
	Būdvardis		1				4
	Veiksmažodis						3
	Prieveiksmis						3
	Skaitvardis	1					1
Viso	21	6	3				11
8 DT	„lėktuvas langai debesis gaži labai malonus linksma auga robertas giedrius žiūri neringa pilkas mėnyla raudona geltona mano kelionė daugiau“	Lėktuvas žiūri	malonus pilkas neringa robertas giedrius		mano kelionė		langai debesis gaži labai linksma auga daugiau mėnyla raudona geltona
Kalbos dalys	Daiktavardis	1	3		1		2
	Būdvardis		2				5
	Veiksmažodis	1					1
	Prieveiksmis						2
	Įvardis					1	
Viso	19	2	5		2		10
9DT	„Jonas neringa vaikas žiūri plaukia ežeras langas supasi robertas giedrius draugai nelitūtė mokykla už namo šeše bivo stovi graži labai linksma malonus stiprus.“	Vaikas ežeras mokykla supasi	robertas giedrius draugai nelitūtė linksma				žiūri plaukialangas už namo malonus stiprus šeše bivo stovi graži labai Jonas neringa
Kalbos	Daiktavardis	4	4				3
	Būdvardis		1				3
	Veiksmažodis						4

dalys	Prieveiksmis						1
	Prielinksnis						1
	Skaitvardis						1
Viso	22	4	5				13

Audriaus tekstų content analizės ir fenomenografinės analizės duomenys (2 – 9 DT sesijų tekstai)

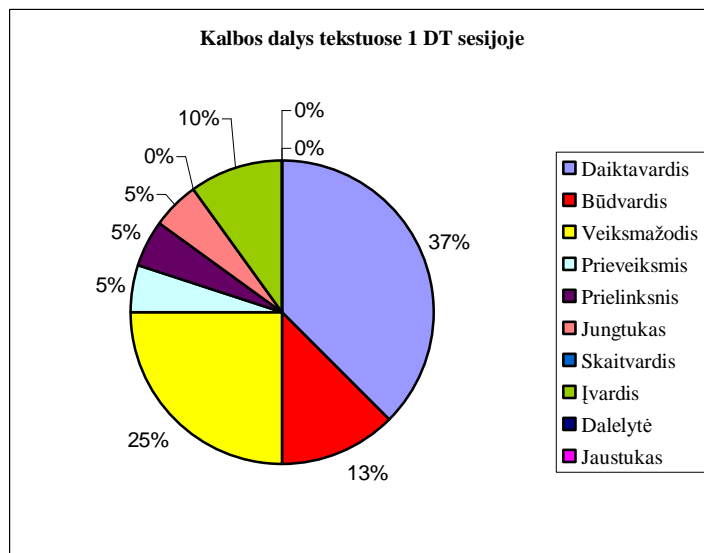
Nr.	Požymiai	Asmeninis pasakojimas	Mokytojos klausimai	Mokinių klausimai	Prisiminimai	Mandagumo žodžiai	Spontaniškos mintys
	Rašytiniai tekstai						
2 DT	„Aš kepure brolis turi.“	Aš kepure			brolis turi		
Kalbos dalys	Daiktavardis	1			1		
	Veiksmažodis				1		
	Įvardis	1					
Viso	4	2			2		
3 DT	„Katė, labai, gerai, gyvena, linksma, stora, graži plona geras, dide (didelė)“ .	Katė	Linksma graži geras		stora plona		labai, gerai, gyvena dide (didelė)
Kalbos dalys	Daiktavardis	1					
	Būdvardis		3		2		1
	Veiksmažodis						1
	Prieveiksmis						2
Viso	10	1	3		2		4
4 DT	„Katė, pienas, džiaugiasi, valgo, nori, pele, labai, gele žydi, labai gerai. Katė turi draugę gele.“	Katė gele žydi	valgo, nori, pele, labai. Katė turi draugę gele				pienas, džiaugiasi labai gerai
Kalbos dalys	Daiktavardis	2	4				1
	Veiksmažodis	1	3				1
	Prieveiksmis		1				2
Viso	15	3	8				4
5 DT	„Medis, spalvotas, labai, namo, medis leles žiūris, mašina, Tete dirba, saule, smagus, šiltas, pavargęs.“	Medis mašina, žiūris, namo, medis	Tete dirba, saule pavargęs	šiltas			spalvotas, labai leles smagus
Kalbos dalys	Daiktavardis	4	2				1
	Būdvardis		1		1		2
	Veiksmažodis	1	1				
	Prieveiksmis						1
Viso	14	5	4	1			4
6 DT	„Labai molis lėkštė Ačiū labai lėkštė yra Mama Tėtė berniukas draugai. Verda“	lėkštė lėkštė yra Mama Tėtė berniukas	Molis Verda			Ačiū	Labai labai draugai.
Kalbos dalys	Daiktavardis	5	1				1
	Būdvardis						

	Veiksmažodis	1	1				
	Prieveiksmis						2
	Jaustukas					1	
Viso	12	6	2			1	3
7DT	„Aš, Audrius, mama, Tėtė, draugė, medis, saulė, kalnai, žolės, auga, labai gražiai.“	Medis žolės, auga	Aš, Audrius, mama, Tėtė, draugė, saulė, kalnai			labai gražiai	
Kalbos dalys	Daiktavardis	2	6				
	Veiksmažodis	1					
	vardis		1				
	Prieveiksmis					2	
Viso	12	3	7			2	
8 DT	„medis, gražus, einu, žiūri, ežeris, medis, metu 6, berniukas, Saulė, labai, žiūri, žolė, namo, pauškčiai, labai gražiai, Mergaitė ir Berniukas, draugas, mylis. Puikiu labai“	Medis medis Saulė namo, pauškčiai	einu, ežeris Mergaitė ir Berniukas, draugas,	žolė		labai gražiai Puikiu labai	Gražus žiūri, labai žiūri mylis metu 6 berniukas
Kalbos dalys	Daiktavardis	5	4	1			2
	Būdvardis						1
	Veiksmažodis		1				3
	Prieveiksmis					4	1
	Skaitvardis						1
	Jungtukas		1				
Viso	24	5	6	1		4	8
9DT	„Saulė, mama, medis, Tėtė, berniukas, gražus, labai. Media du, labai gražiai, darugai, žaidima, lipa, medis.“	Saulė Medis berniukas medis	darugai, žaidima, lipa	mama, Tėtė,		labai gražiai	gražus, labai Media du
Kalbos dalys	Daiktavardis	4	2	2			1
	Būdvardis						1
	Veiksmažodis		1				
	Prieveiksmis					2	1
	Skaitvardis						1
Viso	15	4	3	2		2	4

Tiriamųjų tekstų struktūra pagal kalbos dalis 1 ir 10 DT sesijose

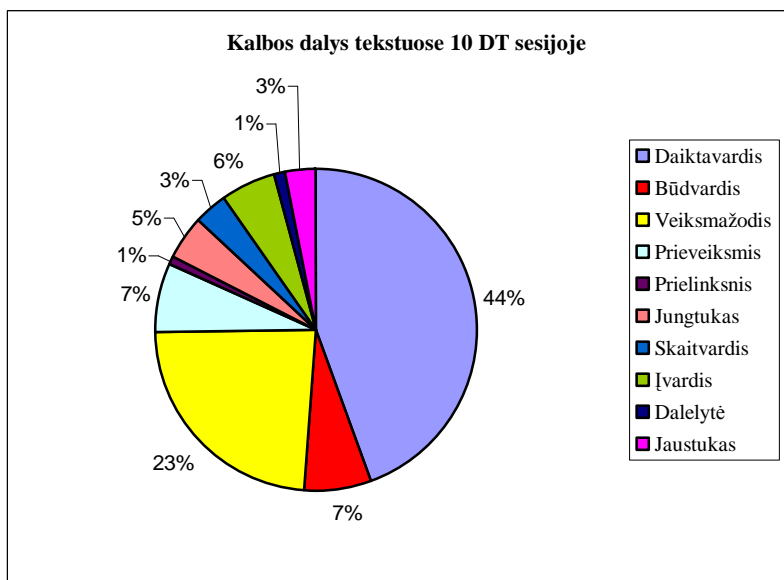
1 DT sesija

	Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Dalelytė	Jaustukas
Domas	7	3	6	0	0	1	0	2	0	0
Reda	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0
Neli	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0
Robertas	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Audrius	3	1	2	1	0	0	0	0	0	0
Viso	15	5	10	2	2	2	0	4	0	0

10 DT sesija

	Daiktavardis	Būdvardis	Veiksmažodis	Prieveiksmis	Prielinksnis	Jungtukas	Skaitvardis	Įvardis	Dalelytė	Jaustukas
Domas	33	13	18	3	1	2	0	1	0	6
Reda	8	0	4	1	0	4	1	1	0	0
Neli	57	2	28	6	1	7	3	14	3	3
Robertas	22	4	8	1	0	0	5	0	0	0
Audrius	7	0	9	9	0	0	0	0	0	0
Viso	127	19	67	20	2	13	9	16	3	3

**Domo dailinēs raiškos darbai
1 DT sesija**

Domas, 10 metų, „Mano šeima lauke”, 2009 03 02, pieštukai, flomasteriai, A4 formatas

2 DT sesija

Domas, 10 metų „Domas eina į mišką”, 2009 03 04,
guašas, A3 formatas

3 DT sesija

Domas, 10 metų, „Paukštis skrenda“, 2009 03 18, guašas, A2 formatas

4 DT sesija

Domas, 10 metų, „Boružė uosto gėlę“, 2009 03 20, guašas, A4 formatas

5 DT sesija

Domas, 10 metų, „Indrutė kalba su paukščiu”, 2009 03 23, gvašas, A2 formatas

6 DT sesija

Domas, 10 metų, „Mama tulpė, vaikas žibutė ir baravykas”,
2009 03 25, molis

7 DT sesija

Domas, 10 metų, „Domas ir Indrutė“, 2009 03 27, guašas, A3 formatas

8 DT sesija

Domas, 10 metų, „Jūra“, 2009 03 30, guašas, A3 formatas

9 DT sesija

Domas, 10 metų, „Ledai“, 2009 04 01, guašas, A3 formatas

10 DT sesija

Domas, 10 metų, „Mano šeima“, 2009 04 03, flomasteriai, A4 formatas

Redos dailinės raiškos darbai
1 DT sesija

Reda, 13 metų, „Žiūriu į supynes“, 2009 03 02, sp.pieštukai, flomasteriai, A4 formatas

2 DT sesija

Reda, 13 metų, „Reda“, 2009 03 04, guašas, A3 formatas

3 DT sesija

Reda, 13 metų, „Abu myli”, 2009 03 18, akvarelė, A2 formatas

4 DT sesija

Reda, 13 metų, „Ji nori valgyti lapą”, 2009 03 20, akvarelė, A4 formatas

8 DT sesija

Reda, 13 metų, „Mama žiūri pro langą”, 2009 03 30, guašas, A3 formatas

9 DT sesija

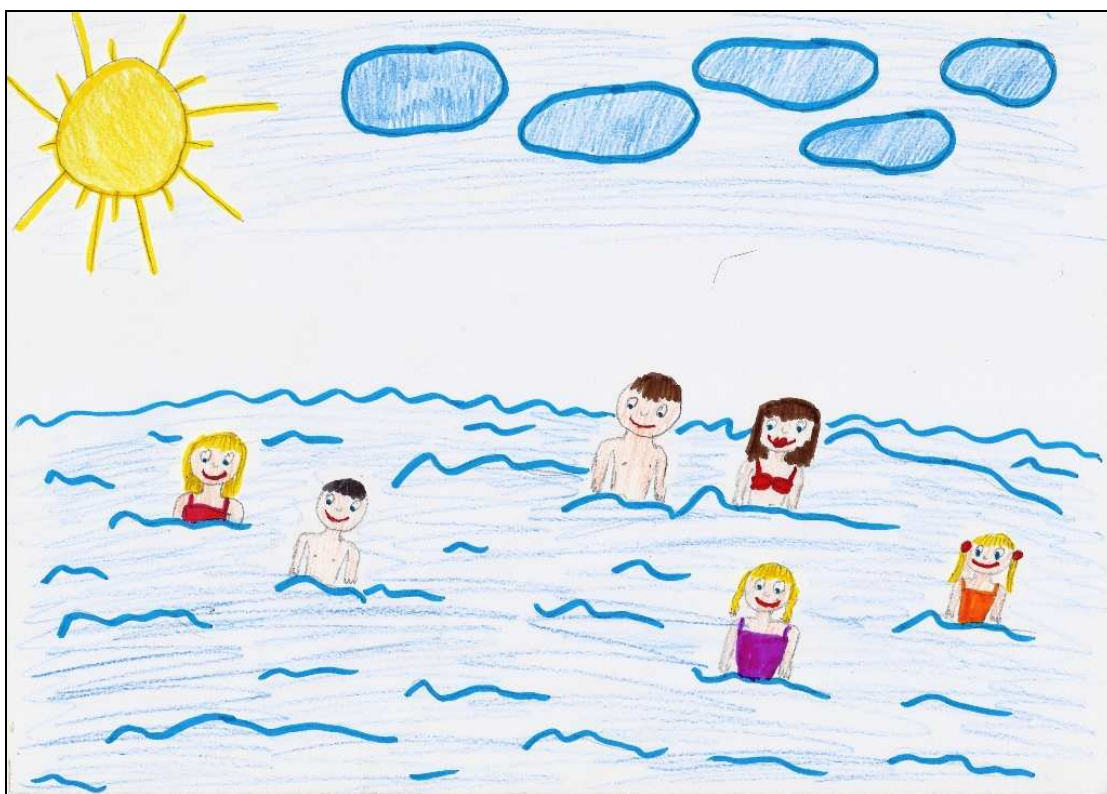
Reda, 13 metų, „Visi lauke”, 2009 04 01, aliejinės pastelės, A3 formatas

10 DT sesija

Reda, 13 metų, „Aš žiūriu į ežerą“, 2009 04 03, sp.pieštukai, A4 formatas

Neli dailinés raiškos darbai
1 DT sesija

Neli, 11 metų, „Jūra”, 2009 03 02, sp.pieštukai, flomasteriai, A4 formatas

2 DT sesija

Neli, 11 metų, „Neli”, 2009 03 04, guašas, A3 formatas

3 DT sesija

Neli, 11 metų, „Paukštis“, 2009 03 18, guašas, A2 formatas

4 DT sesija

Neli, 11 metų, „Daug paukštelių“, 2009 03 20, akvarelė, A4 formatas

5 DT sesija

Neli, 11 metų, „Mergaitė“, 2009 03 23, akvarelė, A2 formatas

6 DT sesija

Neli, 11 metų, „Afrika“, 2009 03 25, molis

7 DT sesija

Neli, 11 metų, „Mergaitė galvoja“, 2009 03 27, akvarelė, A4 formatas

8 DT sesija

Neli, 11 metų, „Mergaitė pamatė gandra“, 2009 03 30, akvarelė, A3 formatas

9 DT sesija

Neli, 11 metų, „Dvi sesutės“, 2009 04 01, akvarelė, A3 formatas

10 DT sesija

Neli, 11 metų, „Mergaitei reikia skinti obuolius“, 2009 04 03, flomasteriai, A4 formatas

Roberto dailinės raiškos darbai
1 DT sesija

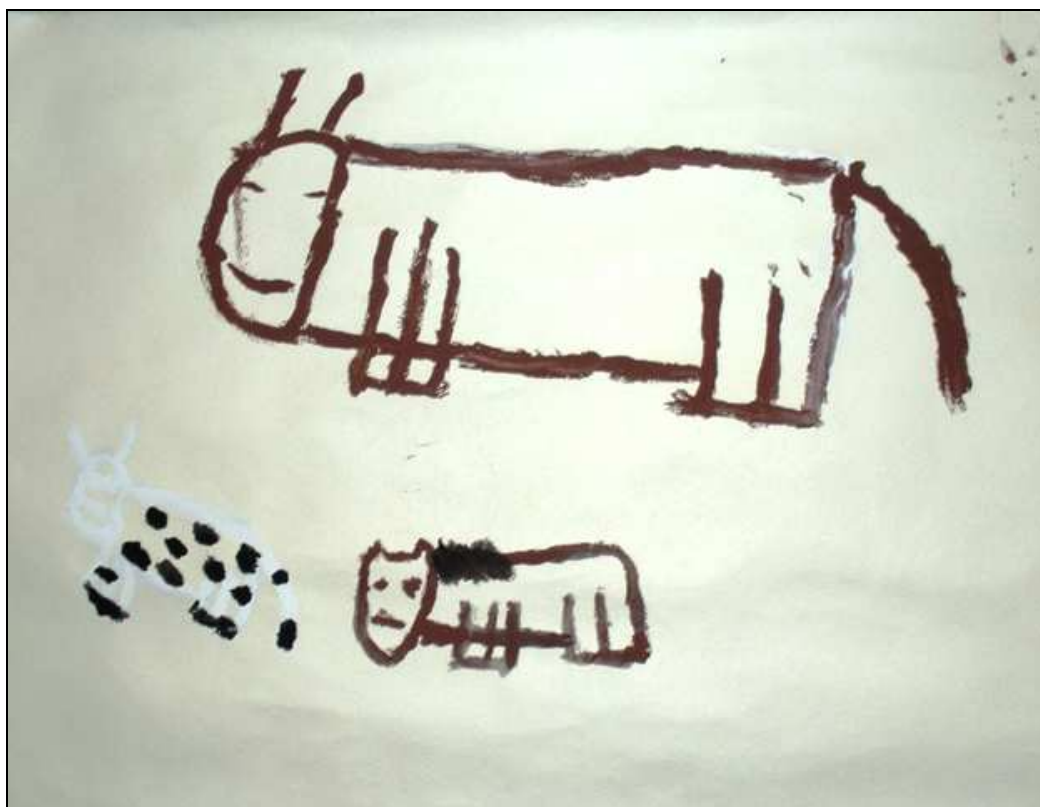
Robertas, 14 metų, „Nijolė, Alvydas”, 2009 03 02, sp.pieštukai, A4 formatas

2 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Robertas”, 2009 03 04, guašas, A3 formatas

3 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Karvē”, 2009 03 18, gvašas, A2 formatas

4 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Gėlės”, 2009 03 20, gvašas, A4 formatas

5 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Namas“, 2009 03 23, guašas, A2 formatas

6 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Įvairūs daiktai“, 2009 03 25, molis

7 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Ruduo”, 2009 03 27, flomasteriai, A3 formatas

8 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Mama”, 2009 03 30, guašas, A3 formatas

9 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Mokykla”, 2009 04 01, aliejinės pastelės, A3 formatas

10 DT sesija

Robertas, 14 metų, „Mano šeima”, 2009 04 03, sp.pieštukai, flomasteriai, A3 formatas

Audrius dailinės raiškos darbai
1 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Namo“, 2009 03 02, pieštukas, flomasteriai, A4 formatas

2 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Audrius“, 2009 03 04, guašas, A3 formatas

3 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Katė“, 2009 03 18, gvašas, A2 formatas

4 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Katė žiūri į gėlę“, 2009 03 20, gvašas, A4 formatas

5 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Mašina ir namas”, 2009 03 23, guašas, A2 formatas

6 DT sesija

Audrius, 11 metų, „ 3 puodai”, 2009 03 25, molis

7 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Daug medžių”, 2009 03 27, flomasteriai, A3 formatas

8 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Namas, paukštis gražus”, 2009 03 30, sp. pieštukai, flomasteriai, A3 formatas

9 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Lipu ģ medī, juokiuosi”, 2009 04 01, aliejinēs pastelēs, A3 formatas

10 DT sesija

Audrius, 11 metų, „Paukštis dainuoja”, 2009 04 03, sp.pieštukai, flomasteriai